

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

AHMET MİDHAT EFENDİ’NİN “KÂİNAT” ADLI ESERİNDE İNGİLTERE
(METİN – İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞAFAK EBRAR METİN

İSTANBUL 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

AHMET MİDHAT EFENDİ’NİN “KÂİNAT” ADLI ESERİNDE İNGİLTERE
(METİN – İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞAFAK EBRAR METİN

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. BÂKİ ASİLTÜRK

İSTANBUL 2015

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Şafak Ebrar METİN'in "Ahmet Mithat Efendi'nin Kâinat Adlı Eserinde İngiltere (Metin-Inceleme)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Baki ASİLTÜRK
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Enver TÖRE
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ali KARACA
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

[Handwritten signatures of the jury members]

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 02.102./2015 tarih ve 2015/2-6... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

[Handwritten signature of Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN]
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
GİRİŞ	1
I. Ahmet Midhat Efendi'nin Hayatı	1
II. Ahmet Midhat Efendi'nin Edebi Kişiliği	2
III. <i>Kâinat</i> Hakkında Genel Bilgi.....	4
IV. Ahmet Midhat Efendi'nin Eserleri.....	5
1. <i>KÂİNAT-İNGİLTERE</i> 'NİN İNCELENMESİ	11
1.1 İngiltere'nin İcmal-i Ahvâl-i Coğrafiyesi	11
1.2 İngiltere Ülkesinin Ahvâl-i Tarihiyesi	12
1.2.1 <i>Birinci Bölüm (...-827)</i>	13
1.2.2 <i>İkinci Bölüm (827 – 1154)</i>	17
1.2.3 <i>Üçüncü Bölüm (1154 - 1485)</i>	22
1.2.4 <i>Dördüncü Bölüm (1485 - 1714)</i>	27
1.2.5 <i>Beşinci Bölüm (1714 -)</i>	33
SONUÇ.....	36
2. <i>KÂİNAT-İNGİLTERE</i> 'NİN LATİN HARFLİ METNİ	41
BİBLİYOGRAFYA.....	135
ÖZEL ADLAR İNDEKSİ	136
ÖZGEÇMİŞ	142

ÖNSÖZ

Tanzimat Dönemi Edebiyatı'nın önemli isimlerinden olan Ahmet Midhat Efendi'nin hikâye, roman, tiyatro, anı, tarih, tenkit, deneme, makale ve seyahatname türlerinde eserleri vardır. Ahmet Midhat edebi kişiliği ve gazeteciliğiyle pek çok edebiyat araştırmasına konu olmuştur. Biz, bu tezimizde Ahmet Midhat'ın farklı bir yönünü, tarihçiliğini, incelemek istedik. Bu amaçla eski harfli eserler kütüphanesinden *Kâinat* serisinin *İngiltere* cildini seçtik.

Ahmet Midhat, dünya tarihine ve Batı medeniyetine ilgisinin bir sonucu olarak *Kâinat* serisini kaleme alır. *Kâinat* serisindeki ülkeler; İngiltere, Danimarka, İsveç-Norveç, Rusya, Fransa, Belçika-Flemenk, Almanya, Hükûmât-ı Cermaniye, Avusturya, İsviçre, Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Devlet-i Osmaniye'dir. Ahmet Midhat serinin bir cildinde de İngiltere tarihini ve kültürünü anlatarak Osmanlı halkına bu ülkeyi tanıtmak ister. *Kâinat-İngiltere*'yi yazarken İngiltere tarihini anlatan Avrupalı tarihçilerin kaleme aldığı kitaplardan yararlanır. *Kâinat-İngiltere* Ahmet Midhat'ın "dünya tarihi" projesinin bir kısmını oluşturmaktadır. Serinin ilk cildi olan *Kâinat-İngiltere* çalışmamız Ahmet Midhat'ın kafasındaki projenin ilk basamağını oluşturması ve genel hatları itibariyle serinin diğer eserlerine örnek olması bakımından önemlidir.

Tezimiz; Önsöz, Giriş, *Kâinat-İngiltere*'nin İncelenmesi, Sonuç, *Kâinat-İngiltere*'nin Latin Harfli Metni, Kaynakça ve Özel Adlar İndeksi bölümlerinden oluşmaktadır.

Tezimizin Giriş kısmında *Kâinat-İngiltere*'nin yazarı Ahmet Midhat Efendi'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri üzerinde durduk. Ardından *Kâinat* serisi hakkında genel bilgi vererek seride yer alan ülkelerden bahsettik.

Tezimizin birinci bölümünü *Kâinat-İngiltere*'nin incelenmesine ayırdık. "İngiltere'nin İcmâl-i Ahvâl-i Coğrafiyesi" bölümünde İngiltere'nin yer şekillerinden, akarsularından, bölümlerinden, nüfusundan ve önemli şehirlerinden bahsettik. "İngiltere Ülkesinin Ahvâl-i Tarihiyesi" bölümündeysen Ahmet Midhat'ın sınıflandırmasını esas alarak İngiltere tarihini 5 bölümde inceledik. Her bölümde dönemin önemli olaylarına ve hükümdarlarına yer verdik.

İkinci bölümde İstanbul'da, muharririn zatına mahsus matbaada 1887 yılında basılmış olan *Kâinat-İngiltere*'nin Latin harflere aktarılmış halini verdik.

Çalışmamızda yabancı özel adlar ve sözcükler orijinal imlalarına göre yazılmış, inceleme ve sonuç bölümlerinde eserden doğrudan yapılan alıntılarda yazarın kullandığı şekil korunmuştur. Eserin okunması sırasında Şemsettin Sami'nin *Kamûs-ı Türkî*'si ve Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ı esas alınmıştır.

Tezimizin hazırlanması sürecinde yardım ve desteğiyle beni yönlendiren danışman hocam Doç. Dr. Bâki ASİLTÜRK'e çok teşekkür ederim. Tez çalışmam sırasında yardımını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Muhammed GÜR'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca her zaman yanımda olan ve beni destekleyen anneme, babama ve nişanlım Ekin ARABACIOĞLU'na sonsuz teşekkürler.

ŞAFAK EBRAR METİN

OCAK-2015

ÖZET

Çalışmanın esasını Ahmet Midhat Efendi'nin Kâinat-İngiltere adlı eserinin Latin harflerine çevirimi teşkil etmektedir. Ancak daha önce Ahmet Midhat Efendi'nin hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve Kâinat serisi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Kâinat-İngiltere adlı eser “İngiltere'nin İcmal-i Ahvâl-i Coğrafiyesi” ve “İngiltere Ülkesinin Ahvâl-i Tarihiyesi” başlıkları altında incelenmiştir. “İngiltere Ülkesinin Ahvâl-i Tarihiyesi” bölümünde İngiltere tarihi 5 bölümde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Midhat, Kâinat, İngiltere, Büyük Britanya, medeniyet, dünya tarihi

ABSTRACT

The main purpose of this work is the translation of the written book of Ahmet Midhat Efendi Kâinat-İngiltere into Latin alphabet. Moreover, the series Kâinat (The Universe) has been examined and other information about the life and literary work of Ahmet Midhat Efendi has been given. After that, the work The Universe-England has been reviewed under two main sections with the names “Geography of England” and “History of England”. On the “History of England” part, the events have been explained in five different sections.

Key Words: Ahmet Midhat, universe, England, Great Britain, civilization, world history

GİRİŞ

I. Ahmet Midhat Efendi'nin Hayatı

Ahmet Midhat Efendi, 1844 yılında Tophane'de Kumbaracılar Yokuşu civarında bir mahallede doğar. Babası Bezci esnafından Hacı Süleyman Ağa, annesi Kafkasyalı bir Çerkez'dir. Orta halli bir esnaf ailesi içinde yetişen Ahmet Midhat Efendi, babasının ölümü üzerine 1857'de Vidin'de bulunan ağabeyi Hafız Ağa'nın yanına gider. İlköğretime Vidin'de başladıktan bir süre sonra ailesiyle İstanbul'a döner. Eğitimine devam ederken çarşığı yakından tanımasını sağlayan attar çıraklığı yapar ve Fransızca öğrenmeye başlar. Midhat Paşa'nın Niş Valiliği sırasında ağabeyi ile Niş'e giderek rüşdiye eğitimini tamamlar. 1864'te Rusçuk'a giderek Tuna Vilayeti Mektubî Kalemî'nde memur olarak göreve başlar. Burada hayatını daima idare eden o kurtarıcı ve beklenmedik karşılaşmaların ilki gerçekleşir¹ ve Midhat Paşa'nın dikkatini çeker. Midhat Paşa, o zamana kadar "Ahmet" adını kullanan yazara kendi adını verir ve Fransızca öğrenmesi için onu teşvik eder. Genç Ahmet Midhat, Paşa'nın zorlamasıyla, galiba biraz kerhen, biraz da izzet-i nefis meselesi yaparak Fransızca'ya dalar.² Böylece Ahmet Midhat'a Batı kültürünün kapıları açılmış olur. Kalemdeki vazifesinden ayrıldıktan sonra tapu defterlerini kopya etmeye başlar ve Muhacirin Komisyonu Reisi Şakir Bey ile tanışır. Midhat Paşa'dan sonra hayatında en mühim kapıyı "hem asker, hem şair, hem filozof" diye takdim ettiği Şakir Bey açmıştır.³ Şakir Bey'in zengin kütüphanesinden faydalandığı gibi keman çalan eşi de Ahmet Midhat üzerinde ilk Batılı etkileri bırakır.⁴ 1868'de *Tuna* gazetesinde muharrir, bir yıl sonra da başmuharrir olarak yazı hayatına başlar.

Bağdat Valisi olan Midhat Paşa, yeni görevine giderken Ahmet Midhat'ı da yanına alır. Burada *Zevra* gazetesinin müdürü olan Ahmet Midhat kendisini kültürlü bir çevre içerisinde bulur. Bu çevrede Ahmet Midhat Efendi'ye ressam Osman Hamdi Bey Batı Kültürü, Muhammed Feyzî ez-Zühâvî din ve medrese kültürü, açık fikirli, yarı meczup, feylesof meşrep bir adam olan ve Arapça, Farsça, Hintçe, İbranice, İngilizce bilen Şirazlı

¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, 2. Baskı, İstanbul 2007, s. 401.

² Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2008, s. 22.

³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, 2. Baskı, İstanbul 2007, s. 401. / Ahmet Midhat Efendi, *Menfa*, Kırk Ambar Matbaası, İstanbul 1293.

⁴ Şakir Paşa hakkında daha geniş bilgi için: bk. Ali Karaca, *Anadolu Islahâtı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

Bakır Can Muattar Doğu ilimleri ve çeşitli felsefi kültür sahalarında tesir ettiler⁵. 1870’te Maarif Nezareti’nin açtığı ve okullarda ders kitabı olarak okutulacak kitapların seçildiği bir yarışmaya *Hâce-i Evvel* eseri ile katılır. Aynı dönemde *Kıssadan Hisse*’yi yazar. Ağabeysinin ölümü üzerine İstanbul’a gelerek ailesinin geçimini üstlenir ve *Ceride-i Askeriyye*’ye başmuharrir olur. Aynı zamanda Tahtakale’de oturduğu evinde matbaa kurarak kitaplarını basmaya başlar. Bastığı kitaplar arasında *Hâce-i Evvel*, *Kıssadan Hisse* ve *Letâif-i Rivâyât* vardır. Kısa bir süre içerisinde matbaayı büyütür. *Devir*, *Bedir* ve *Dağarcık* dergilerini yayımlar. Aynı dönemde Namık Kemal ile tanışarak *İbret* gazetesinin teknik işleriyle ilgilenir. 1873’te siyasi gruplarla hiçbir ilgisi olmadığı halde Genç Osmanlılar’la birlikte Rodos’a sürülür. 3 yıl süren Rodos sürgününde çocuklar için “Medrese-i Süleymaniyye”yi kurar, dersler verir, *Dünyaya İkinci Geliş*, *Hasan Mellah*, *Hüseyin Fellah*, *Açık Baş*, *Ahz-ı Sâr* eserlerini yazar, *Kırkanbar* dergisi için yazı gönderir. Abdülaziz’in vefat edip V. Murad’ın tahta geçmesiyle İstanbul’a döner. Gazetecilik, romancılık ve matbaacılık faaliyetlerine yoğun bir şekilde devam eder. *İttihâd* adlı gazeteyi çıkarır. *Vakit* gazetesinde yazmaya başlar. Midhat Paşa’nın sürülmesinden sonra eski arkadaşlarıyla ilişkisini keserek dönemin padişahı II. Abdülhamid’e yakın tutum sergilemeye başlar. Ahmet Midhat’ın anılarını topladığı *Menfa* adlı eserde eski arkadaşlarıyla arasına sınır çektiği görülür. Tanzimat’tan başlayarak II. Abdülhamid’in ilk dönemlerini anlattığı *Üss-i İnkılâb*’da Osmanlıcılık ideolojisini savunarak saraya yakın bir anlayış ortaya koyar. Aynı dönemde *Takvim-i Vekayi*’de müdür olur. Gazetecilik tarihimizde önemli bir yeri olan *Tercüman-ı Hakikat*’i çıkarmaya başlar. 1889’da Stockholm Müşteşrikler Kongresi’ne katılarak 2.5 ay boyunca Avrupa’yı gezer.⁶ 1895’te Meclis-i Umumiye Sıhhiye Reisi olur. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Darülfünûn ve Medresetü’l Vâizîn’de genel tarih, dinler tarihi, felsefe tarihi, eğitim tarihi derslerini verir. 28 Aralık 1912’de fahri olarak hizmet ettiği Darüşşafaka’daki görevi sırasında, okulda nöbetçi olduğu bir gece ölür.

II. Ahmet Midhat Efendi’nin Edebi Kişiliği

Tanzimat Dönemi Edebiyatı’nın önemli isimlerinden olan Ahmet Midhat’ın hikâye, roman, tiyatro, anı, tarih, tenkit, deneme, makale ve seyahatname türlerinde eserleri vardır. İlk hikâye kitaplarımız olan *Kıssadan Hisse* ve *Letâif-i Rivâyât*’ı yazar. Ayrıca *Devir*, *Bedir*,

⁵ M.Orhan Okay, “Ahmed Midhat Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, II, s. 101.

⁶ Bâki Asiltürk, “Ahmet Midhat Efendi Müşteşrikler Kongresinde”, *Türk Dili*, sayı 521, 1995.

Dağarcık dergilerini, *İttihâd* ve *Tercüman-ı Hakikat* gazetelerini çıkarır. *Tercüman-ı Hakikat* en uzun ömürlü gazetelerden olduğu için gazetecilik tarihimizde ayrı bir öneme sahiptir.

Ahmet Midhat Efendi'nin yaşadığı dönem Batı'nın birçok yönleriyle bize üstünlüğünü kabul ettirmiş olduğu bir devirdir.⁷ Ahmet Midhat Efendi'nin Batı medeniyetine bakışı çağdaşlarından farklıdır. Döneminin aydınları kurtuluş çaresi olarak rejim değişikliğini savunurken Ahmet Midhat toplumun eğitim seviyesini arttırmayı kurtuluş çaresi olarak görür. Öğretmenlik mesleğiyle ve eserleriyle toplumu eğitmeye çalışır. Bu sebeple “Hâce-i Evvel” olarak kabul edilir. Eserlerinde Doğu ve Batı medeniyetlerini karşılaştırarak dönemi için sentez yaratmaya çalışır.

“Ahmet Midhat’a göre her iki medeniyetin maddî ve mânevî yönleri vardır. Doğu medeniyeti ferdî ve sosyal ahlâk üzerine çok eğilmiş, buna mukâbil maddî terakkiyi-o da son asırlarda- ihmâl etmiştir. Batı ise mâddede inanılmaz derecede tekâmül göstermiş, fakat ahlâken gittikçe çökmüştür. Şu hâlde müstakbel medeniyet, Batı’nın maddî Doğu’nun mânevî terakkisine dayanacaktır.”⁸

Ahmet Midhat’a göre roman ve tiyatroya önce Batı’yı taklit yoluyla başlamak daha sonra mahalli ve milli bir karakter vermek gerekir. Sosyal fayda peşinde koşan bir yazar olarak Ahmet Midhat’ın hikâye ve romanlarında ulaşmaya çalıştığı hedef Türk halkında çağdaş medeniyete uymayan düşünüş ve yaşayış tarzını, geleneği alt üst etmeden değiştirmektir.⁹

Ahmet Midhat Efendi'nin dille ilgili görüşleri de ilginçtir. Ahmet Midhat, *Tercüman-ı Hakikat*’te yayımlanan “Dilde Sadeliği İltizam Edelim” başlıklı yazısında dilde sadeliği savunur. Kaleme aldığı eserlerde de herkesin anlayacağı bir dil kullanmaya dikkat eder. Sade bir dil kullanmasına rağmen uzun cümleler kullanması ve yer yer anlatım kusurlarına düşmesi, birkaçı dışında, eserlerinin anlaşılmasını zorlaştırır.

Sanatı halkı eğitmek için bir araç olarak gören Ahmet Midhat geleneksel Türk hikâyeciliğinden beslenir. Ortaoyunu, Karagöz ve meddah hikâyelerinin tahkiye ve diyalog tarzına eserlerinde yer verir. Olay akışını keserek ansiklopedik bilgiler aktarır. Böylece geniş kitlelere hitap ederek Türk halkının sevdiği ve okuduğu bir yazar haline gelir. Ahmet Hamdi

⁷ Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2008 s. 33.

⁸ Orhan Okay, *a.g.e.*, s. 53.

⁹ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995, s. 72.

Tanpınar, bu yöntemin Türk halkına “okuma saati” alışkanlığı kazandırdığını söylese de¹⁰ bazı olumsuz özelliklerine dikkat çeker:

“Yukarıda Midhat Efendi’nin üslûbunun meddah hikâyesine çok yaklaştığını söyledik. Bu üslûbu o, sanatı, daha iyisi romancılıkta melekesi ilerledikçe biraz daha genişletir. –Çünkü hakikatte onun sanatı yoktur, melekesi vardır ve halk muharriiri olarak belli başlı kusurlarından biri budur- Kitap zevki meddah itiyadını okuyucuya unutturduğu gün Ahmet Midhat Efendi’nin romanları okuyucusunu sıkacaktır. Roman sanatı hangi seviyede olursa olsun okuyucuyla kitabın baş başa kalmasını ister. Ahmet Midhat Efendi ise daima üçüncü bir şahıs gibi aradadır. Hattâ daha fenası okuyucuyu romanın mutbağına kadar götürür, onu üst üste değişen tekliflerle hikâyenin ilk şartı olan hakikaten olmuş vehminden mahrum eder.”¹¹

Çeviri alanında da kalem oynatan Ahmet Midhat Efendi; Alexander Dumas Fils, Octave Feuillet, Emile Richeborg, Paul de Kock, Emil Gaboriau, Hector Malot ve Marie Ann Radcliff’ten çeviriler yapar.

Araştırmayı, incelemeyi ve okumayı seven Ahmet Midhat, bu anlayış doğrultusunda çeşitli eserler ortaya koyar. *Tercüman-ı Hakikat*’te yayımladığı “Schopenhauer’ın Hikmet-i Cedîdesi” başlıklı yazıda ünlü filozofun karamsar bakışını eleştirir. Batı’nın felsefi problemleri üzerine düşünen ve felsefe anlayışını İslam’a dayandıran Ahmet Midhat, Schopenhauer’ın kötümser felsefesine karşıdır. *Beşir Fuad* kitabını da gençleri Batı’dan gelen bu tip tehlikeli fikirlere karşı uyarmak amacıyla yazar. *Hâce-i Evvel ve Medrese-i Süleymaniyye* eserleri okullarda ders kitabı olarak okutulur. *Mufasssal Tarih-i Kurun-ı Cedîde* ilk çağlardan başlayarak yeni çağları anlattığı kültür ve dünya tarihidir. *Müdâfaa, İstibşâr, Beşâir, Nizâ-ı İlm ü Din* eserlerinde İslamiyet’i savunur. *Üss-i İnkılâb* ve *Zübdetü’l Hakâyık*’ta İslam ve Osmanlı tarihinden, *Kâinat*’ta dünya tarihinden bahseder.

III. *Kâinat* Hakkında Genel Bilgi

Ahmet Midhat Efendi, dünya tarihine ilgisinin bir sonucu olarak *Kâinat* serisini kaleme alır. Ahmet Midhat, bu seride tarihi, ortalama okuyucuya anlatır.¹² Bizim incelediğimiz *Kâinat-İngiltere*’de çizilen genel hat serinin diğer kitaplarında da

¹⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, 2. Baskı, İstanbul 2007, s. 413.

¹¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 413.

¹² İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923)*, Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2007, s. 159.

bulunmaktadır. Ahmet Midhat, incelediği ülkelerin tarihinden, coğrafyasından ve o dönemin önemli gelişmelerinden bahseder. Nihad Sami Banarlı *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde Ahmet Midhat'ın bu seriyi *L'Ünivers*'ten çevirdiğini belirtir¹³.

Mukaddime ve 15 ciltten oluşan *Kâinat* serisinde yer alan ülkeler şunlardır:

- İngiltere (1. cilt)
- Danimarka (2. cilt)
- İsveç-Norveç (3. cilt)
- Rusya (4. cilt)
- Fransa (5. cilt)
- Belçika-Flemenk (6. cilt)
- Almanya (7. cilt)
- Hükûmât-ı Cermaniye (8. cilt)
- Avusturya (9. cilt)
- İsviçre (10. cilt)
- Portekiz (11. cilt)
- İspanya (12. cilt)
- İtalya (13. cilt)
- Yunanistan (14. cilt)
- Devlet-i Osmaniye (15. cilt)

IV. Ahmet Midhat Efendi'nin Eserleri¹⁴

HİKÂYE ve ROMAN

- *Kıssadan Hisse*, 1870
- *Sui-zan-Esaret*, 1870
- *Gençlik-Teehhül*, 1870
- *Felsefe-i Zenan*, 1870
- *Mihnetkeşan*, 1870

¹³ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi: Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar*, c. 2, M.E.B. Yayınları, Ankara 1971, s. 968.

¹⁴ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2007. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, YKY, İstanbul 2010, s. 35-36.

- *Gönül*, 1870¹⁵
- *Firkat*, 1870
- *Yeniçeriler*, 1871
- *Ölüm Allah'ın Emri*, 1873
- *Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar*, 1874
- *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş*, 1874
- *Zeyl-i Hasan Mellah*, 1875
- *Hüseyin Fellah*, 1875
- *Yeryüzünde Bir Melek*, 1875
- *Karı Koca Masalı*, 1875
- *Felâatun Bey ile Râkım Efendi*, 1875
- *Paris'te Bir Türk*, 1876
- *Bir Gerçek Hikâye-Fitnekâr*, 1876
- *Süleyman Musli*, 1877
- *Kafkas*, 1877
- *Çengi*, 1877
- *Nasib-Bekârlık Sultanlık mı Dedin?*, 1877
- *Beliyyat-ı Mudhike*, 1881
- *Karnaval*, 1881
- *Henüz On Yedi Yaşında*, 1881
- *Acaib-i Âlem*, 1882
- *Dürdane Hanım*, 1882
- *Vah*, 1882
- *Volter Yirmi Yaşında yahut İlk Muaşakası*, 1884
- *Esrar-ı Cinayat*, 1884
- *Cellat*, 1884
- *Hayret*, 1885
- *Bahtiyarlık*, 1885
- *Cinli Han*, 1885
- *Obur*, 1885
- *Bir Tövbekâr*, 1885

¹⁵ Manastırlı Mehmet Rifat, “Gönül” hikâyesini Hüküm-i Dil adıyla oyunlaştırmıştır.

- *Çingene*, 1887
- *Çifte İntikâm*, 1887
- *Para*, 1887
- *Kismetinde Olanın Kaşığında Çıkar*, 1887
- *Arnavutlar-Solyotlar*, 1888
- *Demir Bey yahut İnkişaf-ı Esrar*, 1888
- *Fennî Bir Roman yahut Amerika Doktorları*, 1888
- *Haydut Montari*, 1888
- *Gürcü Kızı yahut İntikam*, 1889
- *Rikalda yahut Amerika Vahşet Âlemi*, 1890
- *Diplomalı Kız*, 1890
- *Dolaptan Temaşa*, 1890
- *Müşahadat*, 1891
- *Hayal ve Hakikat (Fatma Âliye ile)*, 1892
- *Ahmet Metin ve Şirzat yahut Roman İçinde Roman*, 1892
- *İki Hud'akâr*, 1893
- *Emanetçi Sıtkı*, 1893
- *Cankurtaranlar*, 1893
- *Bir Acibe-i Saydiye*, 1893
- *Ana-Kız*, 1893
- *Gönüllü*, 1896
- *Mesail-i Muğlaka*, 1898
- *Jön Türk*, 1910

OYUN

- *Eyvah*, 1871.
- *Açıkbaş*, 1874
- *Ahz-ı Sar yahut Avrupa'nın Eski Medeniyeti*, 1874
- *Zuhur-ı Osmaniyan*, 1877
- *Fürs-i Kadimde Bir Facia yahut Siyavuş*, 1884
- *Çengi yahut Daniş Çelebi*, 1884

- *Çerkes Özdenler*, 1884

DİĞER

- *Hâce-i Evvel*, 1869
- *Durub-ı Emsal-i Osmaniye Hikemiyatının Ahvalini Tasvir*, 1871
- *Kâinat-Kütüphane-i Tarih* (15 Kitap), 1871-1881
 - *Menfa*, 1877
 - *Zübdetü'l Hakayık*, 1878
 - *Tarih-i Umumi* (2 cilt), 1878-1879
 - *Ekonomi Politik*, 1879
 - *Sevda-yı Sa'y ü Emel*, 1879
 - *Nevm ve Hâlât ü Nevm*, 1881
 - *Müdafaa* (3 cilt), 1883-1885
 - *İlhamât ve Tagligât*, 1885
 - *Abdest ve Namaz* (çocuklara), 1886
 - *Sağlık*, 1886
 - *Terbiyeli Çocuk* (çocuklara), 1886
 - *Mufasssal Tarih-i Kurun-ı Cedide* (3 cilt), 1886-1888
 - *Beşir Fuat*, 1887
 - *İtiyat*, 1887
 - *Kadınlarda Hıfz-ı Cemal*, 1887
 - *Ömür Uzunluğu*, 1887
 - *Sihr Siracı*, 1887
 - *Şopenhavr'ın Hikmet-i Cedidesi*, 1887
 - *Tasarrufat-ı Kimyeviye*, 1887
 - *Tedkik-i Müşkirat*, 1887
 - *Teehhül*, 1887
 - *Vakit Geçirmek*, 1887
 - *Volter*, 1887
 - *Kadınlarda Tezyid-i Cemal*, 1888
 - *Çiçekler* (çocuklara), 1889

- *Hayvanlar* (çocuklara), 1889
- *Kuşlar* (çocuklara), 1889
- *Nebatlar* (çocuklara), 1889
- *Tegaddi*, 1889
- *Terakki*, 1889
- *Üç Cins Mahluk*, 1889
- *Yürüyen Hayvanlar* (çocuklara), 1889
- *Müntehabat-ı Ahmet Midhat* (makaleler 3 cilt), 1889-1890
- *Aleksandr Stradella*, 1890
- *Hallü'l-ukad*, 1890
- *Harekât*, 1890
- *Şeytankaya Tılsımı*, 1890
- *Terakkiyat-ı Hazıra ve Mesakin*, 1890
- *Ben Neyim: Hikmet-i Maddiyeye Müdafaa*, 1891
- *Edvar-ı Askeriye*, 1891
- *İstibşar: Amerika'da Neşr-i İslam Teşebbüsü*, 1892
- *Sayyadane Bir Cevelan*, 1892
- *Zabit*, 1892
- *Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neşeti*, 1893
- *Avrupa Adab-ı Muaşeret-i yahut Alafranga*, 1894
- *Beşair-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediye*, 1894
- *Avrupa'da Bir Cevelan*, 1896
- *Berekât-ı Tenasüliye*, 1888
- *Bu'd-i Şems Nasıl Ölçülür*, 1897
- *Hilal-i Ahmer*, 1897
- *Hikmet-i Peder*, 1898
- *Çocuk Melekât-ı Uzviye ve Ruhiyesi*, 1899
- *İstidad-ı Etfal*, 1889
- *Peder Olmak Sanatı*, 1899
- *Tarih-i Hikmet*, 1912
- *Tedrisî Tarih-i Edyan*, 1913
- *Tedrisî Tarih-i Umumî*, 1913

- *Ahbâr-ı Âsâra Tamim-i Nazar*, 1890
- *Medrese-i Süleymaniye: Tedrisat-ı İbtidaiye*, 1889

ÇEVİRİ

- *Üç Yüzlü Karı* (P. De Kock), 1877
- *Peçeli Kadın* (E. Richebourg), 1882
- *Nizâ-ı İlm ü Din* (J.W Draper-4 cilt), 1895-1900

1. *KÂİNAT-İNGİLTERE*'NİN İNCELENMESİ

1.1 İngiltere'nin İcmal-i Ahvâl-i Coğrafiyesi

Ahmet Midhat, İngiltere'nin tarihini anlatmadan önce İngiltere coğrafyasından bahsetmek istediğini belirterek tarih ve coğrafya arasındaki ilişkiye vurgu yapar. Ahmet Midhat'a göre bir memleketin coğrafi konumu yeteri kadar bilinmezse o memleketin tarihini layıkıyla anlamak mümkün değildir. Bu sebeple İngiltere tarihine geçmeden “İngiltere'nin İcmal-i Ahvâl-i Coğrafiyesi” bölümüne yer verir.

Ahmet Midhat'ın bu bölümde vurguladığı ilk nokta Avrupa yazılarının soldan sağa yazılmasıyla bağlantılı olarak İngiltere'nin Avrupa devletleri içinde en solda bulunması itibarıyla kuzey devletlerinin birincisi kabul edilmiş olmasıdır. Ahmet Midhat, İngiltere'deki denizlerden, körfezlerden, nehirlerden ve dağlardan bahsettikten sonra İngiltere coğrafyasının bölümlerine yer vererek bu bölümlerin önemli şehirlerine ve nüfus miktarlarına vurgu yapar.

İngiltere; Büyük Britanya, İrlanda ve daha pek çok ufak adadan oluşan etrafı denizlerle çevrili bir ülkedir. Pas de Calais Boğazı ülkenin doğu tarafında bulunarak İngiltere ve Fransa'yı birbirinden ayırır. İngiltere'nin doğusunda Şimal Denizi, batısında Bahr-ı Muhit-i Atlas (Atlas Okyanusu), güneyinde Manş Denizi bulunmaktadır. İrlanda Denizi ise Büyük Britanya ve İrlanda adalarını birbirinden ayıran “bir havz misillü ülkenin oporta yerinde bulunan” bir denizdir. (s. 42)

İngiltere'de pek çok körfez bulunduğunu belirten Ahmet Midhat İngiltere tarihini anlatırken önemli gördüğü 7 körfezden bahseder. Bu körfezler şunlardır: Thames Körfezi, Wash Körfezi, Edinburgh Körfezi, Clyde Körfezi, Solway Körfezi, Bristol Körfezi, Donegal Körfezi. Ahmet Midhat bu körfezlere dökülen nehirlerle ilgili de bilgi verir. Thames Nehri Thames Körfezi'ne, Severn Nehri Bristol Körfezi'ne, Tweed Nehri Bahr-i Şimal'e, Clyde Nehri Clyde Körfezi'ne ve Shannon Nehri Bahr-i Atlas'a dökülmektedir. İngiltere'deki dağlarsa çoğunlukla Büyük Britanya'da toplanmıştır. Ahmet Midhat'a göre bunlardan en önemlisi kuzeyde bulunan Grampian dağlarıdır.

Ahmet Midhat, İngiltere'nin yer şekilleri ve akarsuları ile ilgili bilgileri verdikten sonra İngiltere kıtasının; Asıl İngiltere, İskoçya, Gal ve İrlanda olmak üzere 4 bölüme ayrıldığını ifade eder. Her bölümün önemli şehirlerine ve dikkate değer fiziksel özelliklerine yer verir. Büyük Britanya kısmını “Asıl İngiltere” kabul ederek Thames Nehri'nin ve kraliyet merkezi olan Londra'nın bu kısımda olduğunu belirtir. Asıl İngiltere ve İskoçya'yı Grampian

dağlarına ait Cheviot sıradağları ayırır. Edinburgh şehri ve Edinburgh Körfezi bu bölümdedir. “Etrafı deniz ile muhat cesim bir ada” olan Gal bölümü ise Asıl İngiltere’nin batısında yer alır ve en önemli şehri Dublin’dir. (s. 44). Bu 4 bölümün yanında Asya, Afrika, Amerika ve Avustralya kıtalarında İngiltere’ye bağlı bulunan başka memleketler olmasına rağmen Ahmet Midhat bu memleketleri başka ciltlerde anlatacağını *Kâinat-İngiltere*’de sadece bu 4 bölümle ilgili bilgi vereceğini söyler.

İngiltere ülkesini oluşturan bu 4 bölüm iç işlerinde birbirinden bağımsız; dilleri, ahlakları, âdetleri birbirinden farklı olsa da hepsi Londra’da bulunan krala bağlı olduğundan “yek-vücut” gibidirler. (s. 44) Ahmet Midhat kraliyet merkezi bulunan Londra’ya ayrı bir önem arz ederek Londra’nın Avrupa’nın en büyük ve kalabalık şehri olduğunu belirtir.

1.2 İngiltere Ülkesinin Ahvâl-i Tarihiyesi

Ahmet Midhat, bu bölümde *Kâinat-İngiltere*’nin genel hatlarını gösterir. Ahmet Midhat, İngiltere tarihini 5 devre bölerek kaleme almıştır. Bu 5 devri de ayrı ayrı 5 bâbda anlatmıştır. Her devriye kendi arasında asır üzerine taksim ederek bu bölümlere “fasıl” adını vermiştir.

1.Devir’de İngiltere kıtasının tanınmaya başlanmasından itibaren 827 yılında Saksonyalı Egbert’in idaresine kadar yaşanan olaylar anlatılmaktadır. Bu devir, asır taksimine göre 2 fasıldır. Birinci fasılda İngiltere’nin tanınmaya başlanması, Romalıların İngiltere’yi istilas ve ülkeyi terk etmeleri; ikinci fasılda İngiltere’nin Saksonyalı Egbert idaresi altındaki durumu anlatılmaktadır.

2. Devir, 827 senesinden başlayarak 1154’te Anjou Hanedanı’nın kurulmasına kadar geçen olayları kapsamaktadır ve asır taksimine göre 3 fasıldır. Birinci fasıl Egbert hükümetinden Ethelred zamanına kadar geçen dönemi ve Normandiyalıların İngiltere’ye hücumunu, ikinci fasıl Normandların hükümete ortak olmalarını, üçüncü fasıl İngiltere’deki Normand yönetimini ve Anjou Hanedanı’nın kuruluşuna kadar geçen süreyi kapsamaktadır.

3. Devir’de, 1154-1485 yılları arasındaki Anjou Hanedanı yönetimine yer verilmekle birlikte asır üzerine taksime gerek duyulmamıştır.

4. Devir, 1485-1714 yılları arasında yaşanan olayları kapsamaktadır. Asır üzerine 4 bölüme ayrılmıştır. Birinci fasılda Tudor Hanedanı yönetimi, ikinci fasılda Stuart ve Orange

Hanedanı yönetimi, üçüncü fasılda fetret zamanı ve cumhuriyet dönemi, dördüncü fasılda Stuart Hanedanı'nın yeniden yönetime gelmesi anlatılmaktadır.

5. Devir, 1714 yılından başlayarak Ahmet Midhat'ın, *Kâinat-İngiltere* cildini hazırlarken yönetimde olan Hannover Hanedanlığı dönemi olaylarını kapsar. Bu bölümde asır üzerine taksim yapılmamıştır.

1.2.1 Birinci Bölüm (...-827)

İngiltere ülkesinin tanınmaya başlanmasından Saksonyalı Egbert'in yönetime geçmesine kadar yaşanan olayları ihtiva eden bu bâb 2 fasıl halinde düzenlenmiştir. 827 yılına kadar yaşanan olayları kapsamaktadır. Tarih öncesi çağlar da bu bâb kapsamına girmiş olduğundan Ahmet Midhat başlangıç tarihini kesin olarak vermekten kaçınır.

Birinci Fasıl, başlangıç noktası olarak tarih öncesi çağları içine almış olup M.S. 411 tarihine kadar uzanmaktadır ve İngiltere'nin keşfini, Romalıların İngiltere'yi istilasını ve ülkeyi terk etmelerini içine alır. Romalıların İngiltere'yi istila sebeplerine değinirken bu istilanın İngiltere'nin 4 bölümü üzerindeki etkisini ayrı ayrı ele alır. Ahmet Midhat yer adlarına, savaş yerlerine, öne çıkan kabilelere, hükümdar ve komutanların isimlerine yer vererek İngiltere tarihini somut bir biçimde vermeye çalışır.

Ahmet Midhat bu fasıla bir ülkenin tarih öncesi dönemi hakkında kesin bilgiler vermenin mümkün olmadığını belirterek başlar. İngiltere tarihine başlarken çıkış noktası, gemicilikte yetenekli olan Fenikelilerin İngiltere'yi keşfetmeleridir. Böylece İngiltere, İskoçya, Gal ve İrlanda hakkında bilgiler gün geçtikçe artmaya başlar. Özellikle Büyük Britanya yani Asıl İngiltere kısmında bulunan geniş meralar ve madenler Romalı Sezar'ın iştahını kabartacak ve ilerleyen tarihlerde ülkenin istila edilmesine sebep olacaktır.

Britanya'daki ilk milletler Gal ve Kelt milletleri olup bunlar Levaceryan ve Kambriyan kavimleridir. Sonraları adaya "Brit" adında üçüncü bir kavim daha yerleşmiştir. Ahmet Midhat'ın burada vurguladığı nokta Asıl İngiltere yani Büyük Britanya kısmının isimlendirilmesidir. Büyük Britanya bölümüne meraların çokluğundan dolayı önce "Yeşil Çemenistan" denir. Brit kabilesinin gelmesiyle ada "Brit" olarak anılır ve son olarak ülkeyi ilk defa işgal eden Romalı Sezar adanın tamamına Latin diline uygun olarak "Britanya" der.

Britanya'nın ilk yerli halkı mağarada veya kulübede yaşayan vahşi insanlardır. Savaşlarda atlı araba kullanmalarıyla dikkat çekmelerinin yanında ok, kılıç ve mızraklarını

kendileri üretirler. İrlanda ceziresi ise hayvan postlarından kıyafet yapmaları ve süs diye yüzlerine boya sürmeleri göz önüne alındığında Britanya'dan biraz daha medeni durumdadır. Sosyal hayatlarında Druid adı verilen papaslar ön plandadır ve adeta ülkenin yönetimi onlara aittir. İbadetlerini ormanda gerçekleştiren, halka vaaz veren Druidler, toplumda en saygı gören kişilerdir ve savaş/barış kararları onlara aittir. Şifacılık ve nazmen tarih söyleme konusunda ise 2 Druid grubu öne çıkar: Kadın Druidler şifacılıkta ön planda gelirken “bard” adı verilen alt grup yazı olmadığı için tarihi olayları nazmen ezberleyip halka öğretmek tarihçi vazifesi görürler.

İşte İngiltere bu hâl içindeyken Romalı Sezar geniş meralara, zengin madenlere ve inci avcılığı hırsına yenik düşerek M.Ö. 55 ve 54 senelerinde İngiltere'yi 2 defa kuşatır. 55 senesindeki ilk istila fırtına yüzünden sonuç vermeyince Sezar bir sene sonra yani 54 senesinde mağlubiyetin acısını çıkarmak ister. Bu noktada halkın gücünü birleştirip mücadele azmini tetikleyen ve adeta komutan görevini yerine getiren Druidler ve araba kullanma konusunda usta olan Catuvellauni kabilesini karşısında bulur. Bu kabilenin reisi olan Cassivellaunud önderliğinde mücadele eden Britanyalılar uzun bir süre Romalıların gücünü zayıflatarak ülkenin Roma idaresine girmesine engel olur.

Milattan 43 sene sonra Roma İmparatoru Claudius, Aulus Plautius adlı komutanı bir miktar asker ile Britanya'ya gönderir. Aulus Plautius, Britanya yerlilerine karşı büyük bir zafer kazanır. Bu noktada Ahmet Midhat vahşi insanların mağlubiyete uğradıklarında şiddete eğilimlerinin arttığını belirterek Druidlerin desteğiyle başkomutan ilan edilen Silures kabilesi reisi Caratacus'un önüne çıkan her şeyi yakıp yıktığını ifade eder. Hatta Caratacus'un eşi ve kızı Romalılar tarafından esir alınıp mücadeleden vazgeçmesi halinde kendisine teslim edilecekleri söylendiğinde bile Caratacus bunu kabul etmez ve Romalılarla savaşa devam eder. Buna rağmen başka bir kabilenin reisi olan Cartimandua isimli kadının oyununa gelerek Romalılara esir düşer. Bunun üzerine Romalılar, Britanya üzerindeki ilerleyişlerine devam etse de Druid önderliğindeki yerlilerin direnişiyle karşılaşılır. Druidleri yok etmeden Britanya'ya tamamen sahip olamayacaklarını anlayan Romalılar, Druidlerin mabed saydıkları büyük ormanları yakıp yıkmaya başlar. Yerlilerse giderek yoksullaşmalarına ve güçsüzleşmelerine rağmen dağınık şekilde de olsa mücadeleden vazgeçmez.

Romalıların, Britanyalılarla savaşarak bir sonuca varamaması strateji değiştirmelerine sebep olur. Romalı general Agricola 85 senesinde “barışı sağlamak” amacıyla Britanya'ya gönderilir. Oysa esas amacı Britanya yerlilerini kandırarak İskoçya ve Gal üzerine

saldırmaktır. Birbirinden bağımsız kabilelerden oluşan ve birlikte hareket etme güdüsünden yoksun Britanyalılardan farklı olarak İskoçya ve Gal bölümleri kendi içlerinde birlik ve beraberlik duygusuna sahiptir. İskoçya’da farklı kabilelerin birbiriyle kaynaşması, Gal’de ise bütün kabilelerin reisi bulunan Pendragonların varlığı bu durumu sağlamaktadır. Düzenli birliklerin direnişiyle hezimete uğrayan Agricola, İskoçya sınırını korumak amacıyla Edinburgh Körfezi’nden başlayarak Clyde Nehri’nin kuzey tarafından denize doğru yüksek ve güçlü bir sur yaptırır. Romalıların Britanya’daki zenginliği avcı bir millet olan İskoçyalıları yağmacılığa yöneltince 120 yılında sur bir kat daha güçlendirilir. İskoçyalıların hücumu devam ettiğini gören Romalılar 141 yılında ikinci suru, 207 yılında üçüncü suru yaptırmak zorunda kalır. Bundan sonra Romalıların dikiş tutturamamalarına rağmen Britanya’da kalmalarının sebebi egemenlikleri altındaki diğer kabilelere zayıflıklarını göstermekten kaçınıp onların isyan etmelerini engellemektir. Bunlara rağmen egemenlikleri altındaki kabileler isyan edince Romalılar Britanya’yı terk etmek durumunda kalır böylece bölgedeki Roma istilası sona erer. O dönemde İrlandalılar adada yaşadıkları halde Romalılar İrlanda kısmından bihaber durumdadırlar bu sebeple Ahmet Midhat kendi iç işleri ve sorunları olan İrlandalıların sosyal yaşamı hakkında fazla bilgi vermez.

Ahmet Midhat, 411 yılında Roma İmparatorluğu’nun hükmü altından çıkan Britanya yerlilerinin son derece güçsüz ve askerî yeteneklerini kaybetmiş olduklarını ifade eder. Bu sebeple İskoçyalıların hücumuna karşı kendilerini korumaktan aciz kalırlar ve “denize düşen yılanı sarılır” misali eski istilacıları olan Roma İmparatorluğu’ndan “Britanya Figanı” adında yardım dilenirler. Bu yardım çağrısında, İskoçyalıların kendilerini denize doğru sürdüğünü belirterek ya denizde boğulacaklarını ya da öldürüleceklerini söylerler. Ne çare ki Roma o sırada kendi imparatorluğunu korumak derdine düştüğünden yardım çağrısına yanıt vermeyince Britanyalılar çareyi Saksonyalılardan yardım istemekte bulur. Ahmet Midhat, Birinci Fasil’ı bu şekilde bitirir.

İkinci Fasil, Saksonyalıların 411 yılında Britanya’ya gelmelerinden başlayarak Saksonyalı Egbert’in 827 yılında ülkede birliği sağladığı zamana kadar geçen olayları kapsar. Britanyalı reis Vortigern’in çağrısıyla Saksonyalı Hengist ve Horsa kardeşlerin Britanya’ya gelip ülkeyi İskoçya baskısından kurtardıktan sonra kendi hükümetlerini kurmaları, Angıl taifesinin Britanya’ya gelişiyle birlikte ülkede birbirinden farklı yedi devletin teessüs etmesi, Saksonyalı Egbert’in yedi devleti “Anglosakson” adıyla birleştirmesi, Britanya’da Hristiyanlığın yayılması bu fasılda yer alan önemli konulardır. Ahmet Midhat, bu konuların

Büyük Britanya, İrlanda, İskoçya ve Gal bölümlerine olan etkisine detaylı bir şekilde yer vermiştir.

Ahmet Midhat bu fasıla Danimarka'nın güneyinde yaşayan ve “fevkalade şecâatle muttasıf çevik ve çâbü-k-pây adamlar” (son derece cesur, çevik ve hızlı) olarak nitelediği Saksonyalıları tanıtarak başlar. (s. 56) Saksonların sığır derisiyle sarılı, omuzlarında taşıyacakları kadar hafif sandalları sayesinde Akdeniz'e Baltık Denizi'ne ve İngiltere sahiline ulaştıklarını belirtir. Sandalcılıkta oldukça yetenekli olan Saksonlar, Hengist ve Horsa kardeşler öncülüğünde Britanya'ya geldiklerinde önce Romalılar sonra İskoçyalılar elinde perişan olmuş bir halkla karşılaşır. O zaman Britanya kabilelerinin reisi ve adeta kral konumunda olan Vortigern düşmandan kurtulmak için başka bir düşmandan yardım ister. Hengist ve Horsa kardeşlere kendilerini İskoçyalıların zulmünden kurtarmaları karşılığında Thanet adasını vaad eder. Doğüstü bir sesin kendilerini yönlendirdiğini söyleyerek Sakson halkı üzerinde nüfuzunu arttırmış olan Hengist ve Horsa kardeşler bu teklifi kabul ederek altı senelik savaşın ardından Britanya'yı İskoçyalıların elinden kurtarır. Kendilerine vaad edilen bölge yerine Britanya'nın tamamına göz diken Hengist ve Horsa kardeşler yerli halkın acizliğinden faydalanarak emellerini gerçekleştirirler. Böylece adadaki egemen güç değişse de yerli halkın kaderi olan baskı ve şiddet aynı şekilde devam eder. Saksonyalılar adada Kant, Soud Saks, Vasat Saks, Üst Saks, Ast Saks devletlerini kurarlar. Saksonyalıların hakimiyeti bu kadar kolay ele geçirmeleri Angılların dikkatini çeker. İda öncülüğünde adaya gelen Angıllar adaya bugünkü “İngiltere” ismini verdikleri gibi burada Northumberland, Ast Angıl ve Mercia devletlerini kurarlar. Böylece adada Saksonlara ve Angıllara ait olmak üzere birbirinden farklı yönetime ve hükümdara sahip devletler kurulmuş olur. “Hükmat-ı seb'a” denen bu devletler Britanya'da birlik ve beraberlikten uzak parçalı bir yönetim olduğunun açık bir göstergesidir.

Diğer 3 bölüm de bu karışıklıktan nasibini alır. İskoçya bölgesinde iki başlı bir durum söz konusudur. Angıllara devlet kurmalarında yardım eden Pikt kavmine İskoçyalıların bir kısmı katılmaz ve bu grup İskoçya Krallığı'nı kurar. Piktlerse, Northumberland ve İskoçya Krallığı arasında kendilerine yeni bir devlet kurar. İrlanda'da; Eltony, Connacht, Munster, Leister ve Mide adlarında 5 devlet hüküm sürmektedir. Saksonyalılardan kaçan yerlilerin sığındığı Gal bölümü ise Pendragonların hakimiyeti altında rutin düzenine devam etmektedir.

Ahmet Midhat'ın belirttiğine göre bu dönemde Hristiyanlığın kabulü İngiltere tarihi için önemli bir noktadır. Kant hükümdarının Hristiyanlığı kabul eden Fransız bir prensesle

evlenmesiyle ilk olarak Kant hükümeti sonra diğer devletler Katolik ayinini kabul ederek medeniyet yönünden ilerlemenin hızlı olduğu bir döneme girerler. Hristiyanlık, yedi farklı devlete bölünen ve yedi farklı hükümdarın adeta halife konumunda olduğu Büyük Britanya kısmına göre İrlanda'da daha kolay yayılır ve İskoçya bölgesindeki gençler eğitim amacıyla İrlanda'ya gitmeye başlar.

Ahmet Midhat “İngiltere kısmı gibi küçük bir yer üzerinde ber-minval-i muharrir yedi hükûmet bulunması bunlar miyânında büyük bir rekâbet tevlid edeceği ihtardan varestedir” diyerek hükûmât-ı seb‘a hükümdarları arasında Mercia Kralı Offa’nın diğerlerinden daha dışlı çıkararak Kant, Vasat Saks ve Soud Saks hükûmetlerini idaresi altına aldığını belirtir.(s. 61) Mercia Kralı Offa bölgenin esas vârisi olan Egbert’i sürgün ederek Beorhtrick adlı kişiyi kral tayin eder. Egbert, Fransa Kralı Charlesman’ın himayesi altına sığınarak savaş ve siyaset konularında bilgisini arttırdıktan sonra Beorhtrick’in vefatı üzerine Britanya’ya geçer. Egbert’in yönetime gelmesi İngiltere tarihi için bir dönüm noktasıdır. Egbert ilk olarak dağınık halde bulunan hükümetleri kendi idaresi altında toplayarak ülkedeki parçalı yapıya son verir. Merkezi yönetimi güçlendirmek için geçmişte baskı ve şiddete yönelen hükümdarlardan farklı olarak insanlar arasında ortak değerler oluşturmak amacıyla 7 hükûmeti “Anglosakson” adı altında birleştirir ve kendini bu krallıkların şehin-şahı olarak ilan eder.

1.2.2 İkinci Bölüm (827 – 1154)

Ahmet Midhat’ın 827 yılında Saksonyalı Egbert’in siyasi birliği sağlamasından 1145 yılında Anjou Hanedanı’nın yönetime geçmesine kadar yaşanan olayları anlattığı bu bâb 3 fasıl halinde düzenlenmiştir.

Birinci Fasıl, 827 ve 978 yılları arasındaki Saksonya Hanedanlığı yönetimini ve Normandiyalıların işgalini kapsamaktadır. Ahmet Midhat bu fasıla Normandiyalılar hakkında genel bilgiler vererek başlar. Normandiyalıların ülkeyi işgalinin Britanya, İskoçya, Gal ve İrlanda bölümlerine etkilerini inceler. Normandların adadaki yerli halkla iyi geçinmesinin ilerleyen yıllarda Britanya’da devlet kurmalarını kolaylaştırdığını vurgular. Saksonyalı Egbert’in ülkede siyasi birliği sağlamasının İngiltere için önemini vurgulayan Ahmet Midhat, Egbert öldükten sonra Saksonya Hanedanı’nın izlediği politikayı ve Normandların Egbert’in İngiltere’de sağladığı siyasi birliği bozmalarını anlatır. Sırasıyla Egbert, Ethelwulf, Ethelbald, Ethelberd, Edward, Athelstan, Edmund ve Edred dönemlerine yer verdikten sonra Edwy ve

Edgar dönemlerine 2 ayrı alt başlık açar. Bu iki kralın özel hayatlarıyla ilgili ilginç hikâyelerine ver vererek Birinci Fasil'ı noktalar.

Ahmet Midhat bu fasıla Normandiyalılar hakkında genel bilgiler vererek başlar. Asıl isimleri Danvaz olan Normandiyalılar Avrupa'nın kuzeyinde Danimarka, İsveç ve Norveç devletlerini oluşturmaktadır. Sandalcılıkta Saksonyalılardan daha fazla şöhret bulmuş olan bu halka "Kuzey İnsanları" anlamına gelen "Normand" ismini kuzeyden güneye yaptıkları akınlar sonucunda güney sahilinde yaşayan insanlar vermişlerdir. 869 yılında İngiltere'de devletlerini kuran Normandlar adaya ilk olarak 787'de Kral Offa zamanında gelirler ve bulundukları yeri yakıp yıktıktan sonra geri dönerler. 809 yılında İngiltere'deki Cornwall arazisine asker döktüklerindeyse Angıl ve Sakson devletleri arasında ezilmiş yerli halk olan Britonların hüsn-i kabulüyle karşılaşır ve adaya gidiş gelişlerini sıklaştırır. Bu dönemde Saksonya hükümeti başında siyasi birliği sağlayan Egbert bulunduğu için Normandlar mevcut hükümete fazla baskı yapamazlar. Egbert ölünce yerine son derece mutaassıp olan oğlu Ethelwulf geçer. Bu dönemde Ethelwulf'un Roma'ya gidip papaya İngiltere ülkesini bağışlaması Angıl ve Sakson halkı arasında huzursuzluğa sebep olduğu gibi Normandların baskısının artmasına da etki eder. Böylece "hükûmât-ı seb'a" kralları ve derebeyleri Ethelwulf'un yerine Ethelbald'ı tahta geçirirler.

Britanya'da Normandların baskısını arttırıp devlet kurmalarına neden olan asıl olayla bir Normand prensinin ve askerlerinin hava muhalefetinden dolayı Northumberland sahiline vurmaları ve Northumberland Kralı Ella'ya teslim olduklarını belirtmelerine rağmen askerlerin öldürülmesi prensinse zehirli yılanlarla dolu bir mağarada ölüme terk edilmesidir. Bu olaydan sonra intikam ateşiyle Britanya'ya gelen Normandlılar, York şehrini kuşatarak adadaki Britonların da desteğiyle Northumberland ülkesi üzerinde Normandiya devletini kurarlar. Böylece Egbert'in birleştirip hanedanlığına bağladığı hükûmât-ı seb'a birliği bozulmuş olur. Saksonya Kralı Ethelberd'in müdahalesine rağmen işgallerine devam eden Normandlar; hükûmât-ı seb'adan Ast Angıl, Mercia ve Vasat Saks'ı himayeleri altına alırlar.

İlerleyen yıllarda tıpkı Egbert gibi ülkede düzeni sağlayacak olan Alfred 871 yılında tahta geçtiğinde Saksonya hükümetinin elinde Üst Saks, Soud Saks ve Kant bölümleri vardır. İngiltere tarihi içinde Alfred'e geniş yer veren ve ileride alacağı "Büyük" sıfatını hak ettiğini belirten Ahmet Midhat, Alfred'in ilk olarak elinde kalan üç devletin krallarının ve derebeylerinin gücünü kırarak kendi şehin-şahlık makamını güçlendirmek istediğini belirtir. Görünüşte şehin-şaha bağlı gibi görünen üç bölge aslında Saksonya hükümetinden fayda

göremediği için her işini kendi içinde halletmekte olduğundan Alfred'in politikasından hoşlanmazlar. Bunun sonucunda derebeyleri ve krallar Normandların basit bir hücumunda teslim olurlar ve Alfred'in yerine Normandların kendi belirledikleri birini kral ilan etmelerine ses çıkarmazlar. Büyük bir yenilgiye uğrayan Alfred ise bir çobanın yanında yardımcılık yaparak hayatını sürdürürken tesadüfen karşılaştığı derebeylerinin kendi emrinde savaşacaklarına söz vermeleri üzerine bir ordu toplar ve Normandları yenilgiye uğratar. Düşmanla savaşta medeniyet ve bilginin en güçlü silah olduğunu düşünen Alfred Avrupa'daki bilginleri İngiltere'ye davet eder, mektepler açar, donanma ve mekteb-i bahriye kurar. Ülkeyi eyaletlere ayırdıktan sonra her eyaletten halkın seçtiği bir üyenin yer aldığı bir meclis kurar. Böylece millet ilk defa kendi geleceği hakkında söz söyleme özgürlüğüne Büyük Alfred döneminde sahip olur. Büyük Alfred'in misali bir kavmin tarihinde bir ferdin oynayabileceği muazzam rolü gösterir, onun sebatı olmasaydı bütün memleket müşriklerin nüfuzuna boyun eğecekti.¹⁶ Büyük Alfred ölünce tahta oğlu Edward geçer.

Bu dönemde İskoçya'da kral bulunan Kenneth, Piktler üzerine yürüyerek İskoçya Krallığı ve Pikt devleti arasındaki sınırı kaldırır. Bu durum, İskoçya kıtası İngiltere'ye bağlanıncaya kadar devam eder. Pendragon himayesindeki Galliler, Normand baskısından etkilenmeyerek hayatlarına devam ederler. İrlanda ise Normandların hücum ve yağmasından kendini koruyamayarak en az Britanya kadar zarar görür.

3 kısımda durum bu haldeyken Normandlar İskoçya ve Gal bölümleriyle birleşerek Saksonya Hanedanlığı'na yeniden saldır. Bu sırada tahtta olan Athelstan dedesi Büyük Alfred gibi cesur ve bilgili bir şahıs olduğundan Normandları yenip İskoçya ve Gal ahalisine kendisini şehin-şah olarak kabul ettirir. Athelstan'dan sonra yerine geçen oğlu Edmund, İskoçya sınırında Britonların kurduğu Cumberland hükümetini İskoçya'ya bağlayarak İskoçların güvenini kazanır ve ülkedeki hiçbir halkın birbirine üstünlüğü olmadığını herkesin "İngiliz" adı altında birleştiğini söyler. Kendi yetkisinin de kanun hükümlerini uygulamak olduğunu vurgulayarak insanları serbest bırakır. Bu iyi tavırlarına rağmen sofrasına davet ettiği biri tarafından öldürülmesi üzerine Ahmet Midhat şu yorumu yapar: "İşte bundan dahi anlaşılacağı üzere bir hükümdarın milleti ne kadar serbest bırakır ise emniyet ve asayişin ve itaat ve inkıyâdın ol kadar çoğalmasına mukâbil halkla ihtilâtı arttırdığında dahi bu gibi tehlikeler vuku bulur." (s. 72)

¹⁶ Andre Maurois, *İngiltere Tarihi*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938, s. 66.

Bundan sonra sırasıyla Edred, Edwy ve Edgar kral olur. Ahmet Midhat, Edgar ve Edwy için 2 ayrı başlık açar. Edwy'nin akrabası bir kadınla ilişkisinin halk tarafından hoş görülmediği için tahttan indirildiğini belirtir. Kendisinden sonra kral olan Edgar ise kardeşinin başına gelenlerden sonra aşktan uzak dursa da bir kıza gönlünü kaptırır. Arkadaşının bu kızla evlendiğini öğrenince arkadaşını öldürerek kızı kendisine alır. Birinci Fasıl, Edwy ve Edgar'ın özel hayatlarıyla ilgili verilen bu bilgilerle sona erer.

İkinci Fasıl, Normandiyalıların İngiltere'de giderek güçlenip yönetime ortak oldukları 978-1066 yıllarını kapsamaktadır. Edgar öldükten sonra II. Ethelred'in tahta çıkmasıyla başlayan bu fasılda Danimarka Kralı Sweyn Forkbeard'ın İngiltere'deki Normandlarla birleşip Londra'yı istila etmesi ve mevcut Saksonya hanedanını ülkeden sürgün etmesiyle gelişen olaylar anlatılmaktadır. Yönetimde kaldığı 36 yıl boyunca zalim bir politika izleyen ve merhametsiz biri olan Sweyn Forkbeard öldükten sonra taht oğlu Knud'a kalır. Bu dönemde ülkeden sürülen Saksonyalı Kral Ethelred ülkeye döner ve taht savaşları başlar. Ethelred vefat edince oğlu Edmund ve Knud ülkeyi kendi aralarında bölüşürler. Böylece Thames Nehri'nin güneyi Edmund'un kuzeyi Knud'un olur. Edmund öldürülünce de Knud ülkedeki tek yönetici olarak kalır.

Ahmet Midhat, Knud'un ilk zamanlarda otoritesini güçlendirmek ve halkın gözünü korkutmak için şiddet uyguladığını söylese de İngiltere için yaptığı hizmetleri göz ardı etmez. Knud'un, Büyük Alfred'in yolundan gittiğini belirterek halkı ezen nüfuzlu kişileri sürgün ettiğini söyler. Hiçbir sınıfın birbirine üstün olmadığını herkesin eşit olduğunu vurgulayan Knud; Angıl, Sakson ve Normand milletleri arasında evlilik yoluyla akrabalık kurarak mevcut ilişkileri güçlendirir. Danimarka, İsveç, Norveç ve İngiltere'yi kendi idaresi altında birleştiren Knud vefat edince bu ülkeler oğulları arasında paylaştırılır. İngiltere kıtası oğlu Harold Harefoot'a düşmesine rağmen diğer oğlu Harthacnut kendisine verilen Danimarka ile yetinmez ve İngiltere'ye hücumla başlar. Savaş istemeyen İngilizlerin öncülüğünde ülke geçmişte olduğu gibi iki kardeş arasında paylaştırılır ve Harold'un vefatı üzerine ülke yönetimi Harthacnut'a kalır. Dedesi Sweyn gibi son derece gaddar olan ve halkın üzerine ağır vergiler yükleyen Harthacnut ülkede yönetime geçen son Danvaz hükümdardır. Bundan sonra yönetim yeniden Saksonya Hanedanlığı'na geçer. Ülkede Saksonya Hanedanlığı'nın yeniden etkili olmasında halk üzerinde nüfuz sahibi olan Soud Saks Kontu Godwin önemli rol oynar. Harthacnut vâris bırakmadan ölünce Saksonya Hanedanlığı'ndan Edward'ı tahta geçmesi için ülkeye çağırır. Edward tahta geçince Godwin'in kızı Edith'le evlenir. Edward çocukluğundan beri Normand terbiyesi altında büyüdüğünden Normandlardan başka kimseyi

beğenmemekte ve Normand kültürünü benimsemektedir. Bu durum özellikle Godwin vefat edince yerine danışman olarak geçen oğlu Harold döneminde büyük problem yaratır ve Normandiya dükası Guillaume'un ülkenin başına musallat olmasına ve Normandiyalı Guillaume Hanedanlığı'nın tek başına yönetime geçmesine sebep olur.

Normandları kayırması üzerine Edward'a darılan Harold, Guillaume'un yanına giderek kendisine destek olması karşılığında Guillaume'a İngiltere tahtını vaad eder hatta meclis-i ruhani önünde Guillaume'a söz verir. Harold, İngiltere'ye döndükten kısa bir süre sonra Edward kendisinden sonra Harold'un tahta çıkmasını vasiyet ederek vefat eder. İngiltere halkının desteğiyle tahta çıkan Harold, Guillaume'a sözünü yerine getiremeyeceğini çünkü kendisini halkın kral seçtiğini haber verir. Buna sinirlenen Guillaume, Londra'ya hücum ederek Harold'u öldürür ve İngiltere'yi hakimiyeti altına alır. Böylece ülkenin yönetimi Normandiyalı Guillaume Hanedanlığı'na geçer.

Üçüncü Fasil, 1066'da Guillaume'un tahta çıkmasından başlayarak 1154'te Etienne'in vefatına kadar geçen sürede yaşananları kapsamaktadır. Yönetimde sadece Normandiyalıların bulunduğu bu dönemde sırasıyla II. Guillaume, III. Guillaume, I. Henry, Matilda ve Etienne tahta çıkmıştır. Ahmet Midhat'ın belirttiğine göre bu krallar İngiltere için büyük bela olmuşlardır. Bu dönemde zulüm, şiddet ve baskı en yüksek derecesine ulaşmıştır. Sadece I. Henry ufak da olsa halk için faydalı hizmetler görmüştür.

İngiltere'yi istila etmesinden dolayı "Fatih" unvanını alan I. Guillaume tahtı gasp ettikten sonra Normandiya, İsveç, Norveç, Fransa taraflarından asker getirterek memleketi yağmalamaya başlar. İskoçya üzerine sefere çıksa da başarılı olamaz. Kendisi "şişman ve karınlı" olan Guillaume, Fransa Kralı I. Philip'in kendisi hakkında "Acaba İngiltere Kralı Guillaume cenabları ne vakit doğuracaklar" dediğini duyunca Fransa'ya savaş ilan eder. (s. 82) Fransa'ya giderek ülkeyi yakıp yıkan Guillaume atından düşerek hayatını kaybeder. Guillaume vefat edince İngiltere tahtı ve Normandiya dükalığı oğullarına kalır. İngiltere tahtına II. Guillaume, Normandiya dükalığına Robert geçer. Babasından daha zalim ve gaddar olan II. Guillaume yönetiminde sadece Angıl ve Saksonlar değil Normandiyalılar da perişan olur. Bir aralık halk zulümden kurtulmak için Robert'ı İngiltere tahtına davet etse de Guillaume bu durumu öğrenince bu plan gerçekleşmez. Ülkedeki baskının daha da artması üzerine halk bu kez Fransa Kralı Fransuva'dan yardım ister. Babası Philip'in yenilgisinin öcünü almak isteyen Fransuva isyan çıkarmaları için İngilizlere destek verse de isyan girişimi başarılı olamaz. II. Guillaume'un önemli bir başarısı babasının hâkimiyet kuramadığı

İskoçya'yı istila etmesidir. Baskıcı yönetimden bıkan Tirel adında bir fedainin Guillaume'u öldürmesi üzerine tahta kardeşi I. Henry geçer. O sırada Filistin'de Ehl-i Salib Muharebesi'nde bulunan Robert, Londra'ya geldiğinde kardeşinin krallığını kabul etmez. Zaten perişan olan İngiltere halkı savaş istemediğinden iki kardeş arasında arabuluculuk yapar. Robert'ın ilerleyen zamanlarda anlaşmaya uymayarak isyan etmesi üzerine Henry kardeşini zindana attırır. Fransa'nın Robert'ın oğlunun taht hakkını koruma davasıyla İngiltere üzerine yürümesiyle sorun dış problem hâline gelir. Fransa ile yaptığı savaşı kazanan I. Henry bundan sonra ülkede eğitimin ve sanayinin gelişimini destekler ve medreseler açar. Eşi, bir oğlu ve iki kızını deniz kazasında kaybeden Henry vefat edeceği zaman kızı Mathilda'yı yerine vâris edip ondan sonra tahta torunu Henry'nin geçmesini vasiyet eder. I. Guillaume'un torunu olan Etienne, Mathilda yönetimini tanımayarak Normandiyalıların desteğiyle İngiltere krallığını ilan eder. Bunun üzerine Mathilda, İskoçya ve Gal ahalisinin desteğini alarak Etienne'i yener ve tahta geçer. Mathilda'nın yanlış politikalarının yarattığı olumsuz etki üzerine erbab-ı seyf kraliçeyi tahttan indirerek yerine Etienne'i çıkarır. Etienne döneminde halka uygulanan zulüm ve baskı en yüksek noktaya ulaşır. Etienne'in adamları vergi toplamak için gittikleri kasabalarda halkı öldürmeye başlar. Normandiyalı kralların en zalimi olan Etienne'in vefatı üzerine Mathilda'nın oğlu II. Henry'nin tahta geçmesiyle II. Bâb sona erer.

1.2.3 Üçüncü Bölüm (1154 - 1485)

II. Henry'nin tahta çıkmasıyla Normandiya Dükalığı'ndaki yönetim Anjou Hanedanlığı'na geçer. Ahmet Midhat'ın 1154-1485 yılları arasında yönetimde olan Anjou Hanedanlığı'nı anlattığı bu bâb fasıl üzerine taksim edilmemiştir.

Ahmet Midhat, II. Henry dönemi olaylarını anlatmadan önce o devrin müverrihlerinden birinin yazmış olduğu birkaç satırdan alıntı yaparak Normandiya yönetimi altındaki İngiltere'nin durumunu somutlaştırır. Bu alıntıya göre İngiltere harap bir haldedir, halksa medeniyetten uzak vahşi bir yaşam sürmektedir. II. Henry'nin babası George Plantagenet, Fransa'da bulunun Anjou eyaletinin kontudur ve oğlu tahta çıktığında Anjou Kontluğu ünvanını oğluna devreder. II. Henry zaman içinde İngiltere ve Anjou'nun yanı sıra Normandiya, Touraine, Maine ve Breri eyaletlerini hükmü altına alır.

II. Henry ülkenin sınırlarını genişletirken bir taraftan da İngiltere içinde düzeni ve güveni sağlamaya çalışır. Dedesi Büyük Alfred'in izinden gidip en küçük derebeylerinden

başlayarak halka baskı yapan kesimleri teker teker ortadan kaldırır. Disiplinsiz askerleri ordudan atarak genç, dinamik ve düzenli bir ordu kurar. Böylece merkezi otoritesini güçlendirir. İskoçya krallarının ülkedeki kargaşalıktan fayda sağladığını hatta anlaşmazlıkları körüklediğini fark eden Henry, İskoçya'ya savaş açarak büyük başarı kazanır. Ardından Gal ve İrlanda bölümlerine de hakimiyetini kabul ettirir. Bu çalışmalarla İngiltere tarih sahnesinde güçlü bir devlet konumuna ulaşır.

O dönemde İngiltere'de Thomas Becket adında zengin ve emrinde pek çok asker olan bir kişi vardır. Henry, bu adamı kendine başvekil yaparak onun nüfuzundan faydalanmak ister. Ahmet Midhat'ın bahsettiğine göre Henry, Fransa'daki Toulouse eyaletini zapt etmek için Fransa üzerine hareket ettiği zaman Fransızlar, Becket'i görünce "İngiltere kralının başvekili böyle olunca kimbilir kendisi ne kadar çok askerle gelecektir" demişlerdir. (s. 88)

Henry kilise işlerinde düzeni sağlaması için Becket'i Arşevik ilan eder. Asıl amacıysa papaslara rüşvet vererek kilisenin ve papasların halk üzerindeki etkisini azaltmaktır. Kilise işlerini düzene sokan Becket, kralın düşüncesine itiraz eder. Böylece ülkede iç savaş patlar. 8 yıl süren savaş sonucunda kazanan taraf Henry olur.

Henry, Thomas Becket sorunuyla uğraşırken bir taraftan da İrlanda'daki iç karışıklıktan yararlanarak bölgeyi fetheder. İrlanda'daki hükümetlerin başına oğlu Jan'ı şehin-şah olarak atar. İrlanda hükümetleri, Jan'ı tahttan indirince oğlunun hükümetini yenilemek için bölgeye geldiğinde güçlü bir direnişle karşılaşır ve bölgeden ayrılmak zorunda kalır.

Henry, Fransa'da bulunan Aquitaine dükası X. Guillaume'un kızı Eleanor'la evlenir. Bu evlilik sayesinde Aquitaine dükalığının yanında Gaskonya, Bovato ve Besançon eyaletlerine sahip olur. Esasen Eleanor, Henry'den büyük olup önceki eşi Fransa Kralı XII. Louis kendisini hafif mizaç bulduğu için evliliklerini sonlandırmıştır. Eleanor, zaman geçtikçe kocasının çapkınlıklarını görerek kendisi aleyhine isyan eder. Karısının başarılı olacağını anlayan Henry oğlunu tahta geçirerek zor durumdan kurtulur ve Eleanor'u zindana atar. Ortalık sakinleşince tahtını oğlundan geri alır. Bu duruma gücenen oğlu, Henry'den İngiltere'yi veya Fransa'daki bölgeleri ister. Red cevabı alınca Fransa'ya geçer. Fransa kralına kendisini İngiltere kralı, Normandiya, Anjou ve Aquitaine dükası gibi kabul ettirir. Kardeşleri Richard ve Geoffrey'i de ikna ederek Fransa'nın desteğiyle babasına karşı ayaklansa da başarılı olamaz. Ardından babasına özür mektubu yazarak af diler. II. Henry

oğlunun istediği affı “şefkat-i pederane ile ağlaya ağlaya” verir. (s. 92) Ne var ki oğlu ülkesine gelemeyen aniden ölür.

II. Henry, ömrünün son yıllarında oğlu Richard’ın nişanlısı ve Fransız Kralı Philip Augustus’un kızı olan Alys adlı prensese âşık olur. Aşk o dereceye varır ki zindandaki eşini boşayarak kendi geliniyle evlenmek ister. Bu durum Philip Augustus’un gururuna dokunarak Henry aleyhine savaş açmasına sebep olur. Bu arada en küçük oğlu da kendisine isyan edince Henry bu olanlara dayanamaz ve vefat eder.

Ahmet Midhat, İngiltere tarihi içinde II. Henry’ye oldukça geniş yer ayırır. Siyasi hayatı yanında özel hayatıyla ilgili detaylar da verir. II. Henry’nin “gayet muktedir, dirayetkâr ve sahib-i kuvvet ve şevket-şîâr bir adam olduğunu” (s. 93) söyleyerek İngiltere’ye yeni bir hayat verdiğini vurgular. Eleştirdiği tek nokta, Henry’nin hırsı yüzünden aynı anda birden çok işe kalkıştığı için her birinde tam bir başarı sağlayamamasıdır.

Henry ölünce yerine geçen oğlu Richard, babasının aksine ülke için hizmette bulunmaz. Ülkeyi kısım kısım satıp halka ağır vergiler yükleyerek hazinesini doldurur. Hatta *iyi bir müşteri bulursa Londra’yı bile satacağını* söyler. Richard topladığı paralarla Filistin’e geçerek İslam üzerine savaş açsa da başarılı olamaz. Ülkesine geri döndüğünde kardeşi John Sans Terre’in tahtı gasp ettiğini görerek onunla savaşır ve yeniden tahta geçer. Birkaç yıl sonra Limousin Kontu ile yaptığı savaşta vefat eder. Hüseyin Cahit Yalçın da tercüme ettiği *İngiltere Tarihi* kitabında II. Richard hakkında “Fena bir evlat, fena bir kardeş, fena bir koca, fena bir kral” yorumunu yapar.¹⁷

Richard’dan sonra tahta kardeşi John Sans Terre geçmişse de tahtın asıl sahibi büyük kardeşi Arthur’dur. John’un taht sevdası uğruna kardeşi Arthur’u öldürüp kral olması halkın tepkisini çeker. Fransa Kralı Philip Augustus hâmîsi olduğu Arthur’un intikamını almayı bahane ederek İngiltere’nin Fransa’da bulunan bölgelerini zapt eder. Richard, Almanya ile ittifak kurarak bu bölgeleri kurtarmak istese de Bouvines Muharebesi’nde büyük bir yenilgiye uğrar. John Sans Terre’den sonra tahta oğlu III. Henry geçer.

III. Henry tahta geçtiğinde 9 yaşında bir çocuk olduğundan Dük de Pembrok kendisine vasi tayin olunur. Henry, yaşı ilerledikçe halkın cehaletinden faydalanarak ülkeyi soymaya başlar. Halka ağır vergiler yükler. Hatta papaya rüşvet vererek kendisine karşı çıkanın lanetleneceğine dair fetva alınmasını sağlar. Muhallif vekilleri meclisten göndererek

¹⁷ Andre Maurois, *İngiltere Tarihi*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938, s. 143.

yerlerine İtalya ve Roma'dan adamlar getirir. Ağır vergiler altında ezilen halk isyan hareketi başlatmaya kalkınca Henry çareyi meclisi toplamakta bulur. Büyük Alfred zamanında olduğu gibi Oxford'da bir meclis-i umumi toplanır. Yabancıların yönetimde bulunmaması, parlamentonun yılda üç defa toplanması, önemli konuların parlamentoda konuşulması kararları alınır. İç işlerinde keyfine göre hareket edememeye başlayan Henry, Fransa'daki müstemlekatını geri almak ve oğlunu Sicilya kralı yapmak hevesine düşer. Taillebourg ve Saintes adlı mahallerde Fransızlara yenilir. Bu mağlubiyet halktan yine ağır vergiler toplamasına sebep olunca Simon de Montford önderliğinde bir isyan başlar. İsyancılar Henry ve oğlu Edward'ı hapse atar. Bunun üzerine Simon de Montford kral gibi davranmaya başlar. III. Henry'nin eşi Eleanor para karşılığında taraftar toplayarak oğlunu hapisten kurtarır. Henry de halka teminat vererek yeniden tahta geçer.

Babası ölünce tahta geçen Edward papasların ve derebeylerinin nüfuzunu kırarak halka rahat nefes aldırır. Sonra parlamentoyu toplayarak en küçük zadenin bile temsil edileceğini belirterek halkın güvenini kazanır. Her işini parlamentoda milletvekillerine anlatarak gerçekleştirir. Edward kendi otoritesini güçlendirmek amacıyla değildir. Memleketi kanun hükümlerinin korumasına alması onu diğer hükümdarlardan ayırmaktadır. Bundan sonra Edward, Gal bölümünü idaresi altına alır. Oğlunu Gal'a prens tayin ederek "Prens de Gal" unvanını verir. Günümüzde İngiltere veliahdlarına "Prens de Gal" denmesinin sebebi budur. İskoçyalıların kralları ölünce Edward, Balliol adlı kişiyi kral tayin eder. İskoçya, İngiltere'ye bu şekilde bağlanmış olur. Her işini sıraya koyan Edward, Fransızlar tarafından zapt edilen Normandiya, Anjou ve diğer düklikleri geri almak için Fransa'ya savaş açar. Bu sırada İskoçya'da William Wallace, John Stewart ve Robert Bruce öncülüğünde başlayan isyanları Fransızlar da destekler. Edward tüm gücünü isyanları bastırmaya kullandığından Fransa'dan istediği yerleri ele geçiremez. I. Edward ölünce tahta oğlu "Prens de Gal" II. Edward geçer.

II. Edward'ın ve eşi İsabella'nın zevk ve sefaya düşkün olmaları İskoçyalıların işine gelir. Robert Bruce öncülüğünde yeniden isyan eden İskoçya bağımsızlığını kazanır. Bunun üzerine halk, II. Edward'a karşı ayaklanır. Kraliçe İsabella ve sevgilisi Mortimer'in de gizlice desteklediği bu ayaklanma sonucunda II. Edward zindana atılır ve yerine oğlu III. Edward geçer. İsabella çeşitli entrikalarla oğluna vasi olarak Mortimer'i tayin ettirir ve kocasını zindanda öldürtür. III. Edward aslında tüm olanların farkındadır ve 18 yaşına geldiği gün babasının katilinin annesi ve Mortimer olduğunu söyler. Böylece Mortimer idam edilir,

İsabella zindana atılır. Dedesine yakışır bir torun olacağını belirten Edward, İskoçya'yı zir-i zabtına alır.

Fransa'da Kral Charles vâris bırakmadan vefat edince Valois Hanedanı'ndan Philip tahta geçer ve ülkede hanedan değişikliği yaşanır. Halbuki III. Edward'ın annesi Isabelle, Fransa tahtı için vâris olduğundan Edward annesinden irsen Fransa tahtının kendine geçtiğini savunur. Fransa'da bulunan Artois dükası Richard'ın da desteğini alarak 1338 yılında Fransa'ya savaş açar. Böylece “Yüzyıl Savaşları” başlamış olur. Edward, Cermanya Kralı Louis de Bavaria ile ittifak kurarak Fransa kralı namıyla Paris taraflarına kadar gelir. 1346 yılında Crecy adlı yerde Fransa ordusunu bozguna uğratarak Calais şehri ve Calais Boğazı'nı ele geçirdikten sonra Fransa ile 6 yıl sürecek bir mütareke akd eder. Mütareke süresi içinde IV. Philip vefat edince yerine oğlu John geçer. Yeniden başlayan muharebeye III. Edward, oğlu Prens Nevvar'ı tayin eder. Prens Nevvar, Poitiers adlı yerde müthiş bir başarı gösterir. Bu dönemde Fransa'nın pek çok yeri İngiltere'nin olur. Ahmet Midhat, Prens Nevvar'ın bu galibiyetinin babasınıninkilerden kat be kat üstün olduğunu belirterek ilerleyen yıllarda Prens Nevvar'ın kral olması durumunda İngiltere'nin çok parlak günler yaşayacağını savunur. Ne var ki Prens Nevvar kral olamadan vefat eder ve tahta 11 yaşındaki II. Richard geçer.

Vasilerin elinde büyüyen Richard zevk ve sefaya düşkün bir kral olur. Richard İrlanda isyanını bastırmak için Londra'dan ayrılınca İngiltere tahtını Lancaster Dükü'nden Henry zapteder. Kral Richard'ı öldüren Henry “IV. Henry” namıyla kendi krallığını ilan eder. Böylece yönetim Anjou Hanedanlığı'ndan Lancaster Dükü'ne geçer ve Çifte Gül Meselesi başlar. Henry'nin tahtı gasp etmesi ve Richard'ın torununun verasetini tanımaması halkın tepkisini çekerek Lancaster Hanedanlığı adına ihtilal başlamasına sebep olur. IV. Henry isyanı bastırır ve kendisi vefat edince yerine oğlu V. Henry geçer. Yüz Yıl Savaşları'nın yeniden başladığı bu dönemde Henry, Agincourt adlı mahalde Fransa'yı bozguna uğratarak bir mütareke akd eder. Fakat mütarekeyi kendisi bozarak yeniden savaş açar ve Fransa Kraliçesi İsabella ile anlaşma yapar. Bu anlaşmaya göre Fransa kralının kızı ve tahtın vârisi Catherine ile evlenmesi münasebetiyle Fransa Krallığı kendine geçecektir. Bu şekilde V. Henry hem İngiltere hem Fransa tacını kendi başında toplar.

V. Henry öldüğünde tahta geçen oğlu VI. Henry 8 aylık bir bebek olup İngiltere krallığı Dük de Gloucester Humphrey, Fransa krallığı Dük de Bedford vasiliğinde kendi adına ilan edilir. Elinde kuru bir namdan başka bir şey kalmayan Fransa Kralı VII. Charles, henüz kundakta bebek olan Henry'den intikam almak istese de Dük de Bedford çocuğun

hakkını korur. Birkaç yıl sonra Çifte Gül meselesindeki karışıklıktan yararlanan Charles, Fransa'daki İngiliz hakimiyetine son vererek amacına ulaşır.

Anjou Hanedanlığı'ndaki yönetimin Lancaster Dükalığına zapt edilmesinin halk arasında yarattığı hoşnutsuzluğun devam ettiğini gören Anjou Hanedanlığı'ndan Dük de York'un taht üzerinde hak iddia edip taraftar toplamaya "Çifte Gül Savaşları" başlar. Silahlarının ucuna York Dükası taraftarlarının beyaz gül, Lancaster taraftarlarının kırmızı gül bağlaması sebebiyle bu savaşa Çifte Gül denilmektedir. 1455 yılındaki savaşta Henry mağlup olarak esir düşer ve taht Anjou'dan Dük de York'a geçer. Henry'nin Margaret adında zeki ve cesur bir eşi vardır. Margaret, eşinin esir olması üzerine yeniden savaş açsa da yönetim Anjou Hanedanlığı'nda kalır. Margaret'in açtığı savaşta Dük de York ölünce yerine oğlu IV. Edward geçer.

IV. Edward hükümdarlığı döneminde (kardeşi Richard da dahil) kendisine ayak bağı olarak gördüğü herkesi katleder. IV. Edward vefat edince yerine geçen oğlu 11 yaşındaki V. Edward'dır. Diğer oğlu Richard ise York Dükası'dır. V. Edward, taç giyme töreni için Gal'den Londra'ya geçtiğinde kendisini amcası ve vasisi Gloucester dükü Richard karşılar. Yeğeninin tecrübesizliğinden yararlanarak tahta geçmek isteyen Dük de Gloucester, kralın sadık adamlarını Pontefract Şatosu'na hapseder. IV. Edward ve Richard'ı ise Tower adlı kaleye gönderir. Bir meclis toplayarak III. Richard namıyla kendi krallığını ilan ettikten sonra Tower Kalesi'nde kalan Edward ve Richard'ı uykularında boğdurur. Tahtı gasp etmesinde III. Richard'a yardım eden Buckingham adlı hain beklediği karşılığı alamayınca Richard aleyhine çalışmaya başlar. Çifte Gül Savaşları'ndan sağ kurtulan Lancaster Hanedanlığı Prensi Henry Tudor'u tahta geçmesi için Londra'ya davet eder. Lord Stanley kumandasındaki Richard'ın askerleri Henry Tudor ve taraftarlarıyla Bosworth'ta karşılaşır. Lord Stanley kumandasındaki Richard'ın askerleri taraf değiştirince Henry Tudor kazanır. İngiltere'de Anjou Hanedanlığı yönetimi ve Çifte Gül Muharebesi bu şekilde sona ermiş olur. Güller Savaşı'nda York ve Lancaster Hanedanlığı krallarının, prenslerinin hatta prenseslerinin genç yaşta öldürülmeleri hanedanların kendi kendisini yok etmesiyle son bulmuştur.¹⁸

1.2.4 Dördüncü Bölüm (1485 - 1714)

IV. Bâb'da 1485-1714 yılları arasında hüküm süren Tudor ve Stuart hanedanlıkları anlatılmaktadır.

¹⁸ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar Avrupa Devletleri*, c. IV, Ankara 1991, s. 796.

Ahmet Midhat, Birinci Fasıl'da 1485-1603 seneleri arasında yönetimde olan Tudor Hanedanlığı'ndan bahseder. Bu dönemde sırasıyla VII. Henry, VIII. Henry, VI. Edward, Jane Grey, Kraliçe Mary ve Kraliçe Elizabeth tahta çıkar. Yüz Yıl Savaşlarının devam etmesi ve Protestanlığın yayılması bu dönemin önemli olaylarındandır.

Tudor Hanedanlığı'nın ilk kralı olan VII. Henry gayet güçlü, cesur ve vakur bir adamdır. Hükümdarlığı boyunca Yüz Yıl Savaşları kapsamında İspanya ve Almanya'nın desteğini alarak yenilgiye uğrattığı Fransa'yı vergiye bağlar. Diğer hükümdarlardan farklı olarak derebeylerinin ve zadeganlarının hukukunu koruyup onların güvenliğini kazanır. Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfettiğini duyunca Venedikli Caboto'yu yeni yerler keşfetmeye gönderir. Böylece Terre Neuve bölgesi ve Amerika'daki bazı yerler keşfedilmiş olur. Kızı Margaret'i İskoçya Kralı IV. Jak'le evlendirerek İskoçya ve İngiltere arasındaki bağları güçlendirir. Bu evlilik sayesinde ileride İngiltere tahtına geçecek olan Stuart Hanedanlığı'nın temelleri atılır.

VII. Henry ölünce tahta 10 yaşındaki oğlu VIII. Henry geçer. Protestanlığın yayılması ve VIII. Henry'nin çalkantılı özel hayatı bu döneme damgasını vurur. Henry ilk olarak kardeşiyle evlenmesi sebebiyle tahtta hakkı olduğunu söyleyen İskoçya Kralı IV. Jak'ı yenerek halkın övgüsünü kazansa da sonraları karışık aşk hayatı yüzünden halkın desteğini kaybetmeye başlar. VIII. Henry sırasıyla, Catherina, Anne Boleyn, Jane Seymour, Anne Lokholmo, Catherine Howard ve Catherine Parr isimli kadınlarla evlenir. Eşi Catherina'nın arkadaşı olan Anne Boleyn'le evlenmek için eşini boşamasına Papa karşı çıksa da Henry onu dinlemez ve Anne Boleyn ile evlenir. Bu dönemde Martin Luther'in öncülüğünde yayılan Protestanlık İngiltere'ye girer. Henry, Katolikliği ön planda tutmakla beraber Protestanlık fikrine de sıcak bakar. VIII. Henry bu davranışları sebebiyle halkın ve Roma'nın nefretini kazanmaya başlasa da döneminde bir isyan söz konusu değildir.

VIII. Henry'den sonra tahta geçen VI. Edward, vasilerin etkisinde büyüyen hastalıklı biridir. Bu dönemde önce vasi Somerset ardından başvekil Warwick yönetimde etkili olur. Somerset, Protestan taraftarı olduğu için Edward'ı bu terbiye içinde büyütür. Böylece, Protestanlık İngiltere'de iyice yerleşir. Somerset, Protestan taraftarı olması sebebiyle halk tarafından linç edilince Warwick başvekil olur. Warwick, tahttan daha büyük pay kapabilmek için VI. Edward'ın vasiyetnamesini değiştirir. Buna göre VI. Edward'ın kızkardeşleri Mary ve Elizabeth'in taht üzerindeki hakkı düşerek VIII. Henry'nin kız kardeşi Markiz de Dorset

tahtın birinci vârisi olur. Warwick, Markiz de Dorset'in kızı Jane Grey ile kendi oğlu Guildford Dudley Warwick'i evlendirince hakk-ı hükümeti kendi oğluna nakletmiş olur.

VI. Edward, vâris bırakmadan vefat edince Jane Grey'in hükümeti ilan edilir. Çaresiz Jane Grey ise işin aslını bilmektedir ve tahtın gerçek sahibinin Mary ve Elizabeth olduğunun farkındadır. Prenses Mary ise Suffolk Kontluğu'na çekilerek zengin kişilerin desteğiyle bir ordu kurar ve Londra'ya yürüyerek hakkı olan tahtı geri alır. Jane Grey ve kocasını zindana attırır. Ardından, Protestanlığı reddederek Katolikliği ihya eder. Protestanlar ayağa kalkınca isyanın büyümesini engellemek ve isyancıların gözünü korkutmak için Jane Grey ve kocasını idam ettirir. İspanya Kralı Şarlken'in oğlu II. Philip'le evlenince İspanya'nın desteğiyle Protestanlar üzerine galip gelerek Katolikliği bir kat daha sağlamlaştırır.

Mary ölünce yerine 25 yaşındaki kız kardeşi Elizabeth geçer. Tudor Hanedanı'nın son hükümdarı olan Elizabeth tahta geçtiği zaman gizli gizli Protestanlığı ihya etmeye çalışır. İngiltere'de kendisinin Katolik hâmisi olduğunu belirttikten sonra hapisteki ve sürgündeki Protestan taraftarlarını kurtarmaya başlar. İskoçya Kraliçesi Mary Stuart, Protestanlığın İngiltere'de yayıldığını görünce ülkeyi Protestan hükümdardan kurtarmak davasına düşer. Elizabeth, Mary Stuart'ı yener ve işkenceler içinde idam ettirir. Bu durum Katolik hamisi olan İspanya'nın İngiltere'ye savaş açmasına sebep olsa da şiddetli bir fırtına İspanya donanmasını mahveder. Elizabeth, bu durumdan faydalanarak İspanya'nın teşvikiyle silaha sarılan İrlanda'yı kontrolü altına alır. Hatta İspanya'daki isyancılara destek vererek ülkeye büyük zararlar verir. İngiliz deniz kuvveti ve ticareti Kraliçe Elizabeth zamanında büyük bir gelişme gösterir.¹⁹

Çok güzel bir kadın olan Elizabeth, evlenmemesine karşın Leicester Kontu Rudley ve Ast Saks Kontu Robert Dudley ile gönül ilişkisi yaşar. Hatta sevgilisi Kont Robert'ın başka biriyle ilişkisi olduğunu öğrenince onu idam ettirir. Tudor Hanedanı'nın son hükümdarı olan Elizabeth vefat edince vasiyetnamesi gereği Mary Stuart'ın oğlu İskoçya Kralı Jak tahta geçer. Hükümetin Tudor Hanedanlığı'ndan Stuart Hanedanlığı'na geçmesiyle Birinci Fasıl sona erer.

İkinci Fasıl, 1603-1643 yılları arasında yaşanan olayları ve Stuart Hanedanlığı'ndan I. Jak ve I. Charles dönemlerini kapsamaktadır. Bu fasıl, fasılların en küçüğü olsa da Ahmet Midhat'a göre olayların önemi ve inkılabların büyüklüğü düşünüldüğünde “en büyük bir fasıl-ı itibar”dır. (s. 115)

¹⁹ Bekir Sıtkı Baykal, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi, 2/1: Otuz Yıl Savaşı Devri*, İstanbul 1988, s. 146.

Stuart Hanedanlığı'nın ilk hükümdarı olan I. Jak, bir hükümdardan beklenen iktidara ve kabiliyete sahip değildir. Yazı ve sözlerinde derin bir bilgin olarak görünmesine rağmen bir hükümdar ve devlet adamı sıfatıyla çok sathi ve kısa görüşlü idi.²⁰ Fenle ilgilenen, horoz dövüştürmeyi ve yemek yemeyi seven bir adamdır. İskoçya'dan gelip İngiltere tahtına geçer geçmez İngiliz vekillerin yerine İskoçyalı adamlarını koymaya ve Katolikleri küçümsemeye başlar. Kraliçe Elizabeth zamanında askerliği ile nam salan hatta Amerika'ya sefere çıkan Walter Raleigh'i görevden alır. Bunların üstüne müsrif tutumu da eklenince halk bu durumu düzeltmek amacıyla parlamentonun toplanmasını ister. Jak ise parlamentonun seneye toplanacağını söyler. Birkaç sene sonra Northampton, Warwick ve Leicester eyaletlerinde kral aleyhine ihtilal başlar. Kral Jak ihtilali bastırmak yerine İskoçya ve İrlanda arasında Katoliklik ve Protestanlık davasından dolayı oluşan kırıngnlığı gidermek için İskoçya'ya hareket eder ve iki bölge arasında barış ortamını sağlar. I. Jak oğlu ve veliahdı bulunan "Prens de Gal" Charles'ı İspanyalı bir prensesle evlendirmek istese de hazinesinde parası kalmadığından bu evlilik kararı bozulur. Bu durum İspanya ile ilişkilerin bozulmasına sebep olur. I. Jak, Fransa Kralı XIII. Louis'nin kız kardeşi Henrietta Maria'yı oğluna eş almaya çalıştığı sırada vefat edince tahta I. Charles geçer.

I. Charles da babası gibi ülke yönetmekten âciz, yeteneksiz bir adamdır. Bu sırada halk, kendi işlerini cumhuriyet idaresiyle kendileri görmek arzusunda olduklarından çoğunluğu cumhuriyet taraftarı olan büyük bir parlamento toplanır. Bu parlamentoda kimsenin mahkeme önünde yargılanmadan sürgün ya da hapsedilmemesi, önceden sürgün ya da hapsedilenlerin tahliye edilmesi, İngiltere tabiiyeti altında bulunan her ferdin özgür olup kendi malına sahip olması ve kralın millete sormadan vergi almaması kararları alınır. I. Charles bu şartnameyi kabul ederek milletin mutlak özgürlüğünü kabul eder. Cumhuriyet taraftarlarının çoğunluğunun Protestan olmasından mütevellit Prostestanlığı yüceltip Katolikliği ezerek yerini sağlamlaştırmaya çalışsa da kraliyet yönetimi aleyhine bir isyan çıkmasına engel olamaz. Charles, isyanı önlemek için bir parlamento daha toplar. Parlamenteoya davet edilen üyeler isyanın öncüleri olduğundan isyanın bitmesi karşılığında özgürlüklerin kapsamının genişletilmesini isterler. Hatta üyelerin bir kısmı kraliyet devrinin sona erdiğini belirterek cumhuriyetin ilan edilmesi gerektiğini savunur.

Bu aralık İrlanda da isyan edince Charles bu işe mutlaka çare bulunmasını parlamentodan ister. Parlamento ise ülkede güvenliği kralın sağlaması gerektiğini belirterek

²⁰ Bekir Sıtkı Baykal, *a.g.e.*, s. 113.

isyanı bastırmayı beceremeyecekse bunu parlamentoya açıkça söylemesi gerektiğini vurgular. Bu cevaba sinirlenen Charles askerleriyle parlamentoyu basar. Parlamentonun, başında Oliver Cromwell'in bulunduğu bir ordu kurmasıyla "Parlamento Askeri" ve "Kralın Askerleri" arasında iç savaş başlar. Savaşın sonunda yakalanan Charles mahkemeye çıkartılarak idam cezasına çarptırılır. Böyle buhranlı bir devirde bir hükümdarda müstesna kabiliyet ve karakterin mevcut bulunması lazımdır. I. Charles bu vasıflardan mahrum bulunmanın kurbanı gitmiştir denebilir.²¹ Böylece Stuart Hanedanlığı bir süreliğine yönetimden çekilerek hükümet-i cumhuriye ilan edilir.

17 Mart 1649'da hükümet-i cumhuriyenin ilan edilmesiyle İkinci Fasil başlar. İrlanda halkı, cumhuriyetin ilanına karşı çıkınca parlamento tarafından görevlendirilen Cromwell, İrlanda'ya geçerek Drogheda, Vexford ve Castleton şehirlerini zapteder. Londra'ya döndüğündeyse bir hükümdar gibi karşılanır. I. Charles'ın oğlu Charles'ın İskoçya tahtına geçerek cumhuriyet aleyhine çalışmalara başladığını duyan parlamento, Cromwell'in başında olduğu bir orduyu İskoçya'ya sevk eder. Yenilen Charles çareyi Fransa'ya kaçmakta bulur.

Cumhuriyet bu suretle yerleştikten sonra açgözlü ve hırslı bir adam olan Cromwell, 1653'te cumhuriyet riyasetini ilan eder. Cromwell ölünce büyük oğlu Richard Cromwell bir veliahdın babasına halef olması gibi cumhuriyet riyasetine geçer. Böylece hükümet-i cumhuriye sadece görünüşte kalarak ülke yönetimi kraliyet döneminde olduğu gibi ilerlemeye devam eder. Richard Cromwell'in önemli görevlere kendi ailesinden adamları getirmesi halkın tepkisini çeker. Bunun üzerine cumhuriyet taraftarları, askerler ve kraliyet taraftarlarından oluşan bir parlamento toplanır. Cromwell'in ve oğlunun bir kraldan daha bağımsız olduğuna dayanarak Richard Cromwell'i görevden alırlar ve II. Charles'ın krallığını ilan ederler. 11 yıl süren hükümet-i cumhuriye bu şekilde sona ererek İngiltere yeniden Stuart Hanedanlığı'nın idaresine girer.

Dördüncü Fasil, 1660-1714 yılları arasında yeniden yönetime geçen Stuart Hanedanlığı döneminde yaşanan olayları içermektedir. Ahmet Midhat, bu dönemde; II. Charles, II. Jak, III. Guillaume ve Kraliçe Anne'in tahta geçtiğini belirtir.

İngiliz halkının büyük bir umutla tahta çıkardığı II. Charles, halkın beklentisini karşılayacak yeteneğe ve kudrete sahip değildir. Charles'ın İngiltere için önemli bir sorun haline gelen Katolik-Protestan çekişmesine çözüm bulamaması, sebebi bilinmeyen bir sebeple Hollanda'ya savaş açması ve müsrif olması halkın kendine olan güvenini azaltır.

²¹ Bekir Sıtkı Baykal, *a.g.e.*, s. 135.

Charles, Hollanda'ya açtığı savaşta Corse Burnu, Yeşil Burun, Georgeo adalarını ve Novel York şehrini istila eder; ama hazinede parası kalmadığından buralarda asker bırakamaz. Para bulmak için Fransa'da bulunan ama İngiltere'ye ait olan Dunkirk şehir ve limanını Fransa Kralı XIV. Louis'ye satsa da istila ettiği ülkeleri elinde tutamaz. Üstelik toprağını satması halkın tepkisini çeker. II. Charles'ı kral seçtikleri için pişman olan halk, kral aleyhine bir grup oluşturur. II. Charles muhalefetin artmaması için şiddete başvurarak Lord Russel ve Lord Algernon gibi birtakım muhalifleri idam ettirir.

Charles vâris bırakmadan ölünce yerine kardeşi II. Jak geçer. II. Jak, Katolik-Protestan meselesine odaklanır. Meseleyi çözmek için Katolikleri koruyup Protestanları öldürmeye başlar. Bu olay üzerine Nassau dükasının oğlu olup II. Jak'ın kızı Mary ile evlenen “Prens de Orange” Guillaume, İngiltere'ye gelir. II. Jak'tan memnun olmayan İngilizler etrafında toplanınca bir ordu kurar ve kayınpederinin üzerine yürür. II. Jak çareyi Fransa'ya kaçmakta bulunca III. Guillaume namıyla tahta geçer. Fransızlar, II. Jak'ın kendilerine sığınmasından faydalanarak Guillaume'a savaş açsalar da yapılan savaşta yenilince Guillaume'un krallığını kabul etmek zorunda kalırlar.

III. Guillaume, ülkeyi yönetirken eşi Mary'nin bilgisinden faydalanır. Bu dönemde İngiltere gücünü arttırarak eğitim ve sanayi alanlarında gelişir. III. Guillaume vefat edince yerine baldızı Anne geçer. Ahmet Midhat'ın deyişiyle “hafif-ül-mizac bir kraliçe” olan Anne, Malborough Düşesi Leydi Churchill'in akıl hocalığıyla ülke için 2 önemli hizmette bulunur. (s. 124) İlk olarak İskoçya-İngiltere meselesine odaklanır. Zor zamanlarında İngiltere'nin himayesini kabul eden İskoçyalılar güçlerini toplayınca bağımsızlık mücadelesine girmekte ve isyan çıkarmaktadırlar. Bu isyanların İngiltere'ye yabancı düşmandan daha fazla zarar verdiğini gören Kraliçe Anne, birbirine pamuk ipliği ile bağlı olan iki memleketin tamamen birleşmesini içeren bir teklifi İskoçyalılara sunar. İki tarafın seçtiği vekillerden oluşan bir parlamento 4 Mart 1707'de toplanarak bir anlaşma yapar. Böylece İngiltere ve İskoçya “Büyük Britanya” adını alarak iki bölge bir krala ve bir parlamentoya tabii olur. Kraliçe Anne'in ikinci başarısı Fransa Kralı XIV. Louis'ye açtığı muharebede büyük bir zafer kazanmasıdır. İngiliz ordusu Höchstadt adlı yerde Bavaria ve Fransa askerini bozguna uğratar. Amiral Rook önderliğindeki İngiliz donanması İspanya'ya ait Cebelitarık Kalesi'ni zapteder. Kraliçe Anne, Fransa ve müttefikleriyle yapılan Ramillies, Oudenarde ve Malplaquet adlı savaşlarda da büyük zaferler elde edince Fransa barış istemek zorunda kalır. Barış anlaşmasına göre Avrupa'dan Cebelitarık Kalesi, Akdeniz'den Minorca adası ve Amerika'dan Yeni İskoçya ve Terre Neuve bölgeleri İngiltere'ye verilir. Kraliçe Anne, bu

başarılarından kısa bir süre sonra vâris bırakmadan vefat eder. Parlamentonun önceden aldığı karar üzerine I. Jak'ın torunu Hannover elektorası olan George'un krallığı ilan edilir. Kraliçe Anne, Stuart Hanedanlığı'nın son yöneticisi olup George'un tahta geçmesiyle İngiltere'de hanedan değişikliği yaşanır. Hannover Hanedanlığı'nın yönetime geçmesiyle IV. Bâb sona erer.

1.2.5 Beşinci Bölüm (1714 -)

İngiltere tarihinin son bölümü olan V. Bâb, 1714 senesinde Hannover Hanedanlığı'na mensup I. George'un tahta çıkmasıyla başlayıp Ahmet Midhat'ın İngiltere tarihini yazdığı sırada tahtta olan Kraliçe Victoria dönemine kadar yaşanan olayları kapsamaktadır. İngiltere'nin en güçlü zamanını yaşadığı bu devirde tahta sırasıyla Hannover Hanedanlığı'ndan I. George, II. George, III. George, IV. George, III. Guillaume ve Kraliçe Victoria çıkar. Ahmet Midhat'ın belirttiğine göre sömürgeciliğin yayılması, İngiltere ve Fransa'nın sömürgecilik rekabeti, Yedi Yıl Savaşları, Amerika'nın bağımsızlığını kazanması ve Napoleon Savaşları bu dönemin önemli olaylarıdır.

I. George tahta geçince ilk olarak İskoçya'da III. Jake unvanıyla krallığını ilan eden Stuart Hanedanlığı üyesi Kont de Mar'ı yenerek Hannover Hanedanlığı'nın yerini sağlamlaştırır. İsveç Kralı XII. Charles'ın İngiltere'ye ait Almanya'da bulunan Hannover bölgesini ele geçirmek için İsveç ve İspanya ile ittifak yapması üzerine George da Fransa ve Hollanda'nın desteğini alır. Bu sırada XII. Charles'ın vefat etmesini İspanya'dan intikam almak için bir fırsat addeden George, İspanya'ya saldırır. Amiral Byng önderliğindeki İngiliz donanması İspanya donanmasını bozguna uğrattınca İspanyalılar çareyi barış istemekte bulur.

I. George'dan sonra tahta geçen II. George, Hannover bölgesini İspanya'nın tehdidinden kurtarmak ve Fransa'nın İngiltere aleyhindeki hareketlerini durdurmak için Almanya İmparatoriçesi Maria Theresa ile ittifak kurar. Bu ittifak sonucu 1743 yılında Dettingen'de Fransa'yı yense de iki yıl sonra Fontenoy'da Fransa'nın bozgununa uğrar. 1748'te imzalanan Aix la Chapelle anlaşması iki ülke arasında bir süre barışı sağlasa da bu durum uzun sürmez. İngiltere'nin Fransız tüccarları esir alması üzerine Fransa 1756'da Minorca adasını işgal eder ve iki ülke arasında Yedi Yıl Savaşları başlar. Savaş devam ederken II. George vefat edince yerine torunu III. George geçer. 21 yaşında ve tecrübesiz bir kral olan III. George, başvekil William Pitt'in görüşlerinden faydalanarak Fransa ile barış anlaşması yapmaz. 1761'de Fransa'ya ait Belle Île adasını zapt eder. Fransa ile ittifak yapan

İspanya'ya savaş açar. İngiltere'nin Küba, Filipin ve Antilles adalarındaki kolonileri işgal etmesi üzerine Fransa'nın talebiyle 1763'te barış anlaşması imzalanır. Yapılan anlaşma gereği Fransa ve İspanya'nın Amerika'daki birçok kolonisi İngiltere'ye geçer. Böylece Yedi Yıl Savaşları son bulur.

III. George'un, Yedi Yıl Savaşları'nın masraflarını karşılamak için Kraliçe Elizabeth döneminde Amerika'ya yerleşen kolonilere ağır vergiler yüklemesi İngiltere'nin Amerika'daki sömürgeleriyle ilişkisini bozar. Ağır vergileri kabul etmeyen koloniler 1773'te isyan ederek Boston limanına gelen İngiliz gemilerine ait malları denize döker. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın ilk kıvılcımı olan bu olaydan sonra sömürgeler Philadelphia'ya geçerek İngiltere ile olan tüm ilişkilerini keser. İngiliz komutan Thomas Gage'in isyancılara ait silah depolarını imha etmek amacıyla Boston'dan Concord'a gelmesiyle Amerikan Bağımsızlık Savaşı başlar. George Washington komutanlığındaki isyancılar 1776'da Boston şehrini işgal ederek cumhuriyeti ilan ederler. Fransa'nın da desteğini alan Amerikalılar, İngilizleri köşeye sıkıştırınca III. George barış istemek zorunda kalır. 1783'te Versailles şehrinde yapılan anlaşmaya göre George, Afrika ve Hindistan'daki kolonilerini Fransa'ya bırakarak Amerika'nın bağımsızlığını kabul eder. Ayrıca ticaret bahanesiyle 1600'lü yıllardan beri koloni kurduğu Hindistan'la bölgede emniyetin sağlanmasına dair bir anlaşma yapar.

1792'de Fransa'da ihtilaller baş gösterince III. George, Avusturya, Prusya ve Hollanda ile ittifak kurarak Amerika meselesi yüzünden hınçlı olduğu Fransa'ya saldırır. Fransa'nın Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda İngiltere aleyhine isyanları desteklemesi savaşın ilanında etkilidir. Savaş devam ederken Fransa, İrlanda bölgesinde karışıklık çıkarmak istese de başarılı olamaz ve İrlanda tamamen İngiltere'ye bağlanır.

Bu sırada, Napoleon Bonaparte'ın Mısır'ı işgal edip İngiltere'nin Uzakdoğu ticaret yolunu kesmesi üzerine İngiltere harekete geçer. Napoleon'un Abu Qir limanındaki donanmasını ateşe veren Amiral Nelson'un ve Osmanlı ile ittifak kuran General Abercrombie'nin direnişi karşısında Napoleon Fransa'ya geri döner. Bir süre sonra sonra Fransa ve İngiltere arasında barışı sağlamak için 1802'de Amiens Mütarekesi imzalanırsa da barış ortamı kısa sürer. George, Avusturya ve Rusya ile birlik olup ikinci kez Fransa'ya saldırınca Napoleon'un güçlü savunmasıyla karşılaşır. Austerlitz Savaşı'nda İngiltere büyük yenilgiye uğrar. Amiral Nelson'un İspanya sahilindeki Fransız donanmasını bozguna uğratması üzerine Napoleon İngiltere adalarını işgal ederek George'u barış istemeye zorlar.

George üçüncü defa diğer devletlerle ittifak kurarak Waterloo Savaşı'nda Napoleon'u yener ve esir düşen Napoleon'u Saint Helena'ya gönderir. Bu savaştan sonra deniz ticareti tamamen İngilizlerin eline geçer. Saltanatı boyunca pek çok başarıya imza atan III. George'un 60 yıl süren hükümdarlığından sonra yerine geçen oğlu IV. George babasından son derece güçlü bir ülke teslim alır. Ne var ki İngiltere'nin gelişmesini sürdürmek yerine halk üzerinde baskı kurmayı tercih eder. Halkın düşünce özgürlüğünü kısıtlayarak Katolikleri ezmeye başlar. İrlanda'nın isyanını bile bastırmakta aciz kalan George, başvekil Robert Peel'den yardım ister.

IV. George'un vefatıyla yerine kardeşi IV. Guillaume geçer. Bu dönemde; Lord Grey ve Lord Russel vekil seçimini belli bir düzene bağlar. Lord William Wilberforce ise İngiltere'de zenci esirlerin alınıp satılmasını yasaklar. Monarşi onun sayesinde herkesin az çok muhabbet ve teveccühünü tekrar kazanır.²² IV. George'dan sonra tahta on sekiz yaşındaki Kraliçe Victoria geçer. Ahmet Midhat da İngiltere tarihine bu noktada son verir.

²² Edmond Rossier, *Avrupa'nın Siyasi Tarihi*, Fazilet Basımevi, İstanbul 1944, s. 48.

SONUÇ

Tanzimat Dönemi edebiyatçılarından olan Ahmet Midhat Efendi'nin Batı medeniyetiyle tanışması memurluk dönemine rastlar. Bu dönemde Midhat Paşa'nın desteğiyle Fransızca öğrenmeye başlayan Ahmet Midhat, Paşa'nın maiyyetinde Bağdat'a giderek *Zevra* gazetesinin başına geçer. Bağdat'taki kültür ortamı ve burada tanıştığı Osman Hamdi Bey sayesinde Batı medeniyetini daha yakından tanıma fırsatına sahip olur. Ahmet Midhat Efendi'nin yaşadığı ve *Kâinat* serisini yazdığı dönemde Osmanlı Devleti çöküşün eşiğindedir. Dönemin padişahı 2. Abdülhamid'e gönülden bağlı olan Ahmet Midhat Efendi'nin Batı'ya ilgisi hiçbir zaman rejim değişikliği amacı taşımaz. O, Batı'nın eğitim, bilim ve teknik alanlardaki terakkisine hayrandır.

Batı medeniyetine ilgisinin bir sonucu olarak *Kâinat-İngiltere*'yi kaleme alan Ahmet Midhat, İngiltere tarihini ve kültürünü anlatarak Osmanlı halkına Avrupa'yı tanıtmak ister. *Kâinat*'ı yazarken İngiltere tarihini anlatan Avrupalı tarihçilerin kaleme aldığı kitaplardan yararlanır. Yararlandığı tarihçilerin görüşüne katılıp katılmadığını belirterek tarihi olaylarla ilgili kendine has yorumlar yapar. Dolayısıyla Ahmet Midhat'ın sadece ana kaynaklara bağlı kalmadığı, çeviriyle yetinmediği, kendi görüşlerine de yer vermeyi önemli saydığı görülür.

Kâinat, “İngiltere Ülkesinin İcmâl-i Ahvâl-i Coğrafiyesi” bölümüyle başlar. Ahmet Midhat'a göre bir ülkenin coğrafi konumu yeteri kadar bilinmezse o ülkenin tarihini layıkıyla anlatmak mümkün olmaz. Bu bölümde İngiltere'nin fiziki coğrafyası, nüfusu, dili hakkında bilgi vererek ülkenin genel coğrafi özelliklerini ortaya koyar. İngiltere kıtasının; Asıl İngiltere, İskoçya, Gal ve İrlanda olmak üzere dört bölüme ayrıldığını ifade eder. İngiltere ülkesini oluşturan bu dört bölüm iç işlerinde birbirinden bağımsız; dilleri, ahlakları, âdetleri birbirinden farklı olsa da hepsi Londra'daki krala bağlı bulunduğundan “yek-vücut” gibidirler. İngiltere'nin farklı milletleri bünyesinde barındırması ilk görünüşte Osmanlı Devleti'ni hatırlatmaktadır. Londra ve İstanbul ise yönetim merkezi ve başkent olmalarıyla benzer özellikler taşımaktadır. Ahmet Midhat bu noktalara dikkat çekerek Osmanlı'ya bağlı azınlıkların farklı devlet kurma hevesi taşımalarını sakıncalı bulduğu mesajını vermeyi amaçlar.

İngiltere tarihini “İngiltere Ülkesinin Ahvâl-i Tarihiyesi” bölümünde ele alarak 5 deviri “5 Bâb” şeklinde anlatır. Her devri kendi arasında asır üzerine taksim ederek bu bölümlere “Fasıl” adını verir.

1.Devir’de İngiltere kıtasının tanınmaya başlanmasından itibaren Saksonyalı Egbert’in idaresine kadar yaşanan olaylar anlatılmaktadır. Bu devir, asır taksimine göre 2 fasıldır. Birinci fasılda İngiltere’nin tanınmaya başlanması, Romalıların İngiltere’yi istilas ve ülkeyi terk etmeleri; ikinci fasılda İngiltere’nin Saksonyalı Egbert idaresi altındaki durumu anlatılmaktadır.

2. Devir Anjou Hanedanı’nın kurulmasına kadar geçen olayları kapsamaktadır ve asır taksimine göre 3 fasıldır. Birinci fasıl, Egbert hükümetinden Ethelred zamanına kadar geçen dönemi ve Normandiyalıların İngiltere’ye hücumunu, ikinci fasıl Normandların hükümete ortak olmalarını, üçüncü fasıl İngiltere’deki Normand yönetimini ve Anjou Hanedanı’nın kuruluşuna kadar geçen süreyi kapsamaktadır.

3. Devirde sadece Anjou Hanedanı yönetimine yer verilmekle birlikte asır üzerine taksime gerek duyulmamıştır.

4. Devir asır üzerine 4 bölüme ayrılmıştır. Birinci fasılda Tudor Hanedanı yönetimi, ikinci fasılda Stuart ve Orange Hanedanı yönetimi, üçüncü fasılda fetret zamanı ve cumhuriyet dönemi, dördüncü fasılda Stuart Hanedanı’nın yeniden yönetime gelmesi anlatılmaktadır.

5. Devir Ahmet Midhat *İngiltere* cildini hazırlarken yönetimde olan Hanover Hanedanı’na ayrılmıştır ve asır üzerine taksim yapılmamıştır.

Ahmet Midhat’ın amacı Kraliçe Victoria dönemindeki İngiltere’yi anlatmak değildir. Ahmet Midhat, İngiltere’nin genel tarihini özetlemek ister. Bunu yaparken bir tarihçi gibi olayları kuru kuruya aktarmaz. Kendi fikrini belirtir, medeniyete bakışını ortaya koyar, Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere arasında karşılaştırmalar yapar. Böylece *Kâinat*, bir tarih kitabı olmaktan öteye geçerek çökmekte olan bir imparatorluğa mensup bir yazarın tarihi olayları edebiyatçı gözüyle değerlendirdiği ve yabancı bir kültürü kendi insanına tanıttığı bir eser olarak ortaya çıkar. Bu sayede okuyucu Batı medeniyetiyle ilgili bir fikre sahip olduğu gibi Ahmet Midhat’ın Batı medeniyetini nasıl algıladığını öğrenme fırsatı bulur.

Ahmet Midhat medeniyete verdiği önemi *Kâinat*’ın ilk sayfalarında belirtir. Yazara göre tarih sadece medeni milletlerin durumunu anlatmalıdır. Ahmet Midhat, İngiltere tarihini Fenikelilerin İngiltere’yi keşfetmeleriyle başlatır. İngiltere’deki yerli halkın yaşam tarzını, kıyafetlerini detaylı bir şekilde anlatır.

İngiltere, medeniyetten ve âdâb-ı muaşeretten uzak bir yaşam tarzından eğitim, sanayi ve teknik alanlardaki gelişmeler sayesinde kurtularak döneminin modern devletleri arasına girmiştir. Ahmet Midhat bu şekilde ilim ve teknik sayesinde gelişen İngiltere'nin dünü ve bugününü kıyaslayarak dağılma arifesindeki Osmanlı Devleti için hiçbir şeyin geç olmadığını hissettirerek iyimser bakışını ortaya koyar.

Ahmet Midhat, İngiltere tarihini anlatırken din ve inanış konusuna değinir. İngiltere'de ilk dönemlerde dini hayat Druid adı verilen papasların elindedir. Kalıcı bir mabedleri bulunmayan ve ibadetlerini ormanda gerçekleştiren Druidler dini görevlerinin yanında yönetici, komutan, tarihçi ve şifacı konumunda bulunurlar. İngiltere'de Hristiyanlığın yayılmasıyla Druidlerin dini hayat üzerindeki etkileri azalır. İngiltere'de ilk olarak Katolik mezhebi yayılır. İlerleyen yıllarda Protestanlığın ortaya çıkması mezhep çatışmalarının yaşanmasına sebep olur. Müslüman biri olan Ahmet Midhat'ın *Kâinat*'ta dini hayatı anlatırken tarafsız davranması özellikle İngiltere'nin Hristiyanlığı kabul ettikten sonra hızlı bir ilerleme sürecine girdiğini vurgulaması dikkat çekicidir.

Ahmet Midhat tarih içinde yer almış eski İngiltere hükümdarlarından bahsederken bazı hükümdarlara ayrı bir önem verir. Onların çalışmalarını ve İngiltere için yaptıkları hizmetleri takdir eder. Bu hükümdarlardan biri İngiltere'yi Normandiyalıların istilasından kurtararak ülkede siyasi birliği ve düzeni sağlayan Büyük Alfred'dir. Büyük Alfred'in Avrupa ülkelerine seyahat etmesi, yabancı diller bilmesi, diğer devletlerin yönetim şekilleri hakkında bilgi sahibi olması, Britanya gibi medeniyet yoksunu bir halkı medeniyet çizgisine getirmek istemesi karşısında hayranlığını gizleyemez. Büyük Alfred'in eğitim alanında da önemli hizmetleri olur. Yabancı bilim adamlarını İngiltere'ye çağırması, yeni okullar açması ve eğitimi zorunlu hale getirmesi buna örnektir. Ülkeyi işgal eden Normandiyalılarla medeniyet silahı ile savaşan Büyük Alfred adeta Ahmet Midhat'ın istediği ideal insan tipinin Batı medeniyetine mahsus bir örneğidir. Bu sebeple olsa gerek ki Ahmet Midhat, Alfred'in "Büyük" unvanını gerçekten hak ettiğini söyler. Yazarın takdir ettiği bir diğer isimse "Adalet Timsali" olarak nitelediği Knud'dur. Hem Danimarka hem İngiltere kralı bulunan Knud'un Danimarka savaşına İngiltere'yi dahil etmemesini takdir eder. II. Henry'nin de güçlü ve olumlu yönlerini vurgulayarak dönemindeki olayları detaylı bir şekilde anlatır. Hükümdarların siyasi ve askeri başarılarına değinmesinin yanında II. Henry, 8. Henry, Edwy ve Edgar gibi hükümdarların özel hayatlarından ilginç anekdotlar paylaşır. Bu noktalarda Ahmet Midhat Efendi'nin romancılık merakı devreye girer diyebiliriz. Sadece yüzeydeki tarihle ilgilenmez. Olayların ve kişilerin arka planında yer alan özellikleri de önemli görür.

Ahmet Midhat; Büyük Alfred, Knud gibi başarılı hükümdarların İngiltere’de yaşayan halkların hiçbirinin birbirine üstünlüğünün olmadığını herkesin kanun önünde eşit olduğunu kabul ettiklerini belirtir. Bu maddeler, 1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı ve dönemin etkili fikir akımı olan Osmanlıcılıkla ortak özellikler göstermektedir. Farklı milletleri bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti ve İngiltere birliği ve düzeni sağlamak için benzer yöntemleri uygulamıştır.

Erkek hükümdarların başarılarını takdir eden Ahmet Midhat, kadın yöneticilere karşı daha mesafeli durur. Ona göre kadın yöneticiler duygusal davrandıkları için içgüdülerine ve hislerine yenik düşmektedirler. Kraliçe Mary ve Elizabeth’in güzellikleriyle erkekleri etkilediklerini ve başarılarını etkiledikleri erkeklerin desteğine borçlu olduklarını savunur.

Ahmet Midhat, *Kâinat-İngiltere*’de hükümdar ve halk arasındaki ilişkinin boyutlarını ele alırken II. Abdülhamid devrinin baskıcı anlayışını savunan bir tavır içerisindedir. Halkına özgürlük sağlayıp onların arasına karışan Kral Edmund’un sofrasına davet ettiği biri tarafından öldürülmesi üzerine millete özgürlük veren bir hükümdarın tehlikelerle karşılaşabileceğini savunur.

Ahmet Midhat, *Kâinat-İngiltere*’de hükümdarlara, kabile adlarına, savaşımlara, İngiltere tarihinin önemli şahsiyetlerine yer vererek tarihi anlatıyı somutlaştırmaya çalışır. İngiltere tarihinde önemli yeri olan Çifte Gül Savaşları, Katolik-Protestan çekişmesi, Amerika’nın Bağımsızlık Savaşı gibi olaylara yer vererek İngiltere’nin hangi merhalelerden geçerek o günkü konumuna geldiğini ortaya koymak ister. İngilizlerin ahlaklı bir toplum olduğunu vurgulayarak ilerlemelerinde bu özelliklerinin faydasını gördüklerini vurgular. Tarihi olayları anlatırken dönemin edebi eserlerinden yararlanması olayların etki gücünü arttıran bir unsurdur.

Kâinat-İngiltere eseri Ahmet Midhat’ın kafasındaki projenin bir bölümünü oluşturmaktadır. Herkesin kapsamı ve zaman aralığı dar bir tarih yazımı sürdürdüğü dönemde edebiyatçı gözüyle “Dünya Tarihi” oluşturup bunu okuyucuya kapsamlı şekilde sunmak istemesi dünyaya geniş ve bütüncül baktığının bir göstergesidir. Herkesin anlayacağı sade bir dil kullanarak edebi eserlerinde sürdürdüğü anlayışı “Dünya Tarihi” oluştururken de devam ettirir. Bu sayede Osmanlı toplumundaki her kesim, dünyayı iyice tanıyarak Avrupa’nın bilim, teknik ve eğitim alanındaki gelişmelerinden faydalanacak ve Osmanlı Devleti dünya devletleri arasında yeniden kendini gösterebilecektir. Ahmet Midhat, edebiyatçı gözüyle tarihi olayları anlatmasıyla, Batı medeniyetine ve hükümdarlarına bakışıyla tarih yazımına

farklı bir boyut getirerek İngiltere tarihine kendi imzasını atar. Ahmet Midhat Efendi her ne kadar bir tarihçi sayılmasa da bu seri önemli bir kaynaktır. Kendisini içinde yaşadığı cemiyetin hocası gibi gören yazar sadece edebi eser vermekle yetinmemiş, bilimsel diyebileceğimiz türlere de mesai harcamıştır. *Kâinat* serisi onun çok yönlü bir yazar olduğunu gösteren kapsamlı eserler arasındadır.

Ahmet Midhat Efendi, *Kâinat* serisiyle Osmanlı kamuyunda Avrupa tarihine dair bir farkındalık yaratmak istemiş, *İngiltere* cildinde de Avrupa'nın en eski ve güçlü imparatorluklarından birine sahip Britanya coğrafyasının tarihine odaklanmıştır. Serinin bu ilk cildini incelerken yazarın ayrıntıya dayalı bir yöntem benimsediğini fark ettik. Tarihi olayları anlatırken tarihi şekillendiren kişileri odağa alması onun yönteminde dikkat çeken bir özelliktir. *Kâinat* serisinin *İngiltere* cildi Ahmet Midhat Efendi'nin kültür dünyamıza 19. yy'da yaptığı önemli hizmetlerdendir.

2. *KÂİNAT-İNGİLTERE*'NİN LATİN HARFLİ METNİ

Kâinat

Kütübhâne-i Tarih

Birinci Kısım

Avrupa

Birinci Kısımın Birinci Cildi

İngiltere

Muharriri

Ahmet Midhat

İkinci defa olarak muharririn zatına mahsus matbaada basılmıştır.

İstanbul

1303

İNGİLTERE ÜLKESİ

İngiltere ülkesinin ahvâl-i tarihiyesini hikâyeye başlamazdan evvel ahvâl-i coğrafiyesine dair hiç olmaz ise icmalen olsun biraz malumat vermeliyiz. Zira bir memleketin ahvâl-i coğrafiyesi bir dereceye kadar olsun malûm olmaz ise tarihi hikâye edilir iken ne kadar tafsilât verilmiş olsa tafsilât-ı vâkıa layıkıyla telakkî edilemez.

İngiltere'nin İcmâl-i Ahvâl-i Coğrafiyesi

El-yevm İngiltere dediğimiz ülke Avrupa kıtasının garb tarafında ve elliden elli dokuz derece arz-ı şimalî arasında vâki olup bunun şimale bu derece kurbiyeti münasebetiyle coğrafiyûn onu Avrupa kıtasının şimal devletlerinden addetmiş ve terakkiyât-ı mâddiye ve maneviyece sair şimal devletlerine tefevvukundan kat'ı nazar besbelli ki coğrafiyûn-ı Avrupa yazılarının soldan sağa doğru gitmesi münasebetiyle cihet-i yesârı mebd'e' ittihaz ederek İngiltere'yi şimalî devletlerin birincisi saymıştır.

Kıta-i mezkûre Büyük Britanya ismiyle birisi gayet cesim ve İrlanda namıyla diğeri daha küçürek iki adadan mâ-adâ diğeri birçok cezâyir-i müctemianın ictimâıyla teşekkül etmiş ve bunun işbu hey'et-i umumiyesi kâmilten deniz ile muhât ve mahdûd bulunmuştur. Şöyle ki:

Şark tarafından Pas de Calais isminde geniş bir boğaz İngiltere ülkesini Fransa'dan tefrik edip ondan sonra mezkûr boğazın üst tarafında yani şimal cihetinde bulunan Şimal Denizi ülkenin müntehâ-yı şimaline kadar sevâhil-i şarkiyesini ve Bahr-ı Muhit-i Atlas dahi şimalden cenûba kadar sevâhil-i garbiyesini ve Manş Denizi sevâhil-i cenûbiyesini ihâta etmiş ve Büyük Britanya adasıyla İrlanda ceziresini birbirinden ayıran yani bir havz misillü ülkenin oporta yerinde bulunan deniz dahi İrlanda ceziresine nisbetle "İrlanda Denizi" tesmiye olunmuştur.

Bazı denizlerin sevâhili gayet muntazam olduğundan öyle kesretle körfezler ve koylar ve limanlar teşkil etmezler ise de işbu İngiltere ülkesini ihâta eden denizler büyük küçük birçok körfezler teşkil eder ki bunlardan aşağıda ülkenin ahvâl-i tarihiyesini hikâye eder iken bilinmesi lazım olan bazılarını ber-vech-i âti ta'dad etmeliyiz. Şöyle ki:

Bizce bilinmesi lazım olan körfezlerden birincisi Thames Körfezi'dir ki Şimal Denizi'nden müteşekkil olup Pas de Calais az şimal cihetinde kâindir. İkincisi Wash Körfezi

olup yine Bahr-i Şimal'den teşekkül ederek Thames Körfezi'nin şimal tarafında vâkidir. Üçüncüsü Edinburgh Körfezi'dir ki kezâlik Bahr-i Şimal'den teşekkül ederek Wash Körfezi'nin üst tarafında vâkidir.

Dördüncüsü Chluaidh nam-ı diğer Clyde Körfezi olup Bahr-i Atlas'tan bi-t-teşekkül Büyük Britanya'nın cihet-i garbiyesinde ve tamam Edinburgh Körfezi mukâbilinde bulunur. Beşincisi Solway Körfezi olup İrlanda Denizi'nden bi-t-teşekkül kezâlik Britanya'nın garb cihetinde ve Clyde Körfezi'nin cenûb tarafında kâindir. Altıncısı Bristol Körfezidir ki Bahr-i Atlas'tan müteşekkil ve Solway Körfezi'nin alt tarafında vâkidir. Yedincisi Donegal Körfezi olup Bahr-i Atlas'tan bi-t-teşekkül İrlanda ceziresinin garb cihetinde kâindir. Bunlardan başka İngiltere'nin daha birçok körfezleri var ise de hikâye ve zikri sadedinde olduğumuz tarih için bilinmesi elzem olanları bunlardır.

Yukarıda zikr ve ta'dâd eylediğimiz denizlere ve körfezlere birtakım nehirler mansıb olur ki İngiltere tarihi için bunlardan dahi bazılarını bilmek lazımdır. Şöyle ki: Enhâr-ı mezkûrenin birincisi Thames Nehri olup Büyük Britanya'nın cihet-i cenûbunda cezirenin vasat taraflarından çıkıp garb cihetine doğru cereyanla Thames Körfezi'ne mansıb olur. İkincisi Severn Nehri olup Britanya'nın cihet-i garbiyesinden başlayarak evvela şimale doğru cereyan ve ba'de-l-azîm bir kavsle tebdil-i mecrâ ederek cenûba müteveccihen Bristol Körfezi'ne mansıb olur. Üçüncüsü Tweed Nehri olup Büyük Britanya'nın şimal tarafından çıkarak şarka doğru cereyanla Edinburgh Körfezi'nin cenûb cihetinden Bahr-i Şimal'e mansıb olur. Dördüncüsü Clyde Nehri olup Britanya'nın şimal cihetinden çıkıp yine şimale doğru cereyanla Clyde Körfezi'ne mansıb olur. Beşincisi Shannon Nehri olup İrlanda ceziresinin vasatından teşekkül ederek cenûba doğru cereyanla Bahr-i Atlas'a dökülür. İşte bizim için belleyeceğimiz nehirler dahi şunlardır.

İrlanda ceziresinde ol kadar büyük dağlar çok değil ise de Britanya ceziresinin üzeri büyük ve yüksek ve müteselsil dağlar ile münkasımdır ve bunlardan tarihçe en ziyade ehemmiyet alanı cezirenin şimal tarafında vâki Grampian dağlarıdır.

İmdi hey'et-i umumiyesi şu tarif ettiğimiz şekil ve suretten ibaret bulunan İngiltere kıtası başlıca dört kısma munkasımdır ki birincisi Asıl İngiltere ve ikincisi İskoçya ve üçüncüsü Gal ve dördüncüsü dahi İrlanda kısımlarıdır.

Bunlardan asıl itibâr olunup ismini diğer kısımlara dahi tamim etmiş bulunan İngiltere parçası hey'et-i umumiyesi itibariyle kıtanın şark-ı cenûbî cihetinde bulunup Thames Nehri

bu kısmın orta yerinden geçer. Umum İngiltere'nin merkez-i kralisi olan Londra şehri dahi bu kıtada ve Thames Nehri üzerindedir.

İskoçya denilen ikinci kısım ise İngiltere kısmının üst tarafında bulunup Tweed Nehri ile Clyde Nehri ve Grampian dağlarının Cheviot nam silsilesi İskoçya'yı İngiltere'den tefrik eder. Edinburgh şehri bu kısmın merkezi mesabesinde olup Edinburgh Körfezi üzerinde bulunur.

Aksâm-ı erbaanın üçüncüsü bulunan Gal kısmı dahi İngiltere kısmının tamam garb tarafında bulunup İrlanda Denizi'nin teşkil eylediği (Flint)Shire nam küçük koydan bed' ile Bristol Körfezi ağzına kadar mümtedd olan bir hatt-ı muhtelit kendisini İngiltere'den tefrik eder.

Dördüncüsü bulunan İrlanda ise her tarafı deniz ile muhât cesim bir ada olduğu yukarıda dahi beyan olunmuştur. Cezire-i mezkûrenin şark cihetinde kâin Dublin şehri dahi adanın merkez-i idaresi olan büyük bir şehirdir.

İşbu aksâm-ı erbaadan İngiltere kısmı cümlesinden cesim olup on sekiz milyon ve İskoçya iki milyon dokuz yüz bin ve Gal memaliki cümlesinden küçük olarak sekiz yüz on bin ve İrlanda dahi altı milyon nüfusu muhtevidir ki şu taksim üzerine umum İngiltere'nin nüfusu yirmi yedi milyon yedi yüz on iki bine bâliğ olur.

Aksâm-ı mezkûrenin idare-i mahsusa-i dahiliyeleri ayrı olduğu gibi ahalisinin elsine ve ahlak ve âdâtı dahi muhtelif (Aşağıda tarih kısmında görülür) ise de cümlesi bir kanunun ahkâmına münkad ve her biri Londra'da mukîm bir hükümdara tâbi olduğundan cümlesi yek-vücut demektir.

Londra şehri ber-minval-i muharrir umum İngiltere'ye pâ-yı taht olmaga sahihan elyak bir şehir olup yüz kilometre terbi'inde ve iki milyondan mütecâviz nüfus-ı ahaliyi mutazammın olabilecek vüs'attedir. Şehr-i mezkûrun bu kadar geniş ve bu derece kalabalık olduğundan dahi anlaşılacağı üzere umum Avrupa'nın en cesim ve en kalabalık şehri Londra'dır.

İngiltere devletine tâbi daha birtakım müstemlekât olup fakat bunlar Asya ve Afrika ve Amerika ve Avustralya gibi sair kıtalarda bulunduklarından ve bunların ahvâl-i coğrafiye ve tarihiyeleri inşallah-ı te'âlâ başka başka cildlerde gösterileceğinden burada yalnız nefis-i

İngiltere ülkesinin ahvâl-i coğrafiyesiyle ve onu dahi bu derecesiyle iktifa edilmek lazım gelmiştir.

İngiltere Ülkesinin Ahvâl-i Tarihiyesi

İngiltere'nin ahvâl-i tarihiyesi demekten maksat kıta-i mezkûrede el-yevm müteşekkil olan devletin ahvâl-i tarihiyesi değildir. Muradımız kıta-i mezkûrenin ahvâl-i umumiye-i tarihiyesini icmal etmek olup şu hâle göre işi ibtidasından başlamak yani ülke-yi mezkûrun vaktiyle âlem-i medeniyet demek olan Akdeniz sevâhili halkınca tanındığı günden bede etmek lazım gelmiştir.

Ülke-yi mezkûrun tarihi bu suretle yazılacak olur ise müverrih veyahud muharrir bunun için beş devr tasavvur eder ki birincisi İngiltere kıtasının tanınmaga başladığı zamandan bede ile 827 sene-i miladiyesinde Saksonyalı Egbert'in Asıl İngiltere'yi idare-i vâhide altına aldığı zamana kadar sebkât eden vukuâtı ve ikincisi tarih-i mezkûrdan başlayarak 1154 senesinde Anjou Hanedanı'nın teessüsüne kadar vuku bulan hâleti ve üçüncüsü sene-i merkûmeden bede ile 1485 senesine yani Anjou Hanedanı'nın hitâm-ı hükûmetine kadar olan vakâyi'i ve dördüncüsü tarih-i mezkûrdan başlayarak 1714 senesine yani Stuart Hanedanı'nın iade ve hitâm-ı ikbaline kadar görülen hususâtı tazammun eder ve beşinci devr dahi el-yevm mevki-i hükûmette bulunan Hanover Hanedanı'nın tarihini icmal eyler. İmdi biz bu beş devri ayrı ayrı beş bâbda beyan edeceğiz.

Vukuâtın taaddüd ve tenevvû'na göre işbu beş devrin behri birkaç asra taksim edilmek dahi lazıme-i hâlden olmağla biz birinci devri iki asra taksim ederek asr-ı evvelde ülke-yi mezkûrun ne suretle tanındığını ve Romalıların ne vechile istila ve ba'de ne suretle terk ve tahliye ettiklerini göstereceğiz ki bu asr-ı miladın 411 senesine kadar devam eylemiştir. İkinci asrında ise Saksonyalıların İngiltere'yi istilasıyla teşkil eyledikleri hükûmât-ı müteaddideyi ve muahharen bunların yalnız ber-minval-i muharrir Egbert'in idaresi altında ittihad edişlerini der-miyân edeceğiz ki bu dahi ber-minval-i muharrir 827 tarihine kadar imtidad eylemiştir.

Bundan sonra ikinci devri üç asra tefrik ederek bunun dahi birinci asrında marr-üz-zıkr Egbert'in kurduğu hükûmetin ta Ethelred zamanına kadar keyfiyet-i devamıyla Normandiyalıların İngiltere'ye hücumu başlayışlarını göstereceğiz ki 978 senesine kadar devam etmiştir. Ve ikinci asrında Danovazların hükûmete keyfiyet-i iştiraklerini göstereceğiz

ki 1066 tarihine kadar mümtedd olmuştur. Ve üçüncü asrında dahi hükûmet müstakilen Normandiyalıların elinde kalarak Anjou Hanedanı'nın teşekkülüne kadar devam eden hükûmetlerinin vukuâtını hikâye edeceğiz ki bu da ber- minval-i muharrir 1154 tarihine kadar sürmüştür.

Üçüncü devr yalnız Anjou Hanedanı'nın müddet-i hükûmetinden ibaret olmağla asr üzerine taksim kabul etmeyip dördüncü devri dört asra bi-t-tefrik bunun birinci asrında Tudor Hanedanı'nın 1485 tarihinden 1603 tarihine kadar mümtedd olan hükûmetlerini ve ikinci asrında tarih-i mezkûrdan 1649 senesine kadar bi-l-iştirak hükûmet eden Stuart ve Orange Hanedanı'nın keyfiyet-i hükûmetlerini ve üçüncü asrında zaman-ı fetret demek olan ihtilaller ile 1660 tarihine kadar devam eden hükûmet-i cumhûriyeyi ve dördüncü asrında ise tarih-i mezkûrda îade-i ikbal ile 1714 senesine kadar hükûmet eden Stuart Hanedanı'nın zaman-ı hükûmetini hikâye edeceğiz.

Beşinci devr yalnız el-yevm mesned-nişîn-i hükûmet olan Hanover Hanedanı'nın müddet-i hükûmeti tarihini mutazammın olmağla bu dahi üçüncü devr gibi asr üzerine taksim kabul etmez. İmdi biz her devri bir bâb olarak beyan edeceğimiz gibi her asrı dahi bir fasıl itibariyle iş'âr eyleyeceğiz.

I. BÂB

İngiltere ülkesinin tanınmaga başlamasından bede ile Saksonyalı Egbert'in İngiltere'yi idare-i vâhide altına aldığı zamana kadardır.

An ila Milad 827²³

Birinci Fasl

İngiltere'nin tanındığı ve Romalılar tarafından istila ve muahharen terkine mecburiyet hâsıl olduğu.

An Milad ila 411

²³ Ahmet Midhat, burada İngiltere'nin tarih öncesi dönemlerinden bahsettiği için tarih vermemiştir.

-Tafsil- Agleb milletlerin evâil-i tarihi yani hâl-i bedeviyet ve vahşette bulundukları zamanın ahvâli layıkıyla malum olamaz. Çünkü tarih yalnız daire-i medeniyete girmiş olan milletlerin ahvâlini haber vermeğe borçludur. Nasıl ki coğrafya dahi ahalisi vahşi olan mahaller hakkında malumat-ı coğrafiyeyi güçlkle hâsıl edebileceğinden asıl der-uhde eylediği şey medeniler memalikin ahvâl-i coğrafiyesidir. İmdi agleb ve belki kâffe-i milletlerin bidâyet-i ahvâl-i tarihiyesi kat'iyen malum olamadığı misillü İngiltere'nin evâil-i hâli dahi tarih nazarında mechul kalmak zaruridir.

Şu kadar var ki vaktiyle berr-üş-Şam'ın Bahr-i Sefid sevâhilinde mütevattın ve gemicilikte yed-i tûlâlarıyla meşhur olan Fenikelilerin Bahr-i Muhit-i Atlas üzerinde seyr ve seyahatleri esnasında işbu İngiltere kıtasına dahi uğramaları dünyada yani Avrupa kıtasının garb-ı şimal cihetinde böyle büyük bir mahall olduğunu o zamanlar âlem-i medeniyet sayılan Akdeniz sevâhili halkına bildirmiştir.

Bundan sonra İngiltere ve gerek tevâbi'i bulunan İskoçya ve Gal ve İrlanda hakkında malumat günden güne artmağa başlayıp kıta-i mezkûrenin gayet latif meraları ve birçok madenleri ve hele rivayet olunduğuna göre incû saydı suretiyle derecesi tarife sığmayan serveti Romalıların hırsını tahrik ederek Roma cenerallerinden feth ve zaferle şöhret-şîâr meşhur Sezar milad-ı İsa'nın 55 ve 54 sene mukaddemlerinde iki defa kıta-ı mezkûreye nüzûl etmiştir ve içinde bulduğu ahalinin ismine göre cezireye "Britanya" tesmiye eylemiştir.

Sezar'ın işbu seferi üzerine Britanya hakkında hâsıl olan malumat-ı ibtidaiyeyi ve Sezar'ın Britanya'ya keyfiyet-i duhûl ve hurûcunu azıcık izah etsek faideden hâli olmaz. Şöyle ki Britanya en evvel ber-minval-i muharrir meralarının kesretinden dolayı "Yeşil Çemen-istan" namıyla şöhret bulup ondan sonra yerlülerin buna "Brit" ceziresi dediklerini Sezar işitip lafz-ı mezkûru Latin lafzı şekline koyarak "Britanya" demiştir.

Cezirenin şimal ciheti yani "İskoçya" tarafı min-el-kadim cenûb cihetinden ayrı olduğu için "Alban" tesmiye olunur idi ki "dağlık" demektir. Yerlülerin ağızdan ağza naklen o zaman Sezar'a ulaştırmış oldukları malumata göre Britanya ceziresi üzerinde en evvel görülmüş olan halk "Gal" denilen adamlar olup bunlar alelumum avcı imişler ki sayd u şikâr hususunda köpek yerine tilkü ve yaban kedilerini istihdam ederler imiş. Biraz vakit sonra Avrupa'nın şimdiki Almanya ve Fransa cihetlerinde sakin olup ahvâlinen tarihin layıkıyla haber veremediği Kelt²⁴ milletine mensub birkaç kavm gelip Britanya ceziresi içine münteşir olmuşlar ki bu kavmlerin bazısına "Cambrian" denilip bunlar cezirenin garb tarafında iskân

²⁴ Celt/Celtis

ederek sakin oldukları mahalle “Cambria” (Cantabria) tesmiye olunmuş ve akvam-ı mezkûreden bazısına “Levaceryan” denilip bunlar dahi şark-ı cenûbî cihetine intişar ederek oralara “Levacerya” ismini vermişlerdir. İşte bu iki halk şu suretle Britanya ceziresi üzerinde münteşir oldukları zaman asıl yerlüler şimal tarafına çekilip dağlar içinde iskân eylediler.

Cezire bu suretle meskûn olduktan birçok vakit sonra yine salûf-üz-zikr Cambrian ve Levaceryan kavmlerinin mensub oldukları millete mensub diğer bir kavm daha gelip bunlar dahi cezirede sekene tuttular ki “Brit” ismi asıl bunların ismi ve Sezar’ın muahharen “Britanya” deyü umum-ı cezireye ta’ mîm eylediği nam dahi bunların namı idi.

Esna-yı seferde Sezar’ın Britanya’nın o zamanki ahvâl-i hazırasına ettiği dikkat kendisine şu malumatı verdi ki cezire ahalisi gayet cerî ve cesur ve mütehammil ve hürriyet ve serbestîye gayet mail bir halk olup fakat bedeviyane ve adeta vahşiyane bir suretle taayyüş ederler idi. Bunlardan bazıları çalıdan çırpıdan yapılmış kulübeler içinde temekkün ve birçoğu ve hususiyle deniz kenarlarına yakın olanları tabî’i veyahud el ile kazılıp hakk olunmuş mağaralar içinde sakin idiler. Bunların başlıca silahları gayet uzun kılıçlar olup uçları teymür veya kemikten yapılmış ok, mızrak ve teymürden veya taştan imal olunmuş topuz dahi istimal ederler idi. Ve ekseriya piyade oldukları hâlde muharebe edip süvari muharebesi makamında bazı muharebeleri dahi bir nev araba içinde icra eylerler idi. Britanyalılardan bazıları sayd ve şikâr eyledikleri hayvan postlarına bürünüp istitar ederler idise de birçokları ve hele İskoçya taraflarında bulunan halk adeta çıırçıplak gezerler ve fakat bacaklarına ve kollarına teymürden masnû‘ birçok halkalar takıp bunları en makbul müzeyyenattan addederler idi.

İşbu akvam-ı bedeviyenin en kahraman olanlardan birer reisi var idise de reisleri dahi Druid denilir kâhin-sıfat birtakım papasların kumandası altından çıkamazlar idi. İşbu Druidlerin telkin eyledikleri itikâd tenâsüh akâidine nev‘ümâ şibih olup fakat ekser milel-i bedeviye ve vahşiye gibi bunlar dahi tabiatın tebeddûlatına arz-ı perestîş ederler idi. Druidlerin mahsus mabedleri olmayıp en cesim ormanların güneş ziyâsı giremeyecek mertebede sık olan yerlerini bunlar muîd ittihaz ederek evkât-ı muîne de halkı oraya toplayıp vaz‘ ve nasihat ederler idi. Kâffe-i da‘âvî-i milliyenin fasıl ü hasmı ve emr-i muharebenin dahi karar ve hükm ve ilanı bunların reylerine müfevvez olup kendileri mecâlis-i umumiyede daima en başa geçerler idi. Druidlerin erkek olması şart olmayıp kadınlardan dahi Druid var idi ki tabâbet ekseriya bunlar elinde bulunur idi. Tâife-i mezkûre fenn-i heyet ve tarih üzerine epeyce malumatı hâiz idiseler de ellerinde ne hatt ve ne de kitap olmayıp malumat-ı

mevcudelerini nazmen ezber ederler idi. Hatta bunlar içinde “bard” denilir bir sınıf daha var idi ki zamanımızın vakanüvisleri veyahud alelade muharrirleri gibi bunlar dahi vakāyi-i seneviyyeyi ve keşfiyat-ı cedideyi nazmederek halka ezberletirler idi.

İrlanda ceziresinin hâli dahi Britanya ahvâlinden pek başka bir şey olmayıp şu kadar var ki İrlandalılar biraz daha tevsî’-i fikr ederek hayvanat postlarını pantolon ve nîm-ten tarzında dikebilecek kadar istidad peyda etmişler ve süs makamında saçlarını ve sakallarını uzatıp yüzlerini dahi bir nev mâi boya ile boyamakta bulunmuşlar idi. İşte Sezar ber-minval-i muharrir miladın 54, 55 sene mukaddemlerinde Britanya ceziresine girdiği zaman mukâbilinde böyle acib ve garib bir halk buldu.

Mumaileyh Sezar’ın, Britanya’ya 55 sene mukaddeminde birinci seferi ağustos ayına müsadif olup maiyyetinde bulunan iki fırka askeri Manş Denizi’ni aşarak Britanya’nın sevâhil-i cenûbiyesine çıkarmış idi. Bu asker ile sevâhil-i cenûbiyede bulunan Britanyalıları içeriye doğru te’bid ederek arkalarından takib için Avrupa tarafından süvari askerine muntazır idise de o aralık şiddetli bir fırtına çıkıp donanmayı bütün bütün mahvetmiş olduğundan süvariler gelemeyişi gibi Britanyalılar dahi donanmanın ol vechile mahvından istifade için şiddetli bir hücum gösterdiler. Vakıa Sezar bunların hücumuna mukavemet eylediyse de yanındaki kadar askerle cezirenin fethi mümkün olamayacağını anlayarak düşmanla bi-l-mütareke Avrupa cihetine avdet eyledi.

Ertesi sene yani miladın 54 sene mukaddeminde Sezar bu mağlubiyetin acısını çıkarmak için beş fırka piyade ve bir mikdar-ı küllî süvari ile Britanya’ya tekrar hücum eyledi. Yukarıda dahi demiş olduğumuz vechile Britanyalılar birçok akvam ve kabâile münkasım vahşi ve perakende bir halk idise de Druidler böyle külliyyet üzere gelen düşmana mukavemet için cümle kabâili yek-vücut suretine koyarak cümlece ve el birliğiyle muharebe ettirmege muvaffak oldular. Kabâil-i mezkûre içinde Catuvellauni nam kabile araba içinde ceng etmek hususunda cümleden ziyade mahir olduğu cihetle bunun reisi bulunan Cassivellaunud nam zatı umum Britanya kuvve-i harbiyesi için başkumandan nasb eylediler. Bunlar düşmanı takib ve düşmandan firar hususunda arabalarını istimal ve iktizasına göre arabaları meters makamında dahi istihdam eylediklerinden Romalıların pek çok telefât vermelerine sebebiyet gösterdiler ise de Roma’nın muntazam askerine karşı mukavemet-i daimededen nihayet âciz kalıp içerilere doğru ric’ata başladılar. Lakin Cassivellaunud bu ric’atı ric’at-i kahkarî²⁵ tarzında etmeyip çoluk çocuk ve hayvanatı kâmilan dağlar ve ormanlar içine

²⁵ Buradaki tamlamanın aslı “ric’at-i kahkahrî” olarak yazılır.

sevk ve izâm eyledikten ve köyleri ve zahâir-i mevcudenin fazlasını ateşe verdikten sonra dört bin kadar araba-süvar asker ile düşmanın etrafını kuşatıp zaîf fırkaları buldukça üzerlerine çullanır ve bu suretle düşmanı iz‘âcdan hâli kalmaz idi.

Sezar’ın işbu fütûhâtına yerlülerin ber-minval-i muharrir iz‘âcı tekabül edebilip binaenaleyh Romalılar, Britanya üzerindeki nüfûz-ı hükûmetlerini bir zamana kadar tesis edemeyip kaldılar. Nihayet miladdan 43 sene sonra Claudius nam Roma imparatoru, Aulus Plautius nam ceneralı mikdar-ı vâfi askerle sevk ederek ceneral mumaileyh Severn Nehri boynunda yerlüler aleyhine bir büyük muzafferiyete mazhar olmağla işte bu muzafferiyet üzerine Romalılar Britanya üzerindeki tasallutlarına biraz daha kuvvet verebilmişler idi.

Bir muharebede mağlubiyete dūcâr olduktan sonra müsalahaya razı olmak medenilere mahsus bir şey olup bedeviler ne kadar mağlub olurlar ise batş ve şiddetleri o nisbette mütezâyid olacağı ihtardan müstagnidir. Bahusus o zamanlar bir millet bir memleketi feth eylediği gün o memleket ahalisinin mahv ve munkariz olduğu gün olmağla mağlub olanların ta son nefese kadar çalışıp a‘dâya kendisini sağ iken teslim etmezler idi. Binaberîn Aulus Plautius’un ber-minval-i muharrir muvaffakiyetinden sonra yerlüler vatanları içinden düşmanı tard ve te’bid hususuna bir kat daha ehemmiyet verip yine Druidlerin kararıyla bi-l-cümle akvam ve kabâil bi-l-ittihad evvelce “Vatanın selametini ve her kabilenin fûrâde fûrâde istiklali hâlini sahihan arzu eden erbab-ı gayret silahını kuşansın kumandam altına gelsin” diye nida etmiş olan Silures kabilesi reisi Caratacus nam cengâveri dahi umum-ı kuvve-i harbiyeye reis intihab ve tayin ederek düşman üzerine muhâcemeye başladılar. Ve bunlar emr-i muharebede ol kadar şiddet gösterdiler ki mumaileyh Caratacus’un zevcesiyle kızı Romalılar eline esir düştüğü zaman Roma asâkirinin “Muharebeden el çeker iseniz Caratacus’un karısı ile zevcesini²⁶ iade ederiz” demesine mukâbil bu teklifi Caratacus dahi kabul etmeyip kemal-i besâlet ve gayretle düşman üzerine birkaç kere galebe çaldılar. Lakin çi-faide ki yine kendi içlerinden bir kabilenin reisi bulunan Cartimandua isminde bir karının kancıklığı ile biçare Caratacus dahi düşman eline esir düşmek nekbetini gördü. Ve tahte-l-hıfz Roma’ya nakledildi.

Yerlülerin o zaman Romalılara ne derecelere kadar mukavemet ve vatanlarını muhafaza hususunda himmet etmekte ve etmege hazırlanmakta oldukları şununla dahi malum olur ki reis-i mumaileyh ber-minval-i muharrir Roma’ya nakl olunup da İmparator Claudius’un huzuruna çıktığı zaman imparator kendisine “Roma’yı nasıl buldun, Romalılar

²⁶ Metinde karısı ile zevcesi olarak geçen bölüm “kızı ile zevcesi” olmalıdır.

hakkında ne fikirdesin” dediğine mukâbil bil-â-tereddüd “Evet Roma’yı pek güzel buldum hatta ol kadar güzel buldum ki Romalılar böyle bir memlekete ve öyle âlî bina ve saraylara malik iken bizim Britanya kulübelerine niçin göz dikmişler deyü taaccübde kaldım” demiştir.

Reis-i mumaillehy Caratacus’tan sonra dahi yerlüler Romalılara karşı mukavemet ve mukâbeleden bir an hâli kalmayıp Romalılar mevâki-ı muayyenede ve hele Londra civarında birçok istihkâmlar inşasıyla kendilerine kuvvet verdikten ve Londra ve civarına külliyyetli muhacirîn iskânıyla cezireyi adeta benimsedikten sonra dahi Britanyalılarından büyük bir fırka-i askeriye teşekkül ederek Romalıların istihkâmâtını birer birer zabt ve hedme başlamış ve hatta bunlar Londra üzerine dahi yürüdükleri zaman Londra’da hâkim bulunan zat kendilerine mukavemet mümkün olamayacağını derkle mevcut nüfus-ı zükûrun umumunu asker ederek ve karı ve kız ve çoluk çocuğu güya düşman incitmez deyü şehirde bırakarak ric’at eylediği vakit dahi yerlüler şehrin içine girip ne kadar karı kız çoluk çocuk buldular ise idam ve şehri dahi ihrâk-ı bi-n-nâr eylemiş idiseler de hâlet-i bedeviyet ve vahşetleri cemiyetlerinin müttelikân harekette devam etmesine mâni olup Londra’yı o hâle koyduktan sonra ric’at hâlinde bulunan Roma asâkirini bi-t-takib onları dahi berbad etmek lazım gelir iken cebel ittifakı kırıp her biri bir tarafa dağılmaga ve hatta bazıları yek-diğeriyle muharebeye başlamakla ric’at etmekte bulunan Londra hâkimi avdet ve bunları birer birer dûcâr-ı nekbet-i mağlubiyet eyledi.

Yerlülerin bu defaki şu ittifak ve hareketleri dahi Druidlerin karar ve tensibi üzerine vuku bulup bu hâl yani Druid papaslarının halk üzerinde olan ehemmiyetlerinin şu derecesi Roma hükûmetinin malumu oldukda Britanya ceziresi üzerinde Roma medeniyetinin teessüsü iş bu Druidlerin vücudu kalkmaga mütevakkıf olduğunu bi-t-takdir yerlüler ber-minval-i muharrir mağlub olduktan sonra Romalıların yerlülere te’dib için istimal eyledikleri alet ateş ve kılıca münhasır kalmış ve Druidlerin mabed ittihaz etmiş oldukları cesim ormanları ve köyleri ve şehirleri ve kasabaları ateşe vererek ve rast geldikleri yerlüyü idam ederek memleketin altını üstüne getirmiş ise de bu derece-i gadr ve cevri yerlülere adeta derece-i ye’s indirerek onlar dahi ne olur ise olsun hiç olmaz ise ahz-ı intikam yolunda feday-ı can edelim davasıyla Romalıların tesis-gerdeleri²⁷ olan mabedleri ve sarayları ve saireyi fırsat düşürdükçe hedm ve ihrâktan hâlî kalmamıştır.

İmdi Roma İmparatorluğu, Britanyalıların bu derece-i ruûnet ve huşûnetlerini gördükde ve muahharen İskoçya ve Gal taraflarında bulunan ve hâl ve şanlıları aşağıda

²⁷ Dizgi hatası olduğundan, metinde “tesis-i gerde” olarak geçmektedir.

gösterilecek olan halk dahi ortalığın şu karışıklığından ve kargaşalığından istifade için takım takım gelip yerlüler ile bi-l-ittifak bu suretle yerlülerin kuvveti gün be gün artmakta olduğunu müşahade eyledikde o zamanlar Roma'da maharet-i askeriye ile meşhur Agricola nam cesur ceneralî mikdar-ı kâfi askerle Britanya'ya memur eyledi ve ceneral mumaileyh dahi 78 sene-i miladiyesinde cezireye ayak basıp 85 senesine kadar muharebâtla meşgul oldu.

Mumaileyh Agricola Britanya ihtilallerinin bu derece kesb-i şiddet etmesi mücerred Romalıların ber-minval-i meşruh cevri ve gadırın derece-i nihayesine varmış olmasından ileri geldiğini anlayarak daha cezireye ayak atar atmaz kendisinin muharebe için gelmediğini ve maksadı ancak Romalıların, Britanyalılara ettikleri zulm ve şiddeti bi-l-hakîk Romalıları te'dib olduğunu yerlüler miyânına ilkâ etmekle akvam ve kabâilden pek çokları bu va'd ü vaîd üzerine sulha razı olup ancak mumaileyh bu suretle dahili ihtilali yatıştırdıktan sonra şimal ve garb taraflarında yani İskoçya ve Gal hududu üzerinde şiddetli şiddetli muharebelere başlamakla o zaman derecesiz suûbât ve müşkilata dûçâr oldu.

Şöyle ki İskoçyalılar egerçi vaktiyle pek mütenevvi ve müteferrik ve mütehalif bir halk idise de yek-diğeri miyânında tûl-i müddet devam eden muharebât esnasında biri diğerine münkalib ola ola adeta yalnız bir iki fırkaya kadar tenezzül etmişler ve bu bir iki fırka akdemce Romalıların ve daha sonra Agricola'nın vuku-ı hücumu üzerine bi-l-ittihad hâsılı Agricola'yı müttehiden istikbal etmişler ve öyle nefsi İngiltere halkı gibi müteferrik ve mütehalif bir suretle düşmanın muvaffakiyetini temin etmemişler idi. Galliler ise her ne kadar o zamana değin henüz kabâil ve akvam-ı sagîre-i müteferrikaya münkasım iseler de bunların Pendragon ismiyle bir reisleri var idi ki o reisin âdet-i kadime kanunıyla muayyen olan salâhiyeti memleketin muhafaza-i istiklal hâlini her zaman temin edebilir idi. Zira bu Pendragonlar kâffe-i akvam ve kabâil rüesasının hükümdarı makamında reis idi ki zaman-ı sulh ve müsalemette bunun hiçbir hükm ve kuvveti olmayıp ancak zaman-ı harbde bütün halk kendi kumandasından bir hatve harice çıkamaz ve bu cihetle kuvve-i umumiye müteferrik bir hâlde bulunmaz idi.

Binaberîn fatih-i mumaileyh Agricola gerek İskoçyalılar ve gerek Galliler ile ettiği muharebâta düşman tarafından gayet şiddetli mukavemetler görüp şimal cihetinden İskoçya'nın biraz yerlerini ve garb tarafından dahi Gal'in pek cüz'i bir mahallini pek ziyade suûbât ve müşkilatla ancak zabt ve teshir edebildi. Hatta İskoçyalılar ileride Romalıların zaîfçe bir vakitlerini bulup da hücumlarına biraz daha kuvvet verecek olur iseler Romalıları için mukavemet pek ziyade müşkilat kesb edeceğinden bunların seyl-i hücumuna sedd-i

mukavemet olmak üzere milel-i kadime usulünce İskoçya hududunu bir duvar inşasıyla taht-ı muhafazaya almaya mecburiyet gördü. Ve Edinburgh Körfezi'nden bed ile adanın garb cihetinde kâin Clyde Nehri mansıbının biraz şimal tarafından ta denize müntehi oluncaya değin gayet mürtefi' ve metin bir duvar çekti. Vâkıa mumaileyh Agricola'nın şu tahmini pek doğru çıktı. Zira İskoçyalılar ardını arasını kesmedikleri muhâcemeleri esnasında işbu duvarı tahrib etmekle 120 sene-i miladiyesinde Roma İmparatoru Severius tarafından mezkûr surun bir kat daha takviye ve tahkimine lüzum görüldü.

Romalıların Britanya üzerindeki fütûhâtının en bâlâ derecesi marr-üz-zikr duvarın tahdid eylediği huduttur. Garb tarafından olan hududları dahi Gal memalikinin şimdiki hududuna karîb bir şey olup bundan başka Romalılar ne İskoçya ve ne de Gal'e sahip olamadılar. Hele İrlanda o zamanlar Romaca belki malum bile değil idi. Elhâsıl Romalılar İngiltere ülkesinden yalnız elyevm nefsi İngiltere dediğimiz kısmı teshir edebildiler.

Romalıların işbu hududu yirmi sene kadar bu suretle devam edip ondan sonra şimal tarafından hududu biraz geri çekmeğe mecbur oldular. Şöyle ki:

İskoçyalılar yukarıda dahi bir nebzecek beyan olunduğu üzere zaten sayd ve şikâr ile taayyüş eder bir kavm olup Romalıların Britanya'ya doldurdukları servet ve saman ise her sayyâdın arayıp da bulamadığı bir şikâr olmağla elleri değdikçe Britanya'ya akın ederek yağma ve çapuldan kendilerini men' edemediklerine mebnî bir aralık zikr olunan suru dahi tecavüze başladılar. Vakıa surun ve sur yardımıyla memleketin muhafazası için Romalıların gösterdikleri himmet İskoçyalılara arazi kaptırmamaga bir zamana kadar kifayet eyledi. Lakin sur yakınında bulunan halk artık şimal eşkıyasının hücumlarına tahammül edemeyerek cenûba doğru avdet etmeğe başlamasıyla 141 sene-i miladiyesinde Antonin nam Roma imparatoru zikr olunan surun alt tarafına yani Tyne Nehri'nin yirmi dört saat kadar şimal cihetinde vâki' bir noktadan bed ile Clyde Körfezi'ne kadar ikinci bir duvar çekmeğe mecburiyet gördü.

Müverrihlerin bazısı işbu iki duvar arasında kalan mahallin İskoçyalılara kaldığını ve bazısı da aksini iddia ederler. Ben aksini iltizâm edenlerin rivayetini tercih ederim. İki surun arasında bulunan yerler boş ve تنها olduğu hâlde Romalıların elinde kalıp Romalılar İskoçyalılara birinci surdan bi-l-müdafaa âciz kaldıkları zaman ikinci sura çekilip oradan müdafaa gösterdiklerine inanırım. Hatta zikr olunan ikinci surun inşasından sonra bir hayli vakit Britanya'nın İskoçyalılar şerrinden emin olması dahi emr-i müdafaanın ber-minval-i muharrir iki duvar vasıtasıyla icra edilmesi semeresiyle hâsıl olmuştur. Fakat İskoçyalılar

muhâcemede devam ede ede birinci duvarı yer ile yeksan edip ondan sonra ikinci duvar birinci yerinde kalmağla ve binaberîn Romalılar tedâfü ve tehâfûz emrinde yine birtakım güçlükler görmeğe başlamagla 207 sene-i miladiyesinde Hadrian marr-üz-zıkr Tyne Nehri mansıbından Solway Körfezi'ne kadar bir üçüncü duvar daha çekmeğe mecbur oldu.

İşte zıkr olunan duvarları birer birer geriye almış olduklarından dahi anlaşılacağı vechile Romalılar Britanya üzerinde layıkıyla dikiş tutturamayıp hele daha sonraları İskoçyalılara zamîmete Galliler dahi garb tarafından tazyike başlamagla ve Britanya'nın yerli ahalisi ise fevkalade fakr u zarûretlerinden dolayı Romalıları memnun edecek kadar tekâlîf ifa edememekle Roma İmparatorluğu, Britanya fethinden hemen hiçbir şey istifade edemedi ve hatta bir aralık cezire-i mezkûreyi terk etmek tarîkini dahi düşündü ise de o zamana kadar her ne vakit İskoçyalılara ve Gal ahalisine karşı velev edna mertebede olsun bir muzafferiyete mazhar olurlar idise de büyük büyük şenliklerle Almanya taraflarında bulunan eski Cermen akvamına ve Fransa tarafında bulunan Gaullere keyfiyet-i muzafferiyeti ilan ve bunlar dahi Romalıları ol kadar boyun eğer takımdan bulunmadıkları cihetle egerçi kendileri dahi hükûmet-i imparatoriye aleyhine böyle bir harekette bulunurlar ise onların da burunları ezileceğini zımnem tefhîm ve beyan etmekte bulunduklarından şu hâl üzerine Britanya'yı terke mecbur olurlar ise akvam-ı mezkûreye karşı izhâr-ı itirâf-ı acz etmiş demek olacaklarına mebnî İngiltere'nin kahrını çekip gitmeğe sahihan mecbur idiler.

Gelelim İrlanda'ya: Asıl İngiltereliler Romalıların idare ve muâmele-i zalimâneleri altında ezilip durmakta ve İskoçya ve Gal cengâverleri dahi Romalılar üzerine hücum ve muharebenin ardını arasını kesmemekte olsunlar öte tarafta İrlandalılar işbu bitmez tükenmez harbin mesâibinden sâlim olarak münkasım oldukları birçok hükûmât-ı sagîrenin zîr-i idaresinde ve yalnız kendi muharebât-ı dahiliyeleri hasârâtı arasında yine oldukça refahla geçinirler idi.

Fakat Romalılar cezire-i mezkûreye geçememiş ve Britanya adasının yukarıdan beri tarif idilen şûriş ve cidâlınden nâşi ahvâli dahi layıkıyla tahkîk edilemeyip cezire-i mezkûre adeta mechûl-ül-ahvâl gibi bir surette kalmış olduğundan tarih ne zıkr olunan muharebât-ı dahiliyenin ve ne de asayişin vücûh ve keyfiyetine dair malumat vermemekte bulunmuştur.

İşte İngiltere tûl-ı müddet bu suretle çalkanub gittikten sonra Roma devletinin zîr-i idaresinde bulunan Gaul ve Cermen tâifeleri ref-i livâ-yı isyan ederek Roma'yı tazyike başlamalarıyla hükûmet-i imparatoriye İngiltere'de bulundurmakta olduğu askere lüzum

görerek nefis-i Roma'nın muhafazasını İngiltere gibi uzak bir cezirenin muhafazasına tercih eyledi.

Hele miladın beşinci asrında Roma İmparatoru Honorius vaktiyle İspanya ve Fransa miyânında mütevattın Got tâifesinin kral makamında bulunan reisi Alaric nam zatın elinde zebun olduktan sonra Got ve İspanyolların iade-i istiklallerine mümânâatla meşgul olarak İngiltere'yi bütün bütün terke mecbur oldu. Ve bu terkten sonra Romalıların Britanya'yı tekrar zabt etmek hevesine düşüp düşmemiş olduklarını düşünmek iktiza etmez. Zira ondan sonra Roma daima tedennî eylediği gibi işbu hâl-i tedennîsinde yine Britanya'ya göz dikmiş olsa bile İspanyol ve Gotlar ile Cermenyalıların Roma'ya gösterdikleri mukavemet İngiltere için dahi bir nev sedd-i siper yerine geçebilir idi.

Hâsılı Britanya ceziresi miladın 411 senesinden sonra Romalıların hükmü altından çıktı. Ve ondan sonra eskisi gibi yine birçok hükûmât-ı sagîreye münkasım oldu. Lakin ne çare ki medar-ı taayyüşlerini İngiltere'ye ettikleri akınlarda arayan İskoçyalılar mukaddemâ Romalılar aleyhinde kullandıkları silahı muahharen Britanyalılar aleyhinde istimâle başlayıp halbuki Britanyalılar nice asrardan beri Romalıların idaresine tâbi' bir millet-i mahkûme hâlinde yaşayıp bu müddet zarfında eski askerliklerini zâyî' etmiş olmalarıyla memleketlerini eşkıya-yı merkûmenin tâlân ve tâlâcından muhafaza edemeyeceklerini anladılar. Bunun üzerine biçare ahali "Rahmetullahi ale'n-nebbâşi's-sâbık"²⁸ medlûlünce yine Romalılara müracaata mecbur olarak harfiyen tercümesi "Barbarlar bizi denize doğru sürüyorlar deniz dahi barbarlara reddediyor bizim için iki ölümün birisini tercihten başka çare kalmadı. Ya denize gark olacağız veya katliam edileceğiz"den ibaret bulunan ve "Britanya Figanı" namı verilen feryadnameyi Roma'ya gönderdiler. O zaman Roma'da konsol sıfatıyla hükümdar bulunan Antius nefis-i Roma şehrinin Cermen ve sair akvam-ı bâğıye hücumundan muhafazasıyla meşgul olduğu cihetle işbu feryadnameye bir gûne cevap veremediğinden ve halbuki Britanyalıların hâli fenalaştıkça fenalaştığından birtakım kabileler İskoçyalı raiyyetini kabule mecbur oldular ve birtakımları buna razı olamayıp çoluğunu çocuğunu bi-l-istishâb dağlara çekildiler ve birtakım erbab-ı hamîyyet ise ne terk-i diyâra ve ne de esareti ihtiyara razı

²⁸ Eski (daha önceki) nebbaşa (Mezar soyguncusu) Allah rahmet etsin. (Arap atasözü) Eskiden bir nebbaş, ölülerin kefenlerini çalmış. Bu soyguncu ölünce halk sevinir ve tabii hiç kimse Allah rahmet eylesin demez. Oğlu bu durumdan rahatsız olur ve halkı babasına dua ettirmenin yolunu şöyle bulur: Babasının yaptığı gibi ölülerin kefenlerini soymaya başlar fakat kefeni çalmakla yetinmez ölünün başını kesip mezarın kenarına koyar. Halk bu durumu görünce eski nebbaşa rahmet okumaya başlar. Türk kültüründe "gelen gideni arattı" veya "yenisi eskisine rahmet okuttu!" şeklinde karşılık bulmuştur.

olamayarak son nefes ve kuvvetlerini dahi bazuya verip İskoçyalılar ile savaşmaga kalkıştılar. Lakin bu saylerinin bir semeresini göremedikleri cihetle encâm-ı kâr Saksonyalılardan istimdâd ve istiâneye mecbur oldular.

İkinci Fasl

Saksonyalıların Britanya'yı istilasıyla teşkil eyledikleri hükûmât ve hükûmât-i mezkûrenin Egbert idaresi altında keyfiyet-i ittihadı.

An sene 411 ila 827

-Tafsil- Elyevm Danimarka denilen ülkenin cenûb tarafında kalîl-ül-mikdar bir halk var idi ki kendilerine “Sakson” ve sakın oldukları mahallere dahi “Saksonya” denilir idi. Bunlar fevkalade şecâatle muttasıf çevik ve çâbü-k-pây adamlar olup ağaçtan çatma ve sığır derisiyle sarma gayet hafif sandallar ile kendi memleketleri içinden geçen Elbe Nehri mecrâsıyla Cermanya içine doğru gidip çapulculuk ederler idi.

Gide gide bunlar sandalcılıkta ve çapulculukta ol kadar maharet peyda eylediler ki o hafif hafif sandalları omuzlarına alarak Seine ve Rhine nehirlerine naklen zikr olunan nehirler mecrâsı boyunda dahi çapulculuğa başladılar ve hatta sandallarını Rhone Nehri'ne dahi aşırarak ta Akdeniz'e kadar inip çıkmak derecesinde vardılar. Bunlar bir aralık mahud sandalları Danimarka'nın sahil-i şarkîsinden yine omuzları üzerinde olduğu hâlde Bahr-i Baltık'a aşırıp o sevâhilde dahi haylice yağmagerlikte bulunmuş olduklarından akvam-ı mütecâvire bunlar elinden dâd ile feryad çağırırlar ve Saksonyalılar tarafından taleb ve teklif vuku buldukça kendilerine kız verip onlardan kız almaga ve bu cihetle nev'ümâ milliyetleri dairesine girmege tav'an ve kerhen mecbur olurlar idi.

İşte bu suretle Saksonyalılar büyüdükçe büyümüş ve adeta büyük milletler sırasına geçmiş oldukları gibi gemicilikte ve çapulculukta dahi maharetlerini arttırıp zikr olunan deri ve narin sandallar ile Şimal Denizi'ni bir taraftan öbür tarafa aykırılayarak İngiltere sevâhilini dahi çapul etmege başladılar.

Biçare Britanyalılar, Romalıların elinden kurtulur kurtulmaz İskoçyalıların hasârâtına dûçâr ve her günkü muhâceme ve muharebelerinden adeta bîzâr olup bunun üzerine Saksonyalıların dahi bu hareketlerini gördüklerinde ne edeceklerini şaşırıp o zaman İngiltere akvamı reislerinin ser-âmedi olan ve adeta kral makamında bulunan Vortigern nam zat bir

düşmandan ahz-ı sâr edebilmek için diğer düşmanla ittifak etmek lüzumunu der-hatırla 449 senesinde Britanya’ya gelen Saksonların reisi bulunan Hengist ve Horsa nam karındaşlara “Bizim memleketimizi yağma etmekten ne kadar faide görebileceksiniz. Asıl yağmayı İskoçyalılar üzerine etmelisiniz. Bizim ne kadar servet ve samanımız var idise cümlesini onlar yağma ettiler. Egerçi kendilerinde olan intikamımızı alır iseniz size bir mahal gösteririm orada tavattun edersiniz size erzak dahi tedarik ederim. Rahat eylersiniz.” deyü teklife kalkışıp onlar dahi razı olmağla mumaileyh Vortigern kendilerine Thanet nam cezireyi tayin ve tahsis eyledi.

Tafsil-i keyfiyet ikinci cildde yani Danimarka tarihinde görüleceği üzere işbu iki kardaşlar kadimden beri halkın perestiş edegeldikleri bir familyaya mensub olup Saksonyalılar bunların gaybdan verdikleri haberlere inanırlar idi. Merkûm iki biraderler Britanyalıların Romalılar mahkûmiyeti altında bulundukları müddet askerliği kaybederek şimdiki hâlde vatanlarının muhafazası hususunda meydana koydukları acz ve meskeneti görünce bu güzel memleketin feth ve istilasını pek güç bir şey olmadığını anladılar ve binaberîn maiyyetlerinde bulunan bin beş yüz kadar halka “Biz Britanyalıların düşmanı bulunan İskoçya eşkıyasına galebe edeceğimizi hâtif bize haber verdi ve hatta biraz himmet eder isen şu güzel memlekete biz sahib olacağımızı dahi yine hâtif vaad ediyor” deyü bir keramet izhâr eylediklerinden Saksonyalıların cümlesi Britanya’yı feth ve istila efkârına düştüler.

İşte şu makâle ve karar ve bu tasavvuru efkâr üzerine ber-minval-i muharrir 449 tarihinde Saksonyalılar İskoçya eşkıyası üzerine yürümeğe başladılar ve tamam altı sene müddet-i muharebâtla memleketi eşkıya-yı merkûme elinden bayağı kurtardılar ise de hâtifin verdiği haber üzerine muahharen muâmeleyi değiştirip Thames Nehri civarında birçok arazinin istimlâkı iddiasıyla Britanyalıları tazyike başladılar. Bu hâlde biçare Britanyalıların nasıl bir zucret ve ıztırab içinde bulunduğunu o zamanın şuarâsından bir zatın tanzim eylediği birkaç beyt garib bir suretle tasvir etmiş olduğundan zikr olunan beyitlerin ber-vech-i âti harfiyen tercemesi derc olunur.

“Düşmanımızı (İskoçyalıları) kahr ettikten sonra onlar (Saksonyalılar) dahi memnuniyette bizimle müşterek oldular. Şan-ı muzafferiyeti hep birlikte paylaşarak biz bunların geldiğine ve bize yardım ettiğine teşekkürler ile birbirimizi tebrik eder idik. Alçak gün ol gün kahr olsun ol gün ki bunları sevmek hususunda bizi aldattı ey Vortigern ! Her ayb

sana olsun levm ve teşnî dahi sana ve seni igfâl eden müsteşârlarına olsun ki sen gâfil oldun onlar dahi seni igfâl ettiler.”

Saksonyalılar tavrı değiştirdikten sonra vakıa biçare Vortigern bunlara mukâbeleden geri durmayıp oğlu Vortimer’i serdâr ederek Saksonyalılara karşı muharebeye başladı ve marr-üz-zikr iki karındaştan birisini yani Horsa’yı idam edebildi ise de Saksonyalılar vatanlarından daha birtakım kabâili davet ve celb etmiş olduklarından ve serdâr-ı mumaiyleh Vortimer dahi muharebede maktulen vefat eylediğinden Vortigern mukâbeleda müdâvemetten meyûs olarak Saksonyalılar dahi miladın 455 tarihinde Kant hükûmeti namıyla bir hükûmet teşkil eylediler.

Artık bundan sonra Saksonya taraflarında bulunan sair akvam Britanya’nın zabtı pek kolay bir memleket olduğunu anlayarak 477 tarihinde diğer birtakım kabâil dahi hücumla artık biçare Britanyalılar mukâbele ve mukavemetten hâlî kalmaya dursunlar 495 tarihinde Soud²⁹ Saks ismiyle ikinci ve diğer birtakım Saksonyalılar dahi 519 tarihinde Üst Saks namıyla üçüncü ve en sonra birçok kabâil-i müteferrika dahi Ast Saks namıyla dördüncü bir hükûmet teşkiline muvaffak oldular. İşbu dört hükûmet Thames Nehri’nin biraz şimal cihetinden başlayıp tâ cenûba yani Manş Denizi sahiline kadar mümtedd olan arazi üzerinde kurulmuş ve Ast Saks hükûmeti Thames’in şimal tarafında ve Soud Saks hükûmeti bunun cenûb cihetinde yani Manş Denizi sahilinde olup Kant hükûmeti Soud Saks’ın şark tarafında ve Vasat Saks dahi garb tarafında idi.

İşbu feth ve istila ve teşkilât ve tesisât üzerine Britanyalılar, Thames Nehri’nin şimal taraflarında Saksonlar ile yine muharebeden hâlî kalmamakla beraber diğer taraftan birçok kabâil fevc fevc Gal memalikine iltica ederek orada Pendragonların (harb kumandanlarının) hüsn-i idaresi semeresiyle refah ve saadetlerini oldukça muhafaza ederler idi.

Saksonyalıların Britanya ceziresi üzerinde mazhar oldukları bu derece muzafferiyet Avrupa cihetinde yine Saksonyalıların komşusu bulunan Angıl tâifesinin dahi hırs ve tama‘larını arttırarak bunlardan bir büyük cemaat reisleri bulunan İda³⁰ ve bunun on iki nefer oğulları kumandası altında olarak miladın 547 tarihinde Britanya ceziresine geçip Thames Nehri’nin cihât-ı şimaliyesinde Saksonyalılar ile Britanyalıların dâr-ül-harbi bulunan araziye indiler. Mesâib-i mütetâbi ile artık hâlet-i yese gelmiş ve önlerine ateş bile çıksa saldırmaga başlamış olan biçare Britanyalılar işbu Angıl tâifesinden müdafaada dahi pek çok ikdâm ve

²⁹ South

³⁰ İda of Bernicia

ihitimâm gösterdiler ve tûl-ı müddet muharebâtla ve hatta muharebenin on ikinci senesinde bunların reisi bulunan marr-üz-zıkr İda'yı dahi idam eylediler ise de yerli kabâilinden bazıları düşmanla ittifak gibi hıyanet-i vatani kabul eylediklerinden o hainlerin yardımıyla Angıl tâifesi Thames Nehri'nin şimal taraflarından İskoçya hududlarına kadar Northumberland namıyla cesim bir hükûmet tesis eylediler. Ondan sonra Avrupa'dan pey-der-pey vürûd eden Angıl muhacirleri için Ast Angıl namıyla Northumberland'ın cenûb tarafında berü Mercia namıyla cezirenin tamam göbeğinde bir hükûmet daha teşkili kolaylaştı ki tarih dahi miladın 584 senesi idi.

İşte bu suretle Britanya kıtası üzerinde yeniden yedi hükûmet daha teşekkül edip muahharen umum-ı kıtaya taammüm eden İngiltere ismi dahi “Angıl” tâifesinin isminden kaldı.

Cezire-i mezkûreye haricden giren halkla beraber Roma tarafından Katolik ayini dahi girmeğe başladı. Şöyle ki:

Sen-Cermenlû Castroi isminde bir papas daha sair bazı rüfekâsıyla beraber 429 ve 446 sene-i miladiyelerinde Britanya'yı ziyaret etmiş ve yerli Britonlardan bazılarını telkin-i din etmiş idi. Ondan sonra altıncı asr-ı miladının evâhırine doğru Roma'da papalık makamında bulunan Büyük Gregorius din-i İsevi'nin yalnız Britanyalılarından birkaç kişinin bilmesiyle intişar edemeyeceğini anlayarak bunun Saksonyalılar ve Angıl tâifesi içinde dahi intişarı için o zaman âdetince pazarlarda satılmakta olan genç üserâdan Sakson ve Angıl olmak üzere üç dört nefer-i esir mübâyaa ettirip bunları Roma'da terbiye eyledikten sonra memleketlerine gönderdi ise de bunların dahi hiçbir faidesi olamadı.

Binaberîn papa suret-i mahsusada bir komisyon bi-t-teşkil bunu Augustinus nam zatın riyâsetiyle sevk eyledi. Komisyon-ı mezkûr Gaul memalikine vardıkda memalik-i Gaul'da bulunan “Frank” Fransız kralları bunları kemal-i riâyetle kabul edip maiyyetlerinde tercemân olmak üzere komisyona lüzumu kadar adamlar dahi terfîk eylediler. İmdi komisyon bu suretle Britanya ceziresine geçip rastgele Angıl ve Sakson hükûmetlerinin en cesimi bulunan Kant hükûmeti hükümdarı din-i İsevi'yi kabul etmiş bir “Frank” prenses ile müteehhil bulunmagla mumailiyanın vesâtetiyle evvela hükümdar ve ba'de Kant ahalisinden on bin kadar nüfus Katolik ayinini kabul eylediler ve ondan sonra sair hükûmetler dahi birer birer bu ayine girdiler ki Üst Saks kıtasının kabulü 600 ve Northumberland taraflarının kabulü 627 ve Üst Angıl'ın kabulü 629 ve Vasat Saks'ın kabulü 635 seneleri idi.

İngiltere tarafında görülen bunca inkılâbât ve tebeddülât arasında sair taraflar ol kadar büyük tebeddülât görmeyip ezcümle Gal memaliki reisleri bulunan ve fakat hükmleri yalnız muharebât zamanlarına münhasır olan Pendragonların idaresi altından çıkmayıp kanun-i kadimlerini tagyîr etmemişlerdir. İskoçya taraflarında ise asıl İskoçyalılar ile beraber Pikt denilir birtakım halk daha olup işbu Piktler ekser muharebelerde ecnebilerle ittifak etmiş ve hatta Angıl tâifesinin teessüsü hususunda cümleden ziyade Pikt tâifesinin yardımı olmuş olduğundan İskoçyalılar bunlarla ittihad edemeyip onlar kıtanın müntehâ-yı şimalinde İskoçya Krallığı namıyla ayrıca bir hükûmet tesis etmişler ve Piktler dahi cenûb tarafında Northumberland hükûmetiyle İskoçya hükûmeti arasında ayrıca bir hükûmet kurmuşlar idi.

İrlanda'ya gelince cezire-i mezkûre öteden beri münkasım olduğu lâ-yuadd velâ yuhsâ kabâil ve akvam istiklallerini muhafaza ile beraber beş kıta hükûmete münkasım olmuş idi ki bunlardan birincisi Eltoni ismiyle cezirenin şimal tarafında ve ikincisi Connacht ismiyle garb cihetinde ve üçüncüsü Munster namıyla cenûb tarafında ve dördüncüsü Leister ismiyle cenûb-i şarkîde ve beşincisi Mide ismiyle şark tarafında idi. Ve işbu Mide hükûmeti diğer dört hükûmetten daha kuvvetli bulunmasıyla diğerlerinin politikası mîzânını dahi kendi eline alarak cezire içinde sulh ve müsâlemeti muhafazaya himmet eder idi.

Hristiyan dininin ber-minval-i muharrir Britanya ceziresine girdiği tarihlerde İrlanda dahi ayin-i mezkûru kabul edip fakat umum beyninde intişarı İrlanda ceziresinde daha çabuk ve daha kolay hâsıl olmuştur. Zira Britanya ceziresi artık Saksonyalıların tagallübü altında ezilmiş kalmış ve hatta yalnız Gal taraflarına çekilmiş olan eski Britanyalılarından ma'adâ hükûmât-ı seb'a idaresi altında kalanlar milliyetlerini muhafaza edemeyip Sakson ve Angıl milliyetlerine inkılâb ederek bunların hükümdarları ise yukarıda dahi sebkât eylediği üzere makam-ı hükûmete bir nev imâmet dahi ilâve ettiklerinden müstefid olmağla bu istifadeyi elden kaçırmamak için intişar-ı din-i İsevi'î müşkilata uğratmaga gayret etmekte bulunmuş olduğundan mezheb-i mezkûr Britanyaca gördüğü tasibâta mukâbil İrlanda'da pek çok teshîlât görmüş idi. Binaberîn İrlandalılar diyanet-i mesihiyye sayesinde haylice ve bâhusus Britanyalılarından ziyade terakki edip İskoçya ve Pikt gençleri berây-ı tahsil İngiltere'ye gitmeyip İrlanda'ya azimet ederler idi. Bununla beraber Britanyalıları dahi bütün bütün bu terakkiyâtta mahrum kalmayıp gerek Roma tarafından gelen ve gerek İrlanda cihetinden geçen papaslar din-i İsevi ile beraber medeniyeti dahi neşr etmekten kasr-ı himmet etmezler idi. İşte 800 tarihinde Vasat Saks Krallığı'na geçen Egbert zamanına kadar İngiltere'nin hâli şu merkezde olup kral mumaleihin hükûmât-ı seb'ayı tevhid etmezden mukaddem kendi ahvâl-i mahsusasına dair biraz malumat verilmek faideden hâli değildir. Şöyle ki:

İngiltere kısmı gibi küçük bir yer üzerinde ber-minval-i muharrir yedi hükûmet bulunması bunlar miyânında büyük bir rekâbet tevliid edeceği ihtardan vârestedir. İmdi hükûmet-i seb‘a hükümdarları yek-diğerine karşı muharebâtla birbirinin memalikini ellerinden almakta oldukları zaman Mercia Kralı Offa sairlerinden daha dişlice ve zorluca çıkıp Kant ve Vasat Saks ve Soud Saks hükûmetlerini zîr-i idaresinde birleştirmiş idi. Bu muvaffakiyâtta Vasat Saks hükûmetini zabta alet olan Beorhtric nam kimesne Kral Offa tarafından kıta-i mezkûreye kral nasb olunmağla kıtanın asıl kralı bulunan ve hakkında teveccüh-i umumi der-kâr olan Egbert henüz genç bir delikanlı olduğu hâlde hükûmetinden tard edilmiş ve mumaileyh Britanya’da ikâmeti halk için bir medar-ı isyan olabileceğini anladığından Fransa tarafına çekilip o zaman Fransa imparatoru bulunan meşhur Şarlman’ın himayesini kazanarak müşarünileyhin terbiyesi altına girmişidi. Egbert bir müddet Şarlman’ın terbiyesi altında bulunduktan ve mukteza-yı medeniyeti ve emr-i siyaseti layıkıyla öğrendikten sonra tardının on ikinci senesinde sâlif-üz-zıkr Beorhtric vefat edip halk yine Egbert’i makam-ı hükûmete çağırdılar. Bunun üzerine Egbert, Sakson ve Angıl gibi henüz bedevî ve belki vahşi olan bir halkı nasıl kullanmak ve şu hükûmât-ı seb‘ayı ne suretle birleştirmek mümkün olacağı hakkında Şarlman’dan birçok talimat alarak Britanya’ya geçmekle ber- minval-i muharrir teveccühât-ı mahsusalarından dolayı kendisine kemaliyle bel bağlamış olan tebaasının müzâheretiyle Kant (Kent) ve Northumberland ve Mercia hükûmetlerini birer birer urub evvela bunları amana düşürmüş ve bir kere şahid-i muzafferiyet bu suretle cilve-ger olduktan sonra diğerlerini dahi kılıcına boyun eğdirmekte ol kadar suûbet görmemiştir.

İlk defa olarak hükûmât-ı mezkûrenin ol suretle yani cebren tevhide nasılsa kolaylıkla hâsıl olmuş ise de bunları bir rabıta-i kaviyye ve şedide ile rabt etmedikten sonra ileride kendisini ziyadesiyle iz‘âc edeceklerini ve cümlesi cerî ve cevri ve iddia-yı milliyet ve kavmiyetle meşhur adamlar olduğundan rabıta-i kaviyye denilen şeyin cebr ve tazyik olması dahi mümkün olmayacağını anladığından Egbert hükûmât-ı seb‘a krallarının kâffesini ve derebeglerini toplayıp bir meclis-i umumi akdiyle “Ben bi-l-cümle Angıl ve Sakson krallarını kılıcıma baş eğdirmiş olmağla memnun olmam eger bu yedi hükûmeti cism-i vâhid suretine koyar isem bunu kendim için medar-ı mefharet addedebilirim hatta bu fütûhâta teşebbüsüm dahi mahzâ bu merama mebni idi hem de bu iki cins halk tab‘an ve hilkatem müttehid oldukları hâlde kendilerini yalnız siyasete muhtelif bırakmak reva değildir ve bu suretle birbirini kırmaları tecviz edilememelidir. İşte ben bunların şu ihtilafını ber-taraf etmek azmindeyim bunun için hiçbir kavmin istiklal hâline müdahale etmeyeceğim. Her hükûmet

kema-kan müstakil kalsın. Yalnız “Anglosakson” ismi cümlesi için bir unvan-ı umumi olsun ben dahi yalnız kralların reisi olayım. İşbu riyâset hakkı için krallardan bir mikdar vergi almak bana kifayet eder.” deyü uzun uzadıya bir makâle irad eyledi. Bu esnada Egbert hükûmât-ı seb‘ayı taht-ı kahr ve esaretine almaga dahi muktedir olduğu hâlde bunun bütün bütün aksi olarak şu suretle bir tensîkâta girişmesi huzzârın memnuniyetini değil adeta hayretini müstelzim olup bu sureti cümlesi ez-cân ü dil tasvib etmişler ve mumaileyh Egbert’i kendilerine şehin-şah tanıyıp daire-i itaatten harice çıkmayacaklarını türlü türlü kasemler ile bi-t-temin herkes yerli yerine dağılmışlardır.

İmdi hükûmât-ı seb‘anın bu suretle idare-i vâhide altına girmesi miladın 827 tarihinde vukû bulup bu takdirce yani Kant (Kent) hükûmetinin tarih-i teessüsü 455 sene-i miladiyesi olmasınca müddet-i devamı 372 ve Soud Saks hükûmetinin tarih-i teessüsü 491 senesi olduğuna göre müddeti 336 ve Vasat Saks hükûmetinin tarih-i teessüsü 516 olduğuna göre müddeti 311 sene ve Northumberland hükûmetinin tarih-i teessüsü 547 olduğuna göre müddeti 280 ve Ast Angıl hükûmetinin tarih-i teşekkülü 571 olduğuna göre müddeti 256 ve Mercia hükûmetinin tarih-i teşekkülü 584 olduğuna göre müddeti 243 sene demek olmuş ve bunları idaresi altına alan Ast Saks hükûmeti 526 senesinde teşekkül etmiş olduğundan teşekkülünün 301 senesinde bu muvaffakiyete mazhar olmuş oldu.

İşte İngiltere’nin tanındığı tarihten ta Egbert zamanına kadar ahvâl-i tarihiyesi şundan ibaret olup ba‘de-zîn ikinci bâba mübaşeret lazım geldi.

II. BÂB

İngiltere hükûmâtının ittihadından Anjou Hanedanı’nın bidâyet-i hükûmete kadar olan vukuâtı mutazammındır.

An sene 827 İla sene 1145

Birinci Fasl

Saksonyalı Hanedanın müddet-i hükûmetleri ve Normandiyalıların İngiltere’ye akın etmege başlamaları.

An sene 827 İla Sene 978

-Tafsil- İngiltere kıtası yukarıki fasılda gösterildiği vechile Saksonyalı hanedan-ı kraliyenin idaresi altında ittihad ve Kral Egbert dahi bunları bihakkın tevhide himmet ededursun diğer taraftan Normandiyalı denilir diğer bir kavm dahi İngiltere'ye akın etmege başladı. Şöyle ki:

Daha 787 sene-i miladiyesinde yani Egbert'ten mukaddem İngiltere'yi idare-i vâhide altına almaga çalışan Offa nam prens zamanında kim ve ne idükleri belirsiz birtakım ecnebler üç gemi ile gelip İngiltere'nin sevâhil-i şarkıyesinde bir limana girdiler. Liman muhafızı bunlar kim olduklarını ve nereden geldiğini sorup öğrenmek için bir sandala râkiben bunların yanına gittikde ecnebler kendisini katl ile beraber sahile çıkıp yakıp yıktıktan ve çalıp çarptıktan sonra basa yelken firar eylediler.

Meğer bunlar “Normand” veyahud “Danovaz” denilen halk imiş.

Normand lafzı Cermen lisanında şimal adamları yani ehl-i şimal manasına olup bunlar gemicilikte mâhud Saksonyalılardan ziyade maharetle müştehir ve kendileri pek cerî ve cesur adamlar olduklarından daima şimalden cenûba doğru akınlar ederek ta İstanbul civarına kadar geldikleri cihetle ahali-yi cenûb bunlara ber-minval-i muharrir Normand yani ehl-i şimal tesmiye etmişlerdir.

Yoksa bunların asıl isimleri Danovazdır. Bunlar Avrupa'nın şimal taraflarında sakin olup Danimarka ve İsveç ve Norveç devletlerini teşkil ederler ki asıl tafsil-i ahvâlleri o devletlerin ahvâl-i tarihiyesini beyan edecek olan bundan sonraki cildlere bırakılmıştır.

İmdi işbu Normand halkı ber-minval-i meşruh bir kere İngiltere'de baş gösterdikten sonra unutulup gitmiş idiler. Muahharen 809 tarih-i miladiyesinde bunlar birçok sefain ile İrlanda ceziresinin sevâhil-i garbiyesinden Bahr-i Atlas'ı dolaşarak Britanya ceziresinin cenûb tarafından baş göstermiş ve Bristol Körfezi'nin sevâhil-i cenûbiyesi demek olan Cornwall arazisine asker dökmüştür.

Bu suret dahi biçare Britanyalılar için ileride bir büyük musibet demek olduğu der-kâr idise de o zavallılar denize düşmüş adam gibi yılana dahi sarılacak dereceye gelmiş olduklarından Angıl ve Sakson tâifeleri aleyhine cây-gîr olan kin ve gayzlarını bunlar vasıtasıyla çıkarmağa bi-t-teşebbüs kendilerine hüsn-i kabul sureti gösterdiler. Bunun üzerine Cornwall taraflarına Normandiyalıların yerleşmiş ve Britonlar ile bi-l-ittifak etrafa taaddî etmege başlamış oldukları Londra'ya aks etmekle üzerlerine sevk-i askere lüzum görüldü. Vakıa Normandiyalılar gelen askere mukavemete dahi başladılar. Lakin kendileri pek azlık

olduklarından mukavemette sebat edemeyip geldikleri gibi gemilerine binerek basa yelken yine firar eylediler. Bir aralık şu suret kendileri için bir nev ticaret ve âdet olup ondan sonra aralık düştükçe bunlardan çend kıta sefîne gelip bir akın ve biraz yağma ettikten sonra yine firar ederler idi.

Normandiyalılar bu suretle gelip gide gide kuvvetlerini ve Britonlar içinde taraftarlarını arttırıp İngiltere'yi bayağı tehdid etmeğe başlamışlar idise de hükûmât-ı seb'anın muvahhidi ve hükûmet-i vâhîde suretinin müessisi bulunan salif-üz-zıkr Egbert eşkiya-yı merkûmenin keyd ve mazarratlarından İngiltere'yi muhafazaya kemaliyle bezl-i himmet etmekte bulunduğundan kral mumaleiyhin müddet-i hayat ve hükûmetinde Normandiyalıların mazarratı ol kadar şikâyet olunacak derecede değil idi. Lakin miladın 836 tarihinde mumaleiyh Egbert vefat edip de yerine gelen oğlu Ethelwulf besbelli yeni dindar olduğundan mıdır nedir fevkalade mutaassıb bir adam olduğundan memleketini böyle bir hâl-i teşviş içinde ve Normandiyalıların hücumuna karşı açık bir surette bırakıp da li-ecli'z-ziyare Roma'ya azimet eyledikten sonra Normandiyalılar için her vakit hücum ve her hücumda muvaffakiyet pek ziyade kolaylaştı ve mümkünleşti.

Normandiyalıların bu derece hücum ve ızrârları aglebi Sakson ve Angıl tâîfeleri aleyhine olup Britonlar bu hasarattan sâlim oldukları cihetle kral mumaleiyhin bu bâbda gösterdiği tesâmuhtan en evvel Angıl ve Sakson halkı şikâyete başladılar. Ve hele kendisi Roma'da papa cenablarına âlî-cenablık göstermek için bütün İngiltere'yi Roma kilisesine vakf edip kilisenin menâfii için İngiltere mahsulâtından bir oşr istifa edeceğini vaad eylemesiyle bedeviyet hâllerinden nâşizaten hükûmete inkıyâd-ı tamları olmayan halk bu va'd ü va'îd üzerine bütün bütün bî-zâr oldular. Nihayet bu suretin tesirâtıyla 856 tarihinde umum hükümdarlar ve derebegleri bi-l-ittifak kral-ı merkûmun hakk-ı hükûmetini ref ile oğlu Ethelbald'a biat ettiler.

İşte bu hâl dahi Normandiyalıların muhacemât-ı vakıada bir kat daha da şiddet göstermelerine sebebiyet gösterip üç yüz elli kadar sefaine râkiben yirmi bin kadar daha Normandiyalı, İngiltere'nin şark cihetinden gayet şiddetli bir hücum daha göstermişler ve bu hücumlarında mevcut şehir ve kasabâtı yakıp yıktıkları gibi nefsi Londra şehrini dahi ateşe vermişlerdir.

Yukarıda dahi beyan olunduğu üzere mâhud hükûmât-ı seb'a krallarının vaktiyle Egbert'e kendisinin şehin-şahlık hakkını daima muhafaza edecekleri ve emr ve kumandasından ayrılmayacakları hakkında verdikleri sözden rücû etmemiş olduklarına mebni

egerçi Saksonyalı hanedanı himmette kusur etmemiş olaydılar ecnebi eşkıyasını tard ve te'bide muvaffak olacakları şüphesiz idi. Velakin mezkûr krallar Saksonyalı hanedan-ı kralîde ol kadar şiddet göremedikleri gibi her birinin fûrâde fûrâde mukâbelesiyle düşmanın tard edilemeyeceğini dahi anlayarak artık himmetlerine fûtûr geldi ve bu fûtûr Normandları şımarttıkça şımarttı. Hele cümleye munzamm olan bir büyük fenalık hükûmât-ı seb'a için daha fena ve daha muzırr bir belayı davet eyledi. Şöyle ki:

Normandiya prenslerinden birisi İngilizlere karşı muharebe etmek için suret-i mahsusada olarak inşa ettirmiş olduğu o zamana kadar emsali nameşhûd iki büyük sefîne ve maiyyeti halkıyla denize çıkıp tesadûf eylediği muhalif havalar gemilerini Northumberland sevâhili üzerine atmış ve sevâhil-i mezkûre sığ ve sefineler dahi cesim olmak münasebetiyle bir türlü kurtulamayıp nihayet sefineleri terkle karaya çıkmış idi. Northumberlandlılar bu keyfiyetten haberdar olunca kuvve-i kâfiye ile prens mumaileyhin üzerine varıp muharebeye davet etmeleriyle prens her ne kadar levâzım-ı harbiyesi sefinelerde olduğunu der-miyân ederek arz-ı teslimiyet etmiş ise de Northumberlandlılar teslimi kabul etmeyip prensin üzerine bi-l-hücum maiyyeti halkını bire kadar kılıçtan geçirdikten sonra prensi dahi envâ-ı hayyelere mesken olan mağaraya kapayıp biçare orada yılanların dendân-ı zehr-feşanında vefat eylemiştir.

İmdi şu vahşiyane muamele prens mumaileyhin akraba ve taallukâtı değil bütün Normandiyalıların ahz-ı intikama müsâraatlarını davet eyleyip bunlardan kendi gönül ve rızalarıyla yirmi bin kadar asilzadegân ve maiyyeti halkı bir ordu teşkil ederek gemiler ile Britanya ceziyesine çıkmış ve Northumberland hükûmetinin kralı olup ber-minval-i muharrib vaka-i fecîaya mücâseret etmiş olan Ella dahi bunlara müdafaaya kalkışarak evvel-emirde bir dereceye kadar müdafa edebilmiş ise de Normandiyalıları prens-i maktulün keyfiyet-i vefatına dair gayet hazin ve acıklı bir suretle nazm edilmiş olan mersiye-yi şarkı tarzında okumaga başladıkları gibi herkesin kalbine yine bir rikkat gelerek ve şiddetlerini arttırarak kral-ı merkûm Ella'nın tahassun etmiş olduğu York şehrini hücumla zabt ve teshir ve Ella'yı dahi envâ-ı hakaretle katl ve idam etmişlerdir.

Şu keyfiyet miladın 869 tarihinde vuku bulup fakat fatihân mumaileyhüm prens-i maktulün intikamını aldıktan sonra geriye avdet etmeyerek Britanya ceziyesi üzerinde muharib bulunan sair Britanyalıları ile bi-l-ittifak Northumberland ülkesi üzerinde bir Normandiya hükûmeti teşkil eylediler.

Bu vakanın vukû'ı esnasında Saksonya hanedan-ı kralisinden Ethelberd hükûmât-ı seb'anın şehin-şahlığı makamında idi. Mumaileyh Normandiyalıların işi bu dereceye getirmeleri üzerine hükûmât-ı saire krallarının tazyikiyle Northumberland'ı kurtarmaga kalkıştı ve kendisini istihlaf eden Ethelred dahi bu bâbda elinden gelen himmeti diriğ etmeyerek meydan-ı harbde aldığı yaradan vefat edinceye kadar çalıştı ise de bir kere yüze çıkmış olan Normandiyalılar himmet ve gayretin bu derecesini dahi iktihâm edebildiler. Binaberîn Northumberland kıtasında esas hükûmetlerini güzelce yerleştirdikten sonra Ast Angıl ve Mercia hükûmetlerini dahi zîr-i zabt ve idarelerine aldılar ve nihayet Thames Nehri'ni geçerek Vasat Saks üzerine hücumla başladılar.

Hâsılı-ı kelâm 871 sene-i miladiyesinde meşhure Büyük Alfred hükûmât-ı seb'anın şehin-şahlığı mevki'ne geçtiği zaman memleketin sülüsânını yani Northumberland ve Ast Angıl'ı ve Mercia ve Vasat Saks'ı Normandiyalılar elinde görüp kendisine yalnız Ast Saks, Soud Saks ve Kant kıtaları kalmış ve halbuki bunların ahalisi dahi Normandların muharebesinden yılmış bulunduklarından böyle bir halk ile düşmanı tard ve te'bid etmek muhâl olduğunu anlamış idi. Mumaileyh iki defa Roma'ya seyahat eylemiş ve orada Latin lisanından mâ-adâ daha sair birkaç lisanlar öğrenip hususiyle Avrupa içine vuku bulan seyahatlerinde sair devletlerin usul-ı idareleri ne yolda olduğuna dikkat etmiş ve Britanya halkı gibi birtakım vahşi halkı ne yolda idare etmek lazım geleceğini anlamış idise de Egbert zamanından berü şehin-şah makamına geçen Saksonyalı hanedan-ı kralisinden halk hiçbir istifade edemeyip gît gide bunları bostan korkuluğu müşâbehesine indirdiklerinden memleketi Normandiyalılardan muhafaza ve asayiş ve emniyeti vikâye vazifesini yine kendi krallarına yükletmiş idiler. Vakıa hükûmât-ı seb'a kralları halkın bu fikir ve muamelesiyle beraber şehin-şaha verdikleri sözü geri almayıp yine itaati altında devam eylediler ise de Saksonyalı Hanedanı'nın sahihan acz ve meskenetlerini gördükçe ne kadar olsa bunların dahi şiddet-i ihtisâslarına hâlel gelmişti. İmdi Büyük Alfred şehin-şahlık mevki'in bu dereceye kadar tenezzülünü görünce evvel-emirde o mevki'in kadr ve haysiyetini yerine getirmege lüzum görüp kralların ve ikinci mertebede kral makamında bulunan derebeglerinin nüfuzlarını kırmaga ve elde kalan üç hükûmet ahalisini kendi idare-i müstakillesi altına almaga kalkıştığından şu hâl bakıyye-i sadakatlerini iyi kötü muhafaza etmekte bulunan kralları ve derebeglerini dahi dil-gîr edip hükûmât-ı sülûse dahi Normandiyalıların ednâ bir hücumunda arz-ı teslimiyet istidadını aldılar ve vakıa 878 senesinde ve kış içinde Normandiyalılar, Alfred üzerine hücum eyledikleri vakit mumaileyh muhafaza-i vatan için bir münâdinin eline bir ok ve bir kılıç vererek köy köy ve memleket memleket gezdirip "Her

kim karı gibi korkak değil ise ve bir iş görmek ister ise vatanını sever ise muhafaza-i vatan ve vikāye-i namus için meydan-ı muharebeye gelsin” deyü nida ettirdikde halk bu nidaya kulak vermeyip Alfred dahi hazinesini ve memalikini terk ederek firarı ihtiyar eyledi ve Normandiyalılar, Guthrum nam krallarını Alfred’in yerine ik’âd ederek Saksonyalılara etmedikleri cefa bırakmamaga başladı.

Meğer Alfred, Cornwall taraflarına firar etmiş imiş. Mumaileyh orada tebdil-i kıyafetle bir sığır çobanının yanına kapulandı ve çoban zaten kendisini beslemekten âciz olduğu cihetle Alfred hem çobanın en âdi işlerini rüyet ve hem de ya kuş şikâarı veya balık saydı ile kendisiyle beraber çobanı dahi iâşeye katlandı. Hâlimden kimseyi haberdar etmedi.

Tarih Büyük Alfred’in şu hâlini ta’yib etmeyip belki bunu dahi mumaileyhi medh ve sitayişe bir medar addeder. Çünkü bu hâl muharebeden ve düşmanına galebe çalmaktan henüz meyûs olmayan kahramanlara mahsus olup yoksa arz-ı teslimiyet suretidir ki acz ve meskenete ve meyûsiyete hamlolunur.

Her ne ise mumaileyh birkaç aylar ol suretle çobanın yanında yaşadıkdan sonra bir gün eski silah arkadaşlarından yani derebeglerinden birkaçına rast gelip bunlar kendisini tanıyarak bu hâl-i pür-melâline taaccüble izhâr-ı teessüf ettiklerinden Alfred kemal-i şevket ve azametle “Hayır hâlîme teessüf etmeyiniz. Size hidmet etmekten ise şu çobana hidmet evladır. Ben kendi vicdanım önünde mesûl ve ma’yûb değilim. Çünkü cengden kaçmadım. Siz cengden kaçtınız ve vatanınızın milletimizin namusunu siz ayaklar altına aldınız. Ben hâlâ meyûs değilim. Başımda küçücük bir cemiyet olsa hâlâ düşmandan ahz-ı intikama muktedirim” demesiyle şu lakırdı heriflerin rikkatini celb ederek “İşte biz hâlâ sana tâbiiyiz. Kalk bakalım ne iş göreceğiz.” dediler ise de Alfred bu lakırdıyı kabul etmeyip “Ben söylediğim sözün üstesinden gelmege muktedirim zira o yolda canımı ortaya koyacağım. Bana muavenet edecek olanlar dahi canlarını ortaya koymalıdırlar. Bu ise bana kemaliyle arz-ı teslimiyete mütevakkıftır. Hayat ve memâtları benim elimde olmasına mütevakkıftır yoksa sözünde karı kadar olsun sebatı olmayan heriflerin keyfi için ben buradaki rahatımı bozmam” dedi. Bunun üzerine derebegleri kılıçlarını çıkarıp Alfred’e verdiler ve “İşte namusumuzu senin eline teslim ettik. Emrinden bir kadem harice çıkmayacağımıza o namusumuz namına yemin ederiz. Sen nerede olur isen biz de kanımızı orada akıtırız” dediler. Alfred dahi bu sözü kabul eyledi.

İşbu derebegleri dört beş kadar zevât olup bunların maiyyetleri halkıyla Alfred iki bin kadar neferden ibaret bir kuvve-i askeriye peyda eyledi. Kalktı iki nehrin teşkil eylediği bir

adada kendisine istihkâm verip vakit vakit Normandiyalılar üzerine hücumla başladı. Diğer taraftan sair derebegleri Alfred'in tekrar hurûcu haberini aldıkça ve Normandiyalılar ile başa çıkabileceğini ettiği hücumlarda nâil olduğu muzafferiyetler ile anladıkça gelip arz-ı dehâlet eder idi. İşte bu suretle Alfred'in maiyyeti büyüdükçe büyüdü ve çoğaldı. Ve kuvveti büyüdükçe muharebeyi arttırıp Saks ile Kant memalikinı Normandiyalılar elinden kurtardı.

Yukarıda dahi bir nebzecek beyan edilmiş olduğu üzere Alfred, İngiltere'nin hüsn-i idaresini bir müstakil kralın idare-i müstakillânesinde bulduğundan Soud Saks ile Kant memalikinı istihlâs eylediği zaman evvelki gibi bunları yine kendilerinden bir kralın idaresine verip kendisi şehin-şah kalmak istemeyip doğrudan doğruya ve bi-l-istiklal krallığı kendisi deruhde eyledi.

İşte kahraman mumaileyh bir kere bu suretle mevki-i ikbale geçtikten sonra artık Normandiyalıları önüne katıp ta Ast Angıllı'ya kadar sürdü ve tard eyledi ve nihayet düşmanı kendi kılıcına râm ederek raiyyeti kabule mecbur etti ki tarih dahi 883 idi.

Normandiyalıların bu hezimet ve nekbetlerinden sonra bir zamana kadar muharebeye cesaret edemeyecekleri der-kâr olup Alfred dahi o vahşi eşkıyaya ancak medeniyetle mukâbele edebileceğini anladığından Avrupa'nın o zaman en meşhur fuzalâ ve ukalâsından birçok kimseleri derhal İngiltere'ye davet ve celble sıbyan mektepleri ve dârülfünûnlar teşkil eyledi ve herkesin çocuğunu okutup yazdırmaga mecbur olduğuunu ilan etti. Bundan başka Normandiyalıların ol kadar şiddet göstermeleri kendileri gemici olarak her istedikleri zaman sefînelerine râkiben Britanya'nın ne tarafı zaîf olduğuunu görürler ise ol taraftan hücum edebilmekte olmalarından ileri geldiği cihetle Alfred dahi İngiltere için büyük donanma ve bunda istihdam edilecek zâbitân için bir mekteb-i bahriye teşkil eyledi. Lakin tarihin cümleden ziyade tahsin eylediği şey mumaileyhin vaz' eylediği tensikât-ı siyasiyedir. Şöyle ki:

O zamana kadar krallar ya "faâlüñ limâ yürîd"³¹ denilecek derecede derebegleri elinde mazlum olup bunun ikisi dahi ne kadar fena bir şey olduğu muhtac-ı izah bulunmamagla mumaileyh Alfred memleketi eyâlât ve elviyeye taksim ederek her eyaletten bir a'zâ celble onlardan mürekkeb bir meclisi memleketin terakkiyatı ve mehâmm-ı milletin suret-i idaresi hususâtını müzakereye memur eyledi. Ve bu meclisin senede iki defa akd edilmesini kanuna rabt etti.

³¹ Dilediđi işi yapan

Hulâsa-i kelâm gerek İngiltere hükûmâtını hakkıyla tevhid eden ve gerek memalik-i mezbûrede medeniyetin esasını vaz' eyleyen zat mumaileyh Büyük Alfred olup binaberîn kendisi “Büyük” unvanına sahihan müstehak bir zat idi ki 900 tarihinde vuku-ı vefatı İngiltere için bâis-i hüzn ve melâl oldu.

İngiltere'nin bu asr içinde yani 827 tarihinden beri gördüğü inkılâbât mukâbilinde İskoçya dahi bir nev inkılâbât ve tebeddülâta dûçâr oldu. Şöyle ki:

Yukarıda dahi beyan etmiş olduğumuz vechile İskoçyalılar, İskoçya ve Pikt krallıkları namıyla iki hükûmete münkasım olarak ta 833 sene-i miladiyesine kadar işbu iki hükûmet devam eylediği hâlde muahharen İskoçya Kralı Kenneth, Piktler üzerine tagallüb edip orta yerdeki hududu kaldırarak iki hükûmeti yerleştirdi ki aşağıda gösterileceği vechile tâ İskoçya kıtası İngiltere'ye iltihâk edinceye kadar bu hükûmet devam eyledi.

İskoçya tarihinde bu müddet içinde birçok muharebeleri ta'dâd ve tezkâr etmekte olduğu dahi görülmekte ise de muharebât-ı vakıa İngiltere muharebâtı gibi mütenevvi halk arasında gayet girift muharebât olmayıp neticesi ber-minval-i muharrir İskoçya ile Pikt krallarının ittihadına müncerr olan bir muharebeden ibaret bulunmagla tarafeynin teâtî eylediği galibiyet ve mağlubiyeti tafsilden sarf-ı nazar kalındı.

Gal memaliki ise mâhud Pendragonların hükûm ve idare-i askeriyelerine tamamıyla mutî ve münkad olup düşmanın istifade edebilmesini mucib olacak hemen hiçbir ihtilal ve mübâyenette bulunmadıklarından Saksonyalılar kendilerine dış geçiremedikleri gibi Normandiyalılar dahi bunların mukavemetini iktihâm edememiş olduklarından istiklal ve asayiş hâllerine hâlel gelmemiştir. Fakat biçare İrlanda ceziresi Normandiyalıların hücum ve yağmalarından kendilerini muhafaza edemeyip Britanya ceziresi Normandiyalıların elinden ne kadar hasarât görmüş ise İrlanda ceziresi dahi o hasârâtı tamamıyla görmüştür.

İşte Büyük Alfred'in vefatı esnasında İngiltere ve İskoçya ve Gal ve İrlanda'nın hâli şu merkezde olup mumaileyhin vefatından sonra İngiltere sandali-i hükûmeti oğlu Edward ile Ethelwold namında müddeî miyânında münâzi'ün-fih oldu. Merkûm Ethelwold, Alfred'in vefatından sonra Saksonyalılar ile Angıl tâifesine karşı yine dış bilemege başlamış olan Normandiyalılardan bir büyük taraf peyda edip bunlar ile Edward üzerine yürümüş ise de vuku bulan muharebede kendisi maktul ve Normandiyalılar mağlub ve münhezim oldu.

Normandiyalıların bu defa merkûm Ethelwold ile ber-minval-i muharrir birleşmeleri kendilerinin kuvve-i galibiyelerine ancak müteveffâ Büyük Alfred'in gayret ve himmet-i

mahsusası tefevvuk etmiş olup yoksa kendileri Angıl ve Sakson tâifesine her zaman ve bi-s-sühûle galebe edebilecekleri ümid-i kavîsinden ileri gelmişidi. Binaberîn bu ümid-i kavînin hilafı zuhûr etmesi ve Edward himmet ve gayrette pederi Alfred derecesinde olmadığı hâlde mücerred Alfred'in teşkil eylediği meclis-i umumi-i millette umum Angıl ve Sakson ve Briton tâifelerinin krala itaat-ı tammesi istihsal edilerek açılan muharebeye bir millet muharebesi rengi verilmesi semeresiyle hasmı Ethelwold'u pek rezalet ve şenâatle mağlub etmesi Normandiyalıların bütün bütün meyûsiyetlerini mucib oldu. Lakin bu meyûsiyet zamanımız meyûsiyetleri gibi mucib-i meskenet olan meyûsiyetlerden değildir. Erbabına "Galebeden meyûs olarak artık esareti ihtiyar edelim" der yedirtmez. Belki altı yüz sene mukaddem söylenmiş olan "izâ yeise'l-insânu tâle lisânuhu kesinneurin mağlûbin yesûlu ale'l-kelbi"³² medlûlunu ve hususiyle musarra-ı sâni hükümünü icra ettirir bir meyûsiyet idi.

Hâsıl-ı kelâm Normandlar o suretle mağlub olduktan sonra İskoçya ve Gal ahalisine hitâben "Biz şimdiye kadar sizinle oldukça hoş geçindik Angıl ve Saksonlar kadar size zararımız dokunmamışidi. Belki sizi onların öteden beri dûçâr olageldiğiniz hasarât ve mazarrâtından dahi muhafaza ettik. Bizim şimdiye kadar ümidimiz Büyük Alfred vefat eder ise onun elinden dûçâr olduğumuz mağlubiyetin acısını çıkarmak idi. Şimdi o ümid dahi kapandı. Yalnız bir ümidimiz kaldı. Şu ki cümlemiz ittifak edelim. Normandiya'dan dahi imdâd isteyelim el birliğiyle şu heriflerin hakkından gelelim" deyü arz-ı hâl ettiler ve onlar dahi şâyed biz bunların davetlerine icabet etmez isek onlar Normandiya tarafından imdâd götürterek Angıl ve Saksonlara galebe ettikten sonra bizi bîzâr ederler mütâlaasıyla kabul ettiler. Bunun üzerine İsveç-Norveç ve Danimarka taraflarından ve kendilerinin asıl vatanları bulunan Normandiya'dan imdâd isteyip İskoçyalılar dahi şimal taraflarında bulunan Cezayir ahalisini harbe davet etmekle cümlesi gemilerine binerek fevc fevc İskoçya'ya doldular.

Bu esnada İngiltere kraliyeti sâlif-üz-zıkr Edward'ın oğlu Athelstan'da idi. Mumaleyleh şecâat ve gayrette büyük pederi Alfred derecesine varmış bir prens olup Normandiyalıların şu ittifakını haber alır almaz daha düşmanın bihakkın ittifak ve ittihadına meydan bırakmaksızın hemen Gal ahalisi üzerine hücum ve evvela onları ve ba'de ikinci derecede olarak Northumberland kıtasında bulunan Normand cemiyetini tarumar ettikten sonra müttefikin ordusunu dahi Brunanburh taraflarında istikbal eyledi ve lede-l-muharebe müttefikini ric'at-ı kahkarı ile münhezim ve perişan ederek deniz tarafından gelen gemilerine

³² İnsan ümitsizliğe düştüğünde, mağlup kedinin köpeğe saldırması gibi, dilini uzatır".(Gülistan, Sa'di-i Şirazi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991)

güç hâl ile can atabildiler. İmdi bu muvaffakiyet ve muzafferiyet Normandiyalıların burunlarını güzelce ezip rabita-i raiyyet ve esaretlerini takviye eylediği gibi İskoçya ve Gal halkının dahi eski hükûmât-ı seb‘a zamanında olduğu misillü İngiltere kralını kendilerinin şehin-şahı tanımalarını müstelzim oldu.

Athelstan bu derece şecâat ve gayretine mukâbeleten emsalsiz derecede siyasetkâr ve dakika-şinâs bir adam olduğundan ber-minval-i muharrir muharebâttan baş kurtarır kurtarmaz büyük pederi Alfred’in vaz‘ etmiş olduğu tensikât-ı mülkiyeye bir kat daha kuvvet vermek teşebbüsüne müsâraat eyledi.

Tensikât-ı mezkûre yukarıda dahi beyan olunduğu üzere senede iki defa her vilayetin intihab-gerdesi olan vekillerin ictimâıyla bir meclis-i umumi akd edilmesi ve muharebe ve müsâlaha ve tanzifat-ı belediye ve maarif ve sînâatın terakkiyâtı gibi mehâmm-ı milletin orada rüyet olunması yani milletin umûru yine millete gördürülmesi olup mumaileyh Athelstan, İngiltere hükûmeti gibi milel-i mütenevviadan ibaret bir heyet içinde tevhid ve temin-i efkârın medar-ı mahzı ancak bu suret olduğuna bel bağlamakla tensikât-ı mezkûreyi be-hakkı muhafaza etmiş ve hatta 941 tarihinde vuku-ı vefatı esnasında biraderi Edmund’a dahi bu sureti tavsiye eylemişdi.

Mumaileyh Edmund sandali-i hükûmete kuûd eylediği zaman İskoçya kralı bulunan Malcolm’u İskoçya hududu üzerinde Cumberland namıyla müteşekkil olan bir Briton hükûmetinin şekâvet-i mütetâbiasından âciz görmüş ve pederinden irsen kendisine intikâl eden şehin-şahlık münasebetiyle mumaileyh Malcolm bu bâbda kendisine arz-ı şikâyet eylemiş olduğundan Edmund hükûmet-i mezkûre üzerine asker çekerek bozup bunu Malcolm’a bahş eyledikten ve bu suretle İskoçya’yı bir kat daha minnet altına aldıktan sonra artık ülkenin her tarafında emniyet ve asayiş yerini buldu. Binaberîn kendisi karındaşı müteveffânın vasiyeti mucibince tensikât-ı mülkiyeye kuvvet vermeğe başlayıp münâdîler nidasıyla ülke içinde Briton ve Sakson ve Angıl ve Normand gibi hiçbir halkın diğerine rûchâniyeti olmadığını ve her biri İngiliz namı altında müttehid olduğunu ve herkesin yek-diğeriyle karındaş gibi geçinmesi lazım geleceğini ilan ve bir meclis-i umumi-i millette kendisinin dahi padişahlığı yalnız hükm-i kanunu icraya memuriyetten ibaret olup bundan başka halk üzerine hiçbir gûne tasallutu olmadığını der-miyân eyledi.

Vakıa şu suret emniyet ve asayiş bir kat daha kuvvetlendirdi. Lakin kendisi halkla ol kadar ihtilâta başladı ki her kim olur ise olsun gelip huzuruna çıkabilmeğe ve hatta sofrasına dahi oturmaga başladığından vaktiyle kanun-i siyasetin pençesine giriftâr olmuş bir

müttehem şakî ol suretle sofrasında oturur iken nâ-gâh belinden hançeri çıkarıp biçareyi katl ve idam eyledi. İşte bundan dahi anlaşılacağı üzere bir hükümdarın milleti ne kadar serbest bırakır ise emniyet ve asayişin ve itaat ve inkıyâdın ol kadar çoğalmasına mukâbil halkla ihtilâtı arttırdığında dahi bu gibi tehlikeler vuku bulur. Tarihte bunun emsali çok defa görülecektir. Kral mumaileyhin bu suretle idamı 946 tarihinde vuku bulup kendisinden sonra Edred, 955 tarihinde Edwy, 957 tarihinde Edgar nam krallar makam-ı hükûmete geçti. Bu zamanlar memleketin asayiş ve emniyeti Normandlara isyan ve ihtilal için meydan bırakmamaga mütevakıf olup zikr olunan hükümdarların her biri bu bâbda dikkat-i kâmile ile asayiş ve istirahatın bozulmamasına himmet edebilmişler ise de içlerinden Edwy ile Edgar kendileri asayiş ve istirahat görememişlerdir. Bu iki hükümdarın hikâye-i hâlleri pek garib bir şey olduğundan burada ayrı ayrı zikri münasib görülmüştür.

Edwy (Eadwig)

Mumaileyh Edwy pek genç ve pek güzel bir zat olup hatta fevkalade hüsnünden nâşi “Güzel” unvan ve şöhretini dahi almış idi. Mumaileyh daha prenslik zamanında kendi yakınca taallukatından Ethelwig isminde bir kadının nazar-ı dikkatini celb ederek mezbûre kendisine arz-ı hâl ettikçe biçare Edwy reddeder ve bununla beraber kalbini mezbûreye inhimaktan dahi men‘ edemez idi.

İşte böyle keşmekeş bir hâlde mumaileyh makam-ı hükûmete kâim olduktan sonra artık meyl ve muhabbeti dahi veleh derecesine varmış ve Ethelwig’in sabır ve sâ mânı dahi tükenmiş olduğundan ve aşk ve muhabbet “Bir adam kral olduğu zaman kendisi için hiçbir mânî kalmaz” fikrini dahi hâsıl eylediğinden bunlar yekdiğerimizin hasmı ve karîbi olmaktan ise akrebi olmak evladır deyü bâzâr-ı ünsiyyete vüs‘at ve revac vermişler ve yekdiğerinin metâ‘-ı vuslatını ucuz ucuz alıp satmaga başlamışlar idi.

Böyle bir nâ-meşru hâlin asilzadegân-ı millete ne kadar ağır geleceği şüpheden vâreste olup zadegân bu hâlden dolayı kraldan nefret gösterdikçe kral bunların nefretini hıyanete hamlederek kendilerine olan emniyet ve itimâdını azaltır ve emniyet ve itimâd azaldıkça zadegân dahi nefreti çoğaltır idi. Nihayet kendi ehass-ı bendegânından birisi gelip de zadegânın nefreti zat-ı âlînize hıyanet fikrinden neş‘et etmeyip mahzâ sarayınızda bir nikâhsız karı ile ünsiyet etmenizi çekemiyorlar diye verdiği haber üzerine kral mezbûreyi nikâh etmiş ise de halkın nefreti kralın nikâhsız bir karı ile ünsiyet etmesinden ileri gelmeyip ancak kendi akrabasından bulunan bir kariya muâmele-i zevciyeyi meşru göremediklerinden neş‘et eylediğine mebni bir de kralın mezbûreyi nikâh dahi eylediği görülünce bunu bütün

bütün havsalalarına sığdıramayarak birkaç asilzade bir araya gelip ba‘de-l-meşvere mezbûreyi saraydan kaldırmış ve mahbeste gözlerine ve karnına kızgın teymür sokmak gibi yürekler dayanamayacak bir suretle idam ettikten sonra kralın karındaşı bulunan Edgar’ı sandali-i hükûmete iclâs ederek Edwy’i cenûb taraflarında (lafzen) hükmetmek üzere Londra’dan çıkarmışlardır. Bu vaka üzerine biçare Edwy dahi muammer olamayıp vefat eyledi.

Edgar

Edgar makam-ı hükûmete çıktığı zaman St. Dunstan nam başpapas kendisinin gençliğini ve karındaşı gibi maraz-i aşka ibtilaya olan istidâdını görerek aşk denilen şeyin insan için pek muzırr bir hastalık olduğundan ve bu hastalığa bir kere mübtela olan adam bir daha ifâkat bulamamakta idüğünden bahsla kendisini bu beladan muhafaza etmesi ve ale-l-husus karındaşı Edwy’den ibret alması lazım geleceğini bir suret-i pederanede ihtar eyledi. Fakat ceriha-i aşka merhem nush ve pend deva olamadıktan başka yâreyi teşennüce kadar vardırabilecek derecede muzırr bir şey olduğu emsali müşahedesiyle malumdur. İşte Edgar dahi değil bir kızı görüp beğenerek rabt-ı kalp eylemek bilakis Elfhryth isminde bir asilzadenin yalnız sitayiş-i hüsn ü anı üzerine efgendesi olup fakat karındaşı Edwy’in sergüzeşt hâli üzerine kıza doğrudan doğruya izah-ı meram mümkün olamayacağı havfıyla bu bâbda nüdemasından birisinin vesâtetine müracaat eyledi.

Nedîm-i merkûm ber-mucib-i emr-i kralî gitti kızı gördü ve ahvâlini dahi tedkik eyledi ise de ol afet-i devran kim görse kapılır ve dâm-ı aşkına her görenin dâmeni ilişür tutulur bir şey olduğundan krala tavassuta memur olan biçare kendisi bir vasıtaya muhtac olup bir yandan familyası vasıtasıyla kızı istinkâh tedarikine düştü ve diğer taraftan yalan yanlış bir lâyiha ile kızın bir krala karı olabilecek derece de hüsn ü cemali olmadığı gibi derece-i iffeti dahi buna müsaade etmeyeceğini ilâm iderek kralı aldattı.

İşte bu suretle kral mahrum ve nedîm bekâm olduktan sonra bir gün sokakta kral, karısıyla beraber nedîme rast gelip Elfhryth’nın vefret-i hüsn ü cemaliyle beraber zat-ı kraliye tazim ve riayet hususunda gösterdiği tavr-ı nazikane ve evzâ-ı dil-firîbane biçare kralın aklını başından alarak hemen belindeki hançerle nedîmi urub idam eyledi ve “Ne olursa olsun velev ki ben de karındaşım gibi olayım Elfhryth ile bir dakika ünsiyet bin sene İngiltere sandaliyesinde icra-yı hükûmete müreccahtır” diye nedîmin nîm hurdasını kabul ve istinkâh eyledi.

İkinci Fasıl

Normandiyalıların İngiltere hükûmetine keyfiyet-i iştirakleri

An sene 978 ila sene 1066

-Tafsil- Gerek Edwy ve gerek Edgar ber-minval-i muharrir meşguliyet-i fikirleriyle beraber Normandları zabt etmek hususunda sarf-ı himmetten dahi geri durmadıklarından bunların zaman-ı idarelerinde Normandlar isyan ve ihtilale mücâseret edemediler ise de Britonlar ile Sakson ve Angıl halkı ber-minval-i meşruh hâlât-ı gayr-ı meşruadan dil-gîr olarak hatta Saksonyalı hanedan-ı kralî aleyhinde bir isyan için Normandlar kendilerini davet edecek olsalar muvafakat etmezler ise bile muhalefet dahi etmeyeceklerini sezdiklerinden keyfiyeti lâ-yenkâtı asıl Normandiya ve Danimarka ve İsveç'e bi-l-iş'âr oralardan yardım talep ederler idi. İmdi 978 sene-i miladiyesinde Ethelred-i Sâni makam-ı hükûmete geçtiği zaman şu keyfiyetten haberdar olup iktiza-yı hâlin icrasına teşebbüs eylemiş idise de artık iş işten geçmiş idi. Çünkü tafsil-i ahvâli Danimarka ve İsveç ve Norveç tarihlerinde görüleceği vechile o zaman Danimarka'da kral bulunan Sweyn mücerred kılıcı kuvvetiyle şu üç hükûmetin tac-ı kralisini kendi ser-i ibtihâcında cem' etmiş şan ve şevkete harîs ve feth-i bilâda tam'a-kâr bir hükümdar olduğundan Britanya ceziresinde bulunan Normandiyalılar kendisine zahir olduktan sonra cezirenin fethi pek ziyade kolaylaşacağını bi-t-tahmin Norveç hükümdarı Olaf'ı dahi maiyyetine alarak bir kuvve-i kâfiye ile Britanya'ya mürûr ve Normandları bi-l-ihlâl onlara karşı muharebeye başladı.

Eğer bu esnada Angıl ve Sakson tâifeleri ber-minval-i muharrir hâsıl olan istidadları üzerine Normandlar ile birleşmiş olaydılar Saksonya Hanedanı'nın fi-l-hâl muzmahill olacakları der-kâr idi. Lakin bunların millet uluları böyle bir zamanda hanedan-ı hükûmetten intikam almaga kalkışmak hayra alamet olmayacağı cihetle hükümdarlarının itaati altından çıkmamış olduklarına mebni Saksonya hanedan-ı hükûmeti derhal izmihlâlden masûn oldu. Fakat halkın cüzice bir itaatinden şu faide hâsıl olmağla beraber küllî itaatinden dahi bir mazarrat görüldü ki İngiltere'nin bütün bütün perişanlığını mucib oldu. Şöyle ki:

Kral Ethelred-i Sâni kendisine meydan okumakta bulunan Normandlar ve Danovazlar ile bi-l-muharebe nesîm-i galibiyet birkaç cihetten vezân olduktan sonra Kral Sweyn gibi bir muannid ile muânede edilemeyeceğini anlayarak rüesâ-yı millete "Biz şimdi bunlara bir miktar harac verelim de ileride yani Sweyn'in vücudu ortadan kalktığı zaman İngiltere o haracdan kendisini kurtarabilmesi kolay olur. Lakin şimdi muharebede devam edecek olsak

ihimal ki istiklal ve hürriyetimizi elden kaçırmaz” diye bi-l-müşâvere Sweyn’in haracgüzârlığını kabul eylemiş idi. Angıl ve Sakson tâifesi şu hâl-i meskeneti gördükleri zaman memleket içinde Normandların kesb edecekleri nüfûzu ondan sonra kendileri hakkında olacak cevır ve gadrı göz önüne alarak devlet bunların elinden âciz kaldı ise biz kalmadık bari şunların ortadan vücudlarını kaldırıverelim diye cümleten bi-l-ittifak Normandlar üzerine hücum ettiler. Bu suretle yani son kuvvetini pazuya virüb kılıca sarılarak meydana atılan bir milletin önüne dağlar dayanamayacağı ihtara muhtaç değildir. Binaberîn Normandlar bunlara karşı mukâbeleden âciz kalarak bir kere teslim-i silah ettikten sonra Angıl ve Saksonlar Normandların en ihtiyarlarından bed ile en çocuklarına varıncaya kadar kılıçtan geçirmege başlamalarıyla bu suret muannid Sweyn’in bütün bütün efkârına dokunmuş ve 1013 tarihinde hadsiz hesapsız askerle Sakson ve Angıl tâifesi üzerine bi-l-hücum Londra’yı ve bütün memaliki feth ve istila ve Saksonyalı hanedan-ı kralîyi dahi nefy ve iclâ ederek İngiltere tacını dahi tetevvüc eylemiştir.

Merkûm Sweyn bu suretle İngiltere’yi zîr-i zabtına geçirdikten sonra memaliki hûn-rîz ve hûn-hâr Danimarka ve İsveç-Norveç askeriyle doldurduğu misillü zaten İngiltere’de bulunan Normandlar dahi yüze çıkararak biçare Saksonlar ile Angıl ve Britonlar mâmelek şöyle dursun ırzlarını dahi muhafaza edememege başlamışlar idi. Bu derece mezalimin değil adeta rezaletin dahi derece-i gayesi olup kendilerine böyle bir muameleyi reva görmekten ise katliam edilmeleri evlâ idüğünü der-hatırla ol bâbda Sweyn’e müracaat etmişler ve “Biz ettik ise sen etme” istirhamına dahi düşmüşler ise de tafsili Danimarka tarihinde görüleceği üzere Sweyn öyle “merhamet” ne kelime olduğunu bilir adam olmayıp daha prensliği avânında birkaç kere pederi aleyhine dahi isyan etmiş ve nihayet babasını kendi eliyle katl eylemiş bir gaddar-ı sitem-gâr olduğundan vuku bulan istirhamlarına cevap bile alamamışlar idi. Hele arası çok geçmeksizin yani bir sene sonra 1014 tarihinde merkûmun vuku-ı vefatıyla İngiltere’yi ol zalimin elinden cenab-ı hakk kurtarmış oldu.

İmdi tarih-i mezkûrda merkûmun vuku-ı vefatı üzerine İngiltere kıtası İsveç-Norveç gibi sair müstemlekât miyânında merkûmun yerine Danimarka kralı olan oğlu Knud’a intikâl etmesi lazım geldi ise de Sakson ve Angıl ve Briton tâifesi sabıkan kralları bulunup Sweyn’in istilasından sonra Normandiya’da bulunan kayınpederi Richard’ın yanına dehâlet etmiş olan Ethelred’i davet ederek şu suret iki müddeî arasında yani Knud ile Ethelred miyânında yeniden bir muharebe açılmasına bâdî oldu. Bu muharebe dahi 1017 tarihine kadar bir müddet-i medîde devam ederek tarih-i mezkûrda mumaiyleh Ethelred’in oğlu olup ba’de-l-vefat kendisini istihlaf eden Edmund ile merkûm Knud memleketi beynlerinde taksime karar

verdiler ve bu taksim iktizasınca Thames Nehri'ni hadd-ı fâsıl keserek nehr-i mezkurun cenûb tarafını Edmund ve şimal tarafını Knud istimlâk eylediler. Lakin ne çare ki biçare Edmund arası çok geçmeksizin kayını Eadric nam habisin elinde maktulen vefat etmekte Knud kıta üzerinde müstakilen kral kaldı.

Tarih denilen şey ne kadar bî-taraf olsa yine zalim ile mazlumin ve galib ile mağlubun beynlerini bularak her hâlde mazlum ve mağlubu tesahuba meyl edeceği derkârdır. Fakat burada zalim veyahud galib müşâbehesinde bulunan sâlif-üz-zıkr Knud tarih indinde bambaşka bir nazarla görülmektedir. Zira mumaileyh sair Danovaz prensleri derecesinde zalim ve gaddar olmayıp bilakis oldukça terbiye görmüş ve ilm-i siyaset ne demek olduğunu anlamış bir adam olduğundan bidâyet-i hükûmetinde hasb-el-galibiye halkın gözünü korkutmak ve zimam-ı hükûmeti yed-i istiklaline almak için gösterdiği şiddetten sonra memleketin menâfii için dahi büyücek büyücek hizmetleri sebkat eyledi. Şöyle ki:

İngiltere'nin şimdiye kadar gördüğü hasarât ancak kıta içinde meskûn ahalinin tenevvi ve tehâlûf-i efkârından ve hükûmetlerin gördüğü suûbât dahi bazı erbab-ı nüfûzun halka ve hükûmete olan tagallüblerinden ileri geldiğini anlayarak Büyük Alfred'in sâlik olduğu mesleğe kendisi dahi sülûk etmek mecburiyetinde bulundu. Binaberîn evvel-emirde gerek Angıl ve Sakson ve Briton ve gerek Normandiyalılar içinde zî- kudret ve sahib-nüfûz bulunan ve halkı tagallüpleri altına alıp onların kuvvetiyle hükûmeti dahi kendi minneti altında bulunduran zâdegânı birer vesile ile nefy ve tagrib veyahud katl ve idam etmege ve evvelce hükûmât-ı seb'ayı teşkil etmiş olan hanedanlara mensub olanları dahi birer ikişer ayıklamaya başlayıp böylelikle bir kere İngiltere'yi mütegallibe elinden kurtardıktan sonra tevhid-i akvam ve efkâr için dahi daha vaktiyle Büyük Alfred'in koyduğu kanunun bekâsını ilan ve derûn-ı memalikte hiçbir sınıf halkın diğerine rüchâniyeti ve takaddümü olmayıp herkesin müsâvât üzere bulunduğunu umuma tefhîm ve beyan eyledi.

Hatta mumaileyh yalnız böyle bir ilanla dahi iktifa etmeyip akvam-ı mütehâlifeyi bir daha ayırlamayacak suretle tevhide bi-l-fiil himmetle evvel-emirde kendisi müteveffâ Ethelred'in dul bulunan zevcesini istinkâhla ba'de gerek Angıl ve Sakson ve gerek Normand ser-âmedânını dahi yekdiğerine kız verip kız almaya mecbur ettiğinden bu icbâr üzerine pek az bir vakitte pek çok düğünler vuku bularak akvam-ı mütehâlifenin ileri gelir takımı hemen ale-l-umum yekdiğeriyle sıhriyet peyda eylediler.

Hulâsâ-i kelâm mumaileyhin hüsn-i idaresi ve hele muahharen bâb-ı adaleti açıp da herkesi hükûmetten memnun edecek bir suretle icra-yı siyaset eylemesi semeresiyle her sınıf

halkı kendisinden emin eylediği gibi kendisi dahi umum-ı halkın mutâvaat ve inkıyâdından ve yalnız millet ve memleketin medar-ı terakkiyesi olan fûnûn ve maarif ve sînâat ve ticaretin ileri götürülmesiyle meşgul olmalarından emniyet kesb edip evvelce Danimarka'dan getirmiş ve henüz maiyyetinde bulundurmakta bulunmuş olduğu Danovaz askerinin dahi bekâsına lüzum göremeyerek o zaman kendisinin Danimarka kraliyeti namına İsveç ve Norveçliler ile vuku bulan muharebesinde istihdam etmek için mevki-i muharebeye sevk eyledi.

(Mumaileyh hem Danimarka ve hem de İngiltere kralı olduğu hâlde Danimarka için ettiği muharebenin bâr-ı sakîlini istihmâle İngiltere'yi de mecbur etmeyişi dahi bir numune-i adalet olabilir.)

Knud'un Danimarka kraliyeti namına olarak İsveç ve Norveç ile ettiği muharebenin İngiltere tarihine dahli olamayacağından onun burada tafsili iktiza etmeyip yalnız şu kadar ile iktifa edelim ki kendisi dahi mevki-i muharebede hazır bulunmak için İngiltere'den harekete mecbur olduğu zaman der-şûriş ve ihtilal dinmege sezâ olan İngiltere kıtasında yeni bir karışıklık vuku'ı ihtimalini hatırına bile getirmeyip müsterîh-ül-bâl olarak hareket eylemiştir.

İşte kral mumaileyhin bu suretle hükûmeti 1036 tarih-i miladiyesine kadar devam edip tarih-i mezkûrda vefatı vuku bulduğu zaman zîr-i idaresinde birleştirmiş olduğu Danimarka ve İsveç ve Norveç ve İngiltere gibi dört ülke-yi cesim oğulları beyninde münâzi'-ün-fih ve nihayet münkasım oldu ki bu taksim iktizasınca müteveffânın vasiyetnamesi mucibince İngiltere kıtası Harold Harefoot nam oğluna düşmek iktiza eder iken diğer oğlu Harthacnut ber-mucib-i vasiyetname Danimarka hükûmetiyle kâni' olamayarak İngiltere'ye dahi taarruza başladı.

Şu iki vârisin miras münâzaaları yine bir mücadeleye muncerr olduğu gibi bu aralık Saksonyalı hanedandan-ı müteveffâ Ethelred'in oğullarından Alfred namında bir prens dahi melce bulunan Normandiya'dan kalkıp kavga arasında bir külah kapabilirim hülyasıyla İngiltere'ye geldise de külahını bırakmakla dahi yakayı kurtaramayıp maiyyetinde bulunan iki yüz kadar hademesiyle cümlesi boğazlandılar.

Bu mukaddemeler İngiltere'nin Büyük Knud zamanında gördüğü istirahati halkın burnundan getirecek bir büyük muharebe hazırlamakta olduğunu İngilizler görünce muharebeye razı olmayıp evvelce Edmund ile Knud arasında olduğu gibi bu kere dahi Harold ve Hardhacnut arasında bir taksim yaparak Thames Nehri'nin kısm-ı şimali Harold'a ve kısm-ı cenûbî Knud'a terk edildi.

Harold, İngiltere kıtasının asıl vârisi ve Knud ise fuzuli müdahale eder bir cebbar olduğundan şu taksime Harold razı olmayıp ve halkın nush ve pendini dahi dinlemeyip hukukunu silahla muhafaza etmege kalkıştı ve Knud dahi müdahaleyi silah ile etmege teşebbüs eyledi ise de tamam bunlar meydan-ı harbde saf bağlayacakları zaman Harold'un vefatı vuku bularak Knud muradına erdi.

Merkûm Knud bi-aynihî büyükbabası Sweyn gibi gayet gaddar ve zalim bir sitem-gâr olup biçare Harold'un sağlığında alamadığı zalimane bir öcünü naaşından almaga kalkışarak bacağından bir ip takıp sürüye sürüye Thames Nehri'ne attırmasıyla bu suret umum halk için kendisinden nefreti mucib oldu ve hele iki sene müddet-i hükûmetinde halkı ağır ağır vergiler altında ezmiş bitirmiş olduğundan 1093 tarihinde vuku-ı vefatı umum için teşekkürü istilzâm eyledi.

Merkûm Harthacnut, Danovaz hükümdarlarından İngiltere'de Saksonyalı hanedan-ı kraliyesinin hükûmetine iştirak eden prenslerin sonu olup ondan sonra Saksonyalılar iade-i hükûmete muvaffak oldular. Lakin bu muvaffakiyet çok vakit devam etmeyip Knud'dan sonra Saksonyalı hanedandan yalnız iki neferi icra-yı hükûmet etmiş ve ondan sonra hükûmet asıl Normandiya dükası hanedanı eline geçmiştir. Şöyle ki:

Merkûm Harthacnut bilâ-veled velâ-vâris vefat etmesiyle Soud Sakson kontu olup Saksonyalılar içinde fevkalade sahib-nüfûz Godwin³³ nam zat Sakson milleti ser-âmedânını bir araya toplayıp “İşte bugün bir kral intihabı salâhiyeti bizim elimizdedir. Eğer başka bir kral intihab edecek olsak Ethelred'in oğlu olup Normandiya dükasına dahi iltica etmiş olan Edgar muhafaza-i hukuku davasına kalkışır. Bana kalır ise mumaileyhi intihab eder idim” diye Saksonların ve onlarla beraber Angıl tâifesinin dahi reyini almış ve budalık Danovazların rey-i mezkûr-ı hilafını iltizâma kalkışmalarıyla yine mumaileyh Godwin'in himmetiyle teşekkül eden millet-i askeri Danovazlar ile bi-l-muharebe kral-ı sâbık zamanında memuriyette bulunmuş olanları kâffeten memleketlerine sürmüştür. İşte bundan sonra Edward'ı davetle kavânin-i kadime-i memleketi bozmayacağına ve Normandiya dükası olup dairesinde terbiye olunmuş bulunduğu Guillaume'un hiçbir tavsiyesini kabul etmeyeceğine ve hidmetinde Normandiyalı adam bulundurmayacağına dair kâviyyen vaadler alınarak Edward-ı Sâlis unvanıyla sandali-i hükûmete iclâs eylemişlerdir.

Bu intihab münasebetiyle Edward mumaileyh Godwin'in ne derecelere kadar minneti altında kalmış olacağı der-kâr olup onu müteâkib kızı Edith nam kontesi dahi krala tezevvüc

³³ Earl Godwin

eyledikten sonra artık İngiltere içinde asıl kral Godwin oldu ve fakat krala sahihan yaru yaver olup daima menâfii mahsusası için hizmet eder idi. Çi-faide ki kral mumaillehyin hizmetinin derecâtını pek geç anladı.

Kral mumaillehyin hîn-i intihabında konulan şartlar iktizasınca hizmetinde Normandiyalılardan hiçbir kimse bulundurmayaacağı hâlde kendisi Normand terbiyesi içinde büyümüş ve o cibilleti almış ve adeta Normandlardan başka kimseyi beğenememekte bulunmuş olduğundan ve hususiyle Normandiya lisanından başka lisan tekellüm etmek istemediğinden evvela dairesini Normandiya modası tarzına koyduğu gibi hademesini dahi yavaş yavaş bunlardan nasb etmege ve bir aralık hükûmet memuriyetlerini dahi Normandiyalılara vermege başlamış idi. Mumailleyh Godwin şu hâli görünce krala icra-yı nasihata başlayıp fakat kral diğer taraftan Normandların Godwin aleyhinde söyledikleri sözlere daha ziyade emniyet etmekle bundan Godwin dahi dîl-gîr olduğundan gide gide iş pek fena bir renk kesb eylemiş ve Godwin teşkil ettiği askerle Londra pîş-gâhına gelip cenge hazırlanmış idise de Edward nasılsa aklını toplayıp maiyyetindeki havene-i memurunu tardla Godwin’i istikbal ve ba’de zîn nush u pendî üzerine hareket edeceğini vaad ile müsâlahayı isti’câl eyledi.

Vakıa ondan sonra kral mumailleyh yine emniyet ve istirahat görüp 1033 tarihinde Godwin vefat eylediği zaman dahi büyük oğlu Harold eniştesine sadakat ve hizmette babasının yerini tutup birkaç isyanı bastırmakta ve emniyet ve itaat-i memleketi muhafaza etmekte pederinden aşağı kalmadı. Lakin kral ne kadar olsa Normand cibilleti ile perveriş bulmuş olduğundan evvelce kayınpederini darlatmış olduğu gibi bu kere kaynını dahi gücendirmiş bulunduğundan mumailleyh Harold kral-ı merkûm aleyhine edeceği harekette zaten kendisine kırgınlık göstermekte bulunan Normand dükası Guillaume’un dahi muavenetini istihsal etmek için kalktı Normandiya’ya gitti.

Normandiya dükası Guillaume’un³⁴ Kral Edgar’a olan kırgınlığı güya vaktiyle kendisi İngiltere kralı intihab edildiği zaman bade’l-vefat İngiltere tahtı Normandiya dükalığı hanedanına intikal etmek için Guillaume’u vâris intihab edeceğine dair vermiş olduğu sözü ifa etmemiş olmasından ibaret olup dük mumailleyh bu vaadi Harold’dan alabileceğini ümid ederek Harold’ı adeta bir kral istikbal eder imiş gibi istikbal eyledi. Ve umduğuna nâil oldu hatta Harold’dan bu vaadi bir kere söz ile aldıktan sonra bir de meclis-i ruhanîde yemin dahi ettirip işi en kuvvetli bir kazığa bağlattı. Harold işbu teşebbüsâtından kralı asla haberdar

³⁴ I. William/Fatih William

etmeyip mâ-fî-z-zamirini icra için bir vakt-i münasib aramakta idise de Normandiya'dan İngiltere'ye avdet eylediği zaman kral kendisini huzuruna çağırarak Normandiya'ya azimeti ne için olduğundan haberdar bulunduğunu ve fakat kendisinde gördüğü kabiliyet-i fevkaladeye mebni zaten İngiltere tahtı kendisinin olduğu hâlde Guillaume gibi İngiltere'ye göz dikmiş olan bir harise müracaat etmemiş olaydı daha evlâ olacak idüğünü der-miyânla bu Guillaume elinden gerek kendisinin ve gerek İngiltere'nin pek çok fenalıklar çekeceğini haber verdi ve bundan sonra kral muammer olamayıp sıskalık illetinden vefat edeceği zaman rüesâ-yı millete “Sizin için kral intihab olunacak adam Harold'dur. Başkası İngiltere umûrunu rüyet edemez” diye icra-yı vasiyetle 1066 tarihinde vuku-ı vefatıyla halk dahi Harold'ı intihab ve tayin eyledi. Mumaileyhin sandali-i hükûmete kuûduyla beraber Normandiya dükası Guillaume bir haber gönderip evvelce vermiş olduğu vaadin ifasını talep etmekle Harold “Evet ben böyle bir söz vermiş idim lakin şimdi vaadimi ifaya iktidarım yoktur zira ben buraya kendim kral olmadım milletin intihabıyla kral oldum” cevabını verdi bu cevap üzerine Guillaume “Ben vaadi ifa ettirebilirim” diye tedarikât-ı harbiyeye kalkışarak fakat o esnada İngiltere'nin dahi kuvveti evvelce vuku bulan seyahatinde bizzat meşhûdâtıyla malumu olduğundan evvel-emirde kral mumaileyhin karındaşı bulunup kendisine darılarak Norveç tarafına savaşmış bulunan Tostig kontu Norveç kralının oğlu Olaf ve Hardrada³⁵ isminde diğer bir beyzade ile Harold aleyhine teşvik ve teşcî' eyledi. Vakıa öte tarafta kral Harold'un tedarikât-ı harbiyesi pek mükemmel bir surette olup kendisi cenûb cihetinden Guillaume'u bekler iken şimal tarafından zikr olunan üç müttefikin külliyyetli askerle geldiğini haber alınca evvela onlar üzerine yürüdü ve kendilerine York şehrinde tesadüf eyledi.

Tamam saflar bağlanıp harbe mübaşeret olunacağı zaman kral Harold'un fırka-i askeriyesi tarafından bir atlı gelip Norveçli ordusuna takarrüble “Kralımızın karındaşı Tostig kimdir” dedi. Tostig dahi bizzat “Benim” cevabını verdi. Herif “Sana karındaşın selam ediyor. Karındaş karındaşla muharebe etmez gelsin ne ister ise benden istesin diyor” dedi. Tostig dahi “Pekala ama benim dostum Hardrada'ya ne var” deyince “Ona dahi sekiz kadem tûlında bir mezar var” deyip muharebe bu suretle kızıştıktan sonra gerek Tostig ve gerek Hardrada fena hâlde mecruh ve asâkir-i mevcûdiyesi tarumar ve perişan oldular.

İşte bu muharebe üzerine Guillaume dahi altmış bin askerle Londra'ya hücum edip Kral Harold'un mumaileyhe olan mukâbelesi dahi pek fevkalade adeta Guillaume'u meyûs

³⁵ Harald Hardrada

edecek bir derecede idise de Guillaume İngiltere'ye pek büyük bir iddia ve tekebbür ve taazzum ile girmiş olduğundan maiyyetindeki altmış bin askerle beraber ya mahv olup gitmek veyahud muradına ermek inadı üzerine başını koyub encâm-ı kâr kral Harold diğer iki karındaşıyla beraber ok ile mecruhen vefat etmekle İngilizler Guillaume'a biat ve itaat bayrağını çektiler.

İşte Saksonyalı hanedan-ı kralinin hâtıme-i müddet-i hükûmetleri şu muharebe olup bundan sonra İngiltere hükûmeti müstakilen Normandiya dükası hanedanı elinde kaldı ki tafsili aşağıda mübaşeret edeceğimiz Üçüncü Fasil'da görülecektir.

Üçüncü Fasil

Normandiya dükası Guillaume Hanedanı'nın müstakilen müddet-i hükûmetleri

An sene 1066 ila sene 1154

-Tafsil- İngiltere'yi kılıcı kuvvetiyle istila etmesinden dolayı "Fatih" unvanını dahi almış olan Normandiya dükası Guillaume'un işbu fütûhâtı İngiltere kıtasını feth demek olmayıp muharebede vefat etmiş olan İngiltere Kralı Harold'un sandalı-i kralîsini gasb demekten ibaret idi. Zira İngilterece bir kralın tahtını tacını zapt etmek ol kadar güç bir şey olmayıp fakat memlekete mütevellî olmak ve halkı raiyyeti altına almak bir emr-i müşkildir. Binaberîn Guillaume taht-ı hükûmeti fuzuli zapt ettikten sonra İngiltere'nin dahi istilasına kıyâm ederek halktan gördüğü mukavemet kendisine ol kadar müşkilat gösterdi ki her şehri her kasabayı her köyü ve hatta şato denilip beyzadelerin ikâmetine mahsus olan ve kale tarzında metin ve müstahkem yapılan kasrıları bile birer birer muharebe ve envâ-ı suûbâtla zapt eyledi. İngilterelilerin şu derece mukavemetleri ol vaktin fatihleri için memleketi yerle yeksan edinceye kadar harab edebilmege bir vesile olabileceği gibi merkûm Guillaume dahi hadd-i zatında hain bî-rahm hûn-rîz ve gaddar bir herif olduğundan ve indinde ne ırz ve ne can ve malın hiç bir kadr ve meziyeti bulunmadığından ba'de-l-feth her biri yağmagerlikte yektâ olan asâkirini koyun sürüsüne kurt saldırır gibi memleketi yağmaya saldırmagla herkesin malı mülkü ırzı namusu kendileri için mubâh olmuş ve bu sırada hasîb ve necîb pek çok erbab-ı iffet kadınlar ve kızlar en alçak fahişeler muamelesiyle iffet ve namuslarını kaybederek zillet ve hakarete düşmüş ve bunlara mukâbil en alçak ve namussuz rûspîler Normandiya dükasının zâbitânı ve zadegânı ile bi-l-izdivaç asilzadeler mertebesine çıkmışlar idi.

Maazallahu Teâlâ bir millet için böyle bir hâlin vuku'ı o milletin bütün bütün mahv ve muzmahill olmasından bed-ter bir musibet olup İngilizler gibi ahlakı yerinde olan bir milletin buna asla tahammül edemeyeceği der-kâr idise de merkûm Guillaume, Normandiya'da bulunan kâffe-i kuvve-i askeriyesini İngiltere'ye getirdikten başka İsveç-Norveç ve Fransa taraflarından yağmaya heveskâr ne kadar bed-şîâr var ise cümlesini gönüllü asker sıfatıyla İngiltere'yi yağmaya davet etmiş ve binaberîn her şehir ve kasabayı askerle doldurup bundan fazla yine biçare İngilizleri bi-l-istihdam inşa ettirdiği kaleler ve kuleler ile bi-l-cümle derbendleri ve geçit mahallerini bağlamış olduğundan merkûma karşı isyan ve ihtilal İngilizler için muhâl denilecek bir dereceye varmışıdı. Binaberîn iktidarı kifayet edenler İngiltere'de bulunan arazi ve emlaklarını terkle mücerred namuslarını muhafaza için Danimarka ve Fransa taraflarına firar ve iktidarları olmayanlar dahi çoluklarını çocuklarını alıp dağlara çekilerek firar ile birtakım dahi müteveffâ III. Edgar'ın yeğeni olup kendilerine lafzen kral intihab etmiş oldukları Edgar'ı alarak İskoçya taraflarına gidip orada kral bulunan III. Malcolm'un himayet ve sahâbeti altına sığınmışlar idi.

İngilizlerin bu suretle kararları zalim-i merkûm Guillaume için İskoçya üzerine dahi hücum etmege bir vesile addolunabilip merkûm tedarik eylediği hadsiz hesapsız askeriyle İskoçya'ya dahi hücum başladı ve â'sâr-ı sâlifede Romalıların inşa etmiş oldukları duvara kadar yürüyüp ahalisini pâ-y-mâl eyledi ise de ondan sonra İskoçyalılar el birliğiyle mukavemete kıyâm eylemiş olduklarından merkûm Eski Roma hududunun öte tarafına ayak atamadı.

Hele Galliler mâhud Pendragonlarının idare-i askeriyelerinden ayrılmayıp güya nizamiye askeri imiş gibi cümlesi daima bir kumanda ile hareket etmekte bulunduklarından vatanlarını bu zalimin zulm ve cevrenden dahi muhafazaya himmet eylediler.

Mâ-hasal-ı kelâm merkûm Guillaume ol kadar huşûnetli ve o derece hadîd ve şedid-ül-mizac bir adam idi ki kendisi şişman ve karınlı bulunmak hasebiyle hem-asrı bulunduğu Fransa kralı I. Philip'in bazı nüdemasıyla mülâtafası esnasında "Acaba İngiltere Kralı Guillaume cenabları ne vakit doğuracaklar" diye ettiği bir latife bazı taraflardan kendisine haber verildikde "Allah hakkı için gider Paris'i zabt ederim ve Notre Dame Kilisesi'nde ol kadar mum yakarım ki Fransa kralının dahi gözleri kamaşsın" diye yeminler kasemler ile külliyetli bir ordu tertib ederek 1087 sene-i miladiyesinde Fransa'ya ilan-ı harb eyledi ve akîb-i ilan-ı harbde memleketin içine girdi. Lakin ol kadar şiddet ve bu derece ruûnet hayra alamet bir keyfiyet olmadığı malum olduğundan merkûm önüne gelen köyleri kasabaları

bağları tarlaları yaka yıka ve yerle yeksan ede ede gider iken bir gün hayvanıyla beraber tekerlenip altında kalmağla canını cehenneme ısmarladı.

Kâinat'ın işbu İngiltere kısmına me'haz-ı ittihaz eylediğim tevârihten bazıları merkûm Guillaume'un bir aralık adl ve refet fikrine düştüğünü ve III. Edward'ın düstûr-ül-amel ittihaz eylemiş olan kanun ahkâmına tevfiik hareket eylemege kalkıştığını rivayet etmekte iseler de aglebi merkûmun asla kanun ve kâide tanımaz bildiğinden geri dönmez bir cebbar-ı sitem-gâr olduğunu bi-l-ittifak haber vermekte bulunduklarından bizim için aaleb ve ekser kavlini merci görmek icab eder.

Merkûm Guillaume'un tarih-i mezkûrda vuku-ı vefatından sonra İngiltere sandali-i kralîsi oğlu II. Guillaume'a ve asıl hükûmet-i mevrûsesi olan Normandiya dükalığı diğer oğlu Robert'e intikal eylemişidi. Merkûm Robert'in ne arzu ve niyet ve istidadda bir adam olduğu tarih nazarında pek de malum olmayıp fakat II. Guillaume pederinden daha zalim ve daha gaddar bir bed-şiâr olduğundan merkûmun İngiltere tahtına cûlûsu ser-âmedân-ı halkın bütün bütün yes ve nevmidîsini mucib olarak kim bilir ne mütâlaaya mebni karındaşı Robert'i İngiltere tahtına davet etmişler ve merkûm dahi davete icabetle İngiltere'ye geçtikde halk kendisine yardımdan geri durmamışlar ise de Guillaume zulm ve şiddeti gibi şecaatte dahi yektâ bir herif olduğundan karındaşının tasallutuna mukavemet etmekle artık bu hâl İngilizlerin son ümidlerini dahi ibtâl eyledi ve merkûmun kendisi için dahi bir kat daha yüz bularak mezalim ve taaddiyâtı evvelkinden ziyade arttırmaga vesile oldu.

El-hâsıl merkûm zulm ve cevri gide gide bir aralık o dereceye kadar vardırı ki yalnız Angıl ve Sakson tâifesi değil Normandiyalılar dahi bunun mezalim vâkıasından bîzâr oldukları cihetle Fransa kralı olup pederi Fatih Guillaume'un bi-gayr-i hakk aleyhine ilan-ı harb etmiş olduğu Fransuva'ya (François) mürâcaat etmekle kral mumailayhin müzâheret ve muavenetiyle umum-ı halk merkûm aleyhine kıyâm ettiler. Lakin çi-faide ki zalim-i merkûm daha pederi zamanından beri lutf ve inayetiyle mütenaim olduğu cengâverlerinin kuvve-i cebriyeleriyle erbab-ı isyana galebe ederek biçare İngilizler bütün bütün izmihlâle yüz tuttular. Merkûm Guillaume'un şiddet-i batşı pederinden daha ziyade olduğu babasının galebe edemediği İskoçyalılar üzerine kendisinin defâatle galebe çalmış olmasından dahi anlaşılıp fakat yukarıda dediğimiz vesair ülkeler tarihinde dahi sırasıyla göreceğimiz vechile şiddet-i batşın bu derecesi sahibi için behemehâl bir musibeti müstelzim olageldiğinden merkûm II. Guillaume dahi 1100 tarihinde sayd ve şikârda iken zulm ve taaddîsî canına değmiş olan Tirel isminde bir fedainin tîr-i kahrına âmâc olarak geberdi gitti.

Kral mumaileyh o suretle telef olduğu zaman Normandiya dükası olup evvelce kendi aleyhine teşvik edilmiş bulunan Robert arz-ı Filistin’de Ehl-i Salîb Muharebesi’nde³⁶ idi. (Bu muharebenin tafsîlâtını inşallah Mısır tarihinde irad ederiz.) Merkûm Robert biraderinin vefatı haberini alıp da Londra’ya avdet edinceye kadar diğer karındaşı bulunan Henry makam-ı hükûmete geçmesiyle Robert arz-ı Filistin’den avdetiyle beraber karındaşıyla miras muharebesine kıyâm eyledi ise de İngilizler o zamana kadar dūçâr olmuş bulundukları belayâ ve mesâib üzerine bir de mesâib-i harbiyeye dūçâr olmak istemediklerinden senevî Henry’nin Robert’a bir mikdar para vermesi şartıyla iki karındaşın arasını buldular. Fakat ne çare ki bu musâlaha çok vakit devam etmeyip aradan dört beş sene geçtikten sonra Henry şart-ı mezkûru ifada müşkilat göstermekle beraber Robert’ın Normandiya müstemlekâtı dahi vaktiyle karındaşı maktul Guillaume’a fûruht edilmiş olmasından bir dava açıp bu suretle muharebe yine teceddüd eyledi ve biçare Robert, Henry üzerine muvaffak olamayıp 1106 tarihinde yakayı ele vermekle 1134 tarihinde vuku-ı vefatına kadar karındaşının mahbesinde paslandı kaldı ise de bu davanın bakıyyesi beş on sene daha sürdü gitti şöyle ki:

Merkûm Robert’ın Guillaume isminde sagîr-üs-sinn bir oğlu olup Fransa devleti gerek Fatih Guillaume zamanında ve gerek kral maktul II. Guillaume hengâm-ı hükûmetinde İngiltere aleyhinde peyda eylemiş olduğu kin ve garezin icabâtını meydana koymak için merkûm sabi Guillaume’un muhafaza-i hukukunu vesile ederek “Mademki bir çocuğun babasını hapsedtiniz kendisini hukuk-ı irsiyesinden mahrum etmemelisiniz” diye davaya kıyâm eyledi ve dava 1113 tarihinde Fransa ve İngiltere miyânında muharebe açılmasını istilzâm eyleyip açılan muharebe 1120 senesine kadar devam eyledi. Şu kadar var ki muharebe ol kadar şiddetli bir şey olmayıp edilen cengler çarhacı çarpışmalarından ibaret gibi bir şey idi ve nihayet galebe yine Henry tarafında kaldı.

Merkûm Henry’nin karındaşı hakkında olan taaddiyâtından kat’-ı nazar-ı tarih Normandiya dükası hanedanından İngiltere’de hükûmet edenler içinde en ihvânı olarak yine Henry’ye tavsiye eder. Kıta-i mezkûrede maarif ve sanayinin evvelce vaz‘ edilmiş olan esasını mumaileyh bir kat daha tesis ve teyid edip müteaddid ve mütenevvi medreseler ve birkaç yerde dâr-ül-sanayiler küşâd eylemiştir.

Henry’nin âhir ömrünü müverrihler pek müellim bir suretle yazmakta ve 1120 tarihinde mumaileyhin pek sevgili zevcesiyle bir oğlu ve iki kızı Avrupa cihetinden İngiltere’ye geçer iken gemileri delinip üç yüz kadar maiyyetleri halkıyla beraber denize gark

³⁶ Haçlı Seferleri

olduklarından kral mumaileyhin 1135 tarihinde vuku-ı vefatına kadar tamam on beş sene müddet asla tebessüm bile etmemiş olduğunu rivayet etmektedirler. Çocuklarının işbu vefatından sonra Henry'nin artık erkek evladı dünyaya gelmeyip âlemde evladı olarak yalnız Matilda isminde bir kızı kalmış ve mumaileyhanın ikinci nikâh olarak varmış olduğu Anjou dükası Geoffrey Plantagenet namzattan Henry isminde bir oğlu dünyaya gelmiş idi ki aşağıda Bâb-ı Sâlis'de beyan olunacak Anjou Hanedanı'nın birinci kralı işbu Henry olmuştur.

Orası daha şimdiden lazım değil. Kral-ı merkûm ber-minval-i muhariir 1135 tarihinde vefat edeceği zaman kızı mumaileyha Matilda'yı yerine vâris edip mumaileyhadan sonra dahi torunu Henry'nin hükûmet eylemesini vasiyet etti ve bu vasiyeti cümleden evvel Fatih Guillaume'un bir kızından mütevellid Etienne namzat kabul edip mucibince icra-yı amel olunacağına kasem eyledi ise de tarih-i mezkûrda kralın vuku-ı vefatıyla beraber merkûm Etienne peyda eylediği tarafdârlarının himmet ve muâvenetleriyle İngiltere krallığını ilan edip Matilda için muhafaza-yı hukuk silaha müracaata muhtac kaldı.

Bu münâziada kral Etienne tarafını iltizâm edenler Normandiyalılar olup Sakson ve Angıl tâifesi bazı va'd ü vaîdler ve karar ve müzakereler ile İskoçya ve Gal ahalisiyle dahi bi-l-ittifak Prenses Matilda tarafını iltizâm etmekle şimalden cenûba doğru hücum eden Matilda tarafdârânı önünde Etienne tarafdârânı mukavemetten âciz kalarak bir muharebede Etienne dahi yakayı ele vermiş ve Prenses Matilda'nın İngiltere kraliçeliği ilan olunmuş idi.

Mumaileyha bu suretle bir kere makam-ı hükûmete geçtikten sonra bir aralık eski nâsıhların nushunu kabul etmemeye ve musahabetleri kendi şanına şeyn getirecek adamların sözlerine uymaya başlayıp hususiyle erbab-ı seyfi bütün bütün tanımayarak adeta tahkire kalkışması derebeglerinin kendisinden nefretlerini mucib olmuş ve mârr-üz-zikr Etienne tarafdârânı bu hâli kendi politikalarının mucib-i revacı bilip eğer Prenses Matilda'ya ettikleri hizmeti Etienne'e etmiş olaydılar lüzumu vechile mükâfatını görmüş olacaklarını erbab-ı seyfie söyleye söyleye cümlesini Etienne tarafına celb etmiş olduklarından rüesâ-yi erbab-ı seyf Matilda'yı taht-ı hükûmetten tard ve yerine Etienne'i ik'âd eylediler ki Matilda yalnız İskoçyalı tarafdârânının kuvveti ve hususiyle İskoçya kralı David'in himmeti semeresiyle mumaileyh Etienne'in vefatından sonra kendi oğlu Henry'nin tahta geçmesi suretini millete kabul ettirebildi ve kendisi dahi ancak bu şartla istifa eyledi.

Normandiya dükası hanedanından gelen kralların İngiltere için her biri ne kadar büyük birer bela oldukları yukarıdan beri hikâye edegeldiğimiz ahvâl-i tarihiyeleri ile malum olacağında şüphe olmayıp ancak işbu Etienne bunların en azlemi ve en gaddarı idi. Bâhusus

Prenses Matilda'nın mutlaka karılık hâli muktezasından olarak idare-i umûr-ı devlette gösterdiği rehavet ve zaaf üzerine halk kendi lehine kıyâm ve kendisini hükûmete intihab ettikten sonra Etienne'in bütün bütün burnu kabarıp zulm ve gadr ve cevre ol kadar revac verdi ki o zamana kadar emsali görülmemiş idi. Merkûmun tahsilata çıkardığı adamlar ellerinde yalın kılıç olduğu hâlde köylere ve kasabalara girip vergiyi kılıç ile tarh ederler ve köyden veya kasabadan çıkar iken fazla olarak bir de ortalığı ateşe verirlerdi hulâsâ-i kelâm merkûm Etienne'in ilâ âhir-ül-ömr hükûmet etmesi bâ mukâvelename şürût olup kendisini her beladan emin bilmiş ve bununla beraber halkın elinde bulunan eslihayı toplattırması cihetiyle artık mezalim vâkıası üzerine kendisine karşı durabilecek bir mani kalmamış idi. İmdi 1154 tarihinde merkûmun vuku-ı vefatı İngiltere'yi bütün bütün mahv ve harabîden kurtarmış ve kendisi Normandiya dükası hanedanından İngiltere'de hükûmet eden prenslerin en sonu olmakla ondan sonra zimam-ı hükûmetin Anjou Hanedanı eline geçmesi İngiltere için hayat-ı tazeye bir mebde yerini tutmuş idi.

BÂB-I SÂLİS³⁷

Yalnız Anjou Hanedanı'nın 1154 tarihinden 1485 tarihine kadar müddet-i hükûmetleri icmal edeceği cihetle bu bâbın fasıl üzere taksimi iktiza etmemiştir.

-Tafsil- İşbu Anjou Hanedanı yani Prenses Matilda'nın oğlu bulunan II. Henry İngiltere sandali-i hükûmetine geçinceye kadar Normandiyalılar elinden memleketin görmüş olduğu hasarât yukarıdan beri sırasıyla zıkr ve ta'dâd edilmekte olup ancak hanedan-ı hükûmetin tebeddülü esnasında o asrın müverrihlerinden birisinin yazmış olduğu çend satır şey memleketin hâlini mücmelen mübîn olduğundan onun bu mahalde tercümesi münasib görülmüştür.

“Normand hükûmetinin evâhırine doğru vatanımız o hâle gelmişti ki haricden bir ecnebi memleketimize girecek olsa bunu vahşiler memaliki zanneder idi. Bir gün akşama kadar yol yürümüş olsa ne bir meskûn karye ve ne de bir mevrû‘ tarla göremez idi. Hele bir şehir veya bir kasabaya girecek olsa kendisini sahihan vahşiler içinde zanneder idi. Zira böyle bir seyyah elbette silahla pûsâd ile geleceğinden halk atlı ve silahlı bir adam görünce bi-t-tevahhuş kaçarlar idi.” İşte İngiltere kıtası harab ve yebâba bir ramak kalmış olduğu hâlde hanedan-ı hükûmetçe tebeddül vuku bulup bu hâlde İngiltere'nin hayatını iade ve saadetini

³⁷ III.Bab

idâme hidmeti dahi ancak II. Henry'den muntazır idi. Mumaileyh bu intizârı temin edecek ve halkın ümitlerini yerine getirecek iktidarı sahihan hâiz idi. Zira babası Kont de Anjou validesi Matilda'nın tavassutu üzerine Anjou (Fransa'da vâkı bir eyalettir) müstemlekâtını ve Anjou kontluğu unvanını kendisine terk edip gerek baba ve oğlun himmet-i zatiyeleri ve gerek miras ve izdivaçların münasebat-ı sıhriyesi üzerine Anjou eyaletinden mâ-adâ Normandiya Touraine ve Maine ve Breri eyaletleri dahi kendi malikanesi olarak debdebe ve dârâtı ve azamet ve haşmeti o zaman Fransa kralı bulunan zatın gıpta değil adeta hased edeceği bir derecede idi. Ta'dâd olunan şu eyaletler Fransa'nın sâlisine mukâbil yerler olup adeta bir krallık teşkiline müsaid olduğundan ve eyâlât-ı mezkûreden tertip edebileceği asker yalnız İngilterece zuhûr edecek eşkıyaya değil belki umum İngiltere'ye karşı muharebeye dahi kifayet edebileceğinden Henry taht-ı kraliye kuûd eylediği zaman kendisi dahi İngiltere'yi ıslah edebileceği hakkında bir büyük ümid ile kuûd eylemişti.

Kral mumaileyh İngiltere'nin ıslah hâli için en evvel bunu mütegalibe elinden kurtarmak ve zimam-ı idareyi yed-i istiklale almak lazım geleceği hakkında müteveffâ Büyük Alfred'in mesleğini bi-t-tahsin evvel-emirde en küçük derebeglerinden başlayarak bir takımını yavaş yavaş ortadan kaldırdığı ve Ehl-i Salîb Muharebesi'nden avdetle Normandiyalı kralların İngiltere için yağmager asker taharrîsi esnasında İngiltere hidmet-i askeriyesine girmiş olan ipsiz sapsız serserilerin vakt-i seferde yağmagerlik ve vakt-i hazaarda haydudluk etmekte ve kendileri zaten maaşsız bulundukları cihetle ne kadar fenalıklara mutasaddî olsalar hükûmet tarafından ses çıkarılmamakta olması bir devlet-i muntazama için tecviz olunur bir hâl olmadığından bu askeri kâmilten dağıtıp yerine Normandiya ve Fransa taraflarında bulunan malikanesi iradından beslemek üze ehl-i ırz ve edib ve hâlis İngiliz olarak muvazzaf ve müntazam yirmi bin asker koyduğu cihetle idare-i memleket zimamını bu suretle yed-i istiklale almış oldu.

İngiltere'nin bu zamana kadar dûçâr olduğu muharebât-ı dahiliye belayâsının birinci sebeplerinden birisi dahi İskoçya idi. Zira İskoçyalılar her ne kadar haylice kalabalık bir millet idise de Gallilerin, Pendragonları elinde bulunan idare-i askeriyeleri kadar kuvvetli bir idareleri olmadığından nüfuslarının çokluğundan bir faide görmeyerek eğer İngiltere şiddetlice bir hücum edecek olsa mukavemetten âciz kalacaklarını bilerek kralları daima İngiltere'nin karışık bir hâlde bulunmasından istifade ederler ve binaberîn memleket azıcık asayiş yüzü görecektir olsa yine ifsâdı için elden geleni dahi geri almazlar idi. Hatta Prenses Matilda ile Etienne davalarında işin içine parmak sokmaları dahi bu emel üzerine vuku bulmuştur.

İmdi kral Henry işin bu cihetlerini bildiğinden İskoçyalılar Matilda ve Etienne davalarında kendi lehinde hizmet etmiş oldukları hâlde dahi “bunlar yarın başkasının da lehinde hizmet ederler ki bu gibi hizmetlerin yekûnu hep İngiltere’ye zarar oluyor” diye elinde bulunan ber-minval-i muharrir yirmi bin muntazam asker ile İskoçya üzerine ilan-ı harb ederek galebe etti ve o zamana kadar henüz ilk defa olmak üzere İrlanda ile muharebe edip cezire-i mezkûrece dahi büyük bir galebeye mazhar oldu. (Muvazzaf ve muntazam askerin killeti yağmager ve itaatsiz askerin çoğuna dahi galebe edeceği fenn-i harbce bir destûr olduğundan Henry’nin yirmi bin askerle hem İskoçya’ya hem İrlanda’ya galebesi istiksâr edilemez.)

Mumaileyh II. Henry’nin işbu muvaffakiyetleri İngiltere şevket ve azametini yeniden uyandırarak hükümdarın nüfûz ve haysiyet ve istiklalini gereği gibi yerine getirmekle Henry işin bir derece daha ilerisine gitmek azmine düştü ise de bu azmi vakitsiz olduğundan bu uğurda pek çok müşkilata dûçâr oldu ve hatta ekser müverrihînin zemm ü kadhına ve belki de ta’n ve teşnîne dahi uğradı şöyle ki:

O zamanın erbab-ı servetinden Thomas Becket derler bir zat olup mumaileyhin servet-i harikulade cihetle halk nezdinde olan kadar ve menzileti Henry’nin nazar-ı dikkatini celb ederek bir aralık izâle-i vücudunu kurmuş idise de fevkalade dirayet ve fetâneti ve pek ziyade iktidar ve kabiliyeti böyle bir adamı elden çıkarmağa tecviz ettirmedüğinden mumaileyhi kendisine başvekil edinmişti. Kral mumaileyh Thomas Becket’in yalnız dirayet ve kabiliyetinden dolayı idare-i umûrca istifade etmeyip bu kadar zengin ve her şeyden müstagni ve istignâsından nâşi irtikâb ve mezalime ihtiyacı olmayarak âdil bir başvekil nâiliyeti cihetiyle ma’nen dahi müstefid idi. Tevârih Thomas’ın vefret-i servetini haber verdikleri sırada mumaileyhin kendi kesesinden beslemek üzere gayet güzide bin iki yüz nefer süvarisiyle dört bin nefer piyadesi olduğunu ve bir yerden diğer yere gider iken maiyyetinde kraldan ziyade haddam ve haşem götürmekte bulunduğunu ve hatta Henry Fransa’da Toulouse eyaletini zabt etmek için Fransa üzerine hareket eylediği zaman Fransızlar Thomas Becket’i görünce “İngiltere kralının başvekili böyle olunca kim bilir kendisi ne kadar çok askerle gelecektir” dediklerini hikâye ederler.

Bu zamanlar Avrupa’nın her tarafında olduğu gibi İngiltere’de dahi papas güruhu güya mintarafillah halkı o zalim derebeglerinin mezaliminden muhafazaya memur olduklarından efkâr-ı umumiyei kendi taraflarına ol kadar celb etmişler idi ki bunların

nüfûzu nüfûz-ı hükûmete dahi galebe etmiş ve emr-i siyaset ve tahsil-i vergi ve sarf-ı emvâl gibi umûr-ı maliyeye dahi müdahale etmekte bulunmuşlar idi.

Bunun üzerine kral husul-ı emelini vakt-i âhire bi-t-ta‘lîk şimdilik kilise işleri pek uygunsuz gidiyor irad ve masârifi belli değil bari bunların ıslahı için muvakkaten olsun kabul ediniz diye Thomas’ı bi-l-mecbûriye Arşevik nasb ettirerek mumaiyleh vakıa muhtac-ı ıslah olan kilise umûrunu ıslah ve tanzim eyledikten sonra diğer taraftan kral husul-ı emeli Roma başpapasları ile İngiltere’nin büyük papaslarını akça ile doyurmağa mütevakkıf görerek her birini ihsanıyla dil-sîr eylediğinden Thomas’a yavaş yavaş “Papaz güruhu ba‘de-zîn davaya karışmasın” demeye başladı ve Thomas işi evvelden bildiği cihetle o da ucun ucun tedarikâta girişmekle beraber itirazatında dahi sebat göstermeğe ibtidar eyledi. Halk ise iki sınıf olmuş idi ki bir kısmı kral Henry’nin lutf ve ihsanını görerek hakkı ona verir ve diğer kısmı halk üzerinden papasların himayesi kalkar ise hükûmetin pençe-i esareti altında ezilir kalır diye Thomas tarafını iltizâm etmişler idi.

Nihayet davanın fasıl ve hasmı kılıca kalkmağa 1162 tarihinde muharebe-i dahiliye baş gösterip ta 1170 tarihine kadar devam eyledi. Ve Thomas’ın servet ve iktidarı kraldan aşağı kalmadığından erbab-ı isyan hiçbir güne müzâyaka görmeyerek krala mukavemette sebat gösterirler idi. Müddet-i muharebede kral bir aralık galebeden meyûs oldu. Lakin “Thomas gibi bir köpek mi bana galebe edecek” diye terk-i silahı bir türlü kibrine yediremediğinden ve hususiyle terk-i silah eder ise o zamana kadar kazanmış olduğu nüfûzu bütün bütün kaybedeceğinden muharebede devamı mecbur olup en sonra 1170 tarihinde artık âciz kalarak “Canım orduda sadık bir bendem kalmadı mı şu hûn-rîzin başını getirsin” diye bağırıp çağırdığı zaman dört nefer-i fedai “Biz getiririz” dediler ve vakıa gidip ta Thomas’ın ordusu içine girerek sene-i mezkûre teşrin-i sâninin yirmi dokuzuncu günü idi ki Thomas’ı boğazlayıp kafasını getirdiler.

Bu vaka üzerine Thomas tarafdârânı Kral Henry’den nefret ederek şetm ü lanete başladılar ise de Henry öyle şetmle lanetle işinden geri kalır adam olmayıp teşebbüsât-ı vâkıasında devam eyler idi. Şöyle ki:

Evvelce dahi demiş olduğumuz vechile İrlanda kıtasındaki küçük küçük yirmi beş kadar hükûmetler muahharen Britanya hükûmetlerinin bir krallar kralı yani şehin-şahın idaresi altında birleşmesini görünce bunlar dahi şu hevese düşmüş ve fakat krallardan hiçbirisi şehin-şahlık unvanını diğerine terk ve i’tâ edemediğinden her kral diğer hükûmetler tebaasını hükümdarları aleyhine teşvik ve teşcî‘den ve hükümdarlar tebaanın isyana olan

istidadını görünce bittabi şiddetlerini arttırarak bunun üzerine şehin-şahlığa heveskâr olanlar “Eğer ben şehin-şah olsam hükümdarların size bu kadar zulm etmesine meydan bırakmaz hepinize hürriyet-i kâmile bahşeder idim” demekten geri kalmaz idi. Şu suret bir aralık İrlanda’yı ol kadar muharebât-ı dahiliye musâbîne dûcâr etmiş idi ki tarih İrlanda krallarından kendi tebaaları elinde katl olunmuş yüz on sekiz nefer kral saymakta ve bunlardan yirmi dört neferi tebaasıyla ettiği muharebelerde meydan-ı harbde katl olunduğunu ve kusurunun sarayları içinde idam edildiğini haber vermektedir.

İşte Henry İrlanda’nın şu hâlini görerek cezire-i mezkûreye bir akın etmek tasavvuruyla fakat daha evvelce Galliler ile uğraştığı ve Gal memalikinin şimal taraflarından bazı yerleri zîr-i zabtına alarak Galliler gibi en cerî ve cesur adamlara dahi galebesini âleme beğendirdiği sırada İrlanda’nın papas güruhundan bir bölüğü gelip kralları aleyhinde yürütmekte oldukları fesadâdın tervicine medar olmak üzere İrlanda’yı dahi Henry’nin yed-i istilasına arz etmiş olduklarından Henry bir taraftan Thomas Becket meselesiyle uğraşır ve bir taraftan dahi yukarıda da işaret kılındığı vechile İrlanda’ya asker sevk ile muharebede devam eder idi.

Âlemde her muvaffakiyet bazı tesadüfâtın teshiliyle husule geldiği mücerrebdir. İmdi Henry’nin askeri İrlanda ceziresinde bulunduğu zaman cezirenin münkasım olduğu yirmi beş hükûmâtın Leinster hükûmetinin O’Conner hanedanına mensub Dermot³⁸ nam kralı tahtından hâl’ edilmek tesadüfü vuku bulduğundan kral mumaileyh bakıyye-i kuvvetiyle İngiliz ordusunun maiyyetine gelip kendisinin dahi inzımâm-ı himmet ve muavenetiyle tamam Leinster hükûmeti İngilizler tarafından istirdad ve zabt olundukda İngilizleri memleketinden çıkarmağa kalkışmış ise de İngilizler dahi cevabı dikerek çıkmamışlardır.

İşte İngiliz İrlanda’ya bir kere bu suretle temel attıktan sonra 1172 senesinde Henry dahi bizzat cezireye geçip evvelce akça kuvvetiyle bazı büyük papasları ve rahipleri kendi tarafına celb etmiş olduğundan bunların vaz’ ü nasihatleri semeresiyle efrâd-ı halktan pek çoklarını kendi tarafına celble adeta hükümdarların kâffesine tagallüb etmiş ve fakat bu yolda vuku bulan bir tagallüb dahi ne kadar olsa sûrî bir şey olacağından işi bir kavî kazığa bağlamış olmak için küçük oğlu Jan’ı İrlanda krallarının şehin-şahı olmak üzere nasb ve tayin eylemişidi.

Vakıa Henry’nin şu tahmini olduğu gibi geldi çıktı. Yani oradan biraz vakt-i mürûr ile beraber İrlanda kralları kendi ittifaksızlıkları seyyiesiyle cezireleri ecnebi tarafından istila

³⁸ Diarmait Mac Murchada

olduğundan bahsla bi-l-ittifak Jan'ı tard ettiler. Bunun üzerine Henry tekrar İrlanda'ya asker çekerek oğlunun hükûmetini tecdid etmek istediği zaman dahi yine cümlesi bi-l-ittifak müdafaaya başladılar. Ve bu yoldaki müdafaalarıyla cezirelerini ve vatanlarını ecnebi hücumundan muhafazaya muvaffak oldular.

Mumaileyh II. Henry'nin hâiz olduğu kuvvet ve miknet İngiltere için gördüğü şu işlerden daha büyük işleri dahi meydana çıkarmağa kâfi idise de kendisi pek acûl ve pek tîzmizac bir adam olup kuvvetini yalnız bir emelin husulüne hasr edemeyerek birkaç işe birden başlaması her birinde kemal-i muvaffakiyetten mahrumiyetini mucib olur idi. Hatta vefret-i hırs ve tama'mın dahi büyük bir seyyiesini görmüş ve bu yolda ifnâ-yı vücud eylemiştir. Şöyle ki:

Yukarıda dahi denildiği vechile kral mumaileyhin Fransa tarafında bir krallık kadar malikanesi olduğu hâlde kim bilir bu malikaneleri bi-t-tevsi zımnından bir de Fransa krallığı çıkarmak emeline mebni midir nedir meşhur Aquitaine dükaliğinden (Yine Fransa'da kâindir) X. Guillaume nam dükasının kızı olup o zaman Fransa kralı bulunan XII. Louis'e nikâh edilmiş iken hiffet-i mizacına mebni tatlik edilmiş bulunan Eleanor nam düşesin zikr olunan Aquitaine dükaliğiyle beraber Gaskonya ve Bovato ve Besançon eyaletleri gibi malikanelerine tam'an düşes kendisinden daha yaşlı olduğu hâlde istinkâh eylemişidi. Mumaileyha ile on iki on üç sene yaşayarak kendisinden yedi sekiz çocuk dünyaya geldiği hâlde nihayet usanıp gönlünü bazı gayr-i sâbit ve gelip geçici aşk ve sevdalar ile eğlendirmeye başlamasıyla kraliçe dahi şu hâlden dolayı kendisinden ahz-ı intikama kalkışarak peyda eylediği tarafdarânı ve vasıtasıyla kocası aleyhinde fesada ibtidar eyledi.

Kral mumaileyh karısının bu teşebbüsâtını ve teşebbüsât vakasında muvaffakiyet istidâdını görünce derhal hükûmetten istifa ederek oğlu Henry'yi yerine kral nasb etmiş ve bu suretle halkın ağzını kapatmış idise de muahharen çocuğu yine azlederek halk eski kralın be-tekrrar cülûsunu görünce oğlu Henry tarafını bilâ-iltizâm çocuğu ya İngiltere'yi veyahud Fransa tarafında bulunan malikaneleri kendisine terk etmek davasına kıyâm ettirdiler.

Kral mumaileyh ise öyle olur olmaz ayak patırdısına pabuş bırakır takımdan olmayıp oğlunun şu davasını redd ile çocuk Fransa'ya geçerek Fransa kralına kendisini hem İngiltere kralı ve hem de Normandiya ve Anjou ve Aquitaine dükası gibi kabul ettirip Fransız kralının ta ikisi bir odada yatıp kalkmak derecesine kadar riayet ve mahabbetini kazandıktan ve Richard ve Gourfroce (Geoffrey) isminde diğer iki karındaşını dahi celb ettikten sonra Fransa'nın inzimam-ı muavenetiyle pederi aleyhinde harekât-ı hasmaneye başladığı hâlde

dahi muvaffakiyet yine pederi tarafında kalır ve kral mumaileyh oğullarıyla beraber Fransa'ya dahi mukavemet gösterir idi.

Kral mumaileyh II. Henry'nin vukuât-ı tarihiyesi pek girift ve pek muğlak bir şey olup hatta bazı müverihleri bile yanıltmış bulunduğundan hîn-i mütalaada vukuâtın yek-diğeriyle karıştırılmaması hususuna dikkat lazımdır. Çünkü kendisinin Thomas Becket meselesi akîbinde değil hatta o muharebenin içinden Gal muharebesi çıkmış ve yine bu aralık İrlanda seferi baş göstermiş ve daha bunlar tesviye olunup bitmeksizin oğlu Henry ile karısının harekât-ı hasmanesi vuku bulmuş ve halbuki bu aralık araya bir de İskoçya meselesi sokulmuş idise de Henry bunların cümlesine cevap vermekten geri durmamıştır.

Araya sokuldu dediğimiz İskoçya meselesi evvelce İskoçyalıların Kral Henry elinden gördükleri mağlubiyet üzerine bu defa oğlu ve karısıyla olan macerasını ve kralın sair meşâgilini ahz-ı intikama vesile ittihaz ederek İngiltere üzerine hücum göstermiş olmalarından ibaret olup Henry muharebât-ı sabıkası için tedarik etmekte olduğu asâkirin bir mikdar-ı küllîsini dahi İskoçya üzerine sevk eyledi ve giden asker İskoçyalıları evvelkinden eşna bir rezaletle bozduktan sonra krallarını dahi yakalayıp Henry'nin huzuruna ihzâr eyledi. Lakin Henry böyle eli bağlı olarak gelmiş bulunan bir düşmanı idam etmekle müftehir olamayarak yalnız senevî bir mikdar harac vermek üzere merkûmu yine memleketine kral nasb etmek büyüklüğü ile mütelezziz oldu.

İmdi bu kadar muğlak ve bu derece girift bir suretle meydana çıkardığı mesâil zaten öyle kolaylıkla hallolunur biter şeyler olmadığı gibi muahharen bunlara munzamm olan birtakım müşkilat dahi biçarenin helâkine kadar sebep oldu. Şöyle ki:

Validesi ve diğer iki karındaşıyla beraber kendi aleyhine kıyâm etmiş olan oğlu Henry artık pederine galebe edemeyeceğini anlamakla beraber alçak dünyanın ednâ bir ziyneti için canı ciğeri babasına karşı ettiği edepsizlikten dahi nâdim olarak ol bâbda Fransa kralının da inzimam-ı nush ve pendiyle babasına gayet müellem bir istifaname yazıp³⁹ biçare pederi oğlunun istid'â eylediği affı şefkat-ı pederane ile ağlaya ağlaya vermiş ve çocuk tamam İngiltere'ye geçerek babasının elini öpmek üzere iken füc'eten vefatı vuku'ıyla beraber diğer oğlu Gourfroce dahi anı müteâkıben vefat etmiş olduğundan bunların firâkı ateşi Henry'nin kalbini sûzân etmişidi. En ziyade câlib-i istigrâb olan cihet şu ki mumaileyhin kalbindeki şu ateş-i iftiraka bir de üçüncü oğlu olduğu hâlde iki oğlunun vefatıyla birinci oğlu yerini tutmuş olan Richard'ın nişanlısı olan yani kendisinin gelini bulunan Alys nam Fransız prensesinin

³⁹ Orijinal metnin bu bölümünde montaj hatası bulunmaktadır.

ateş-i aşkı munzamm olmuştur. Kral mumaileyh bu iki ateşin içinde kalarak nihayet sabr ü sâ mânî dahi sûzân olmağla harekât-ı mefsedetkâranesinden dolayı mahbus bulunan zevcesi Eleanor'u tatlik ederek oğlunun nişanlısını yani kendi gelinini kendisi izdivaç etmeye kalkışmagla şu hâl kızın babası bulunan Fransız Kralı Philip Augustus'ün namusuna dokunup Henry aleyhinde bir namus muharebesi açmış ve bu aralık diğer en küçük oğlu John Sans Terre'in isyanı dahi kendisi için başkaca bir dag-ı derûn olmuş bulunduğundan artık bu kadar gavâile ve bu derece meşâgile havsalası tahammül edemeyerek 1189 tarihinde kahrından çatlarcasına vefat eylemiştir.

Müverrihinden aglebi Henry'nin ber-minval-i muharrir akla hesaba sığmaz harekâtını takbîh etmekte iseler de şu suret akl-ı kâsıraneme kalır ise mumaileyhin gayet girift ve muğlak ahvâl-i tarihiyesi arasında takbîh eden müverrihlerin meser-i rişte-i muhakemeyi kaybetmiş olmasından ileri gelip yoksa tarihin muhâkemât-ı umumiyesi arasında Henry'nin gayet muktedir dirayetkâr ve sahib-i kuvvet ve şevket-şiâr bir adam olduğu ve en sonraki gayet feci bir suretle vefatı dahi kahraman-ı aşkın pençe-i kahrında makhûr olmak demek olduğu meydana çıkmaktadır.

Henry'nin İngiltere'ye maddeten gördüğü hidmet Fransa tarafından bulunan bunca malikanesini İngiltere'ye rabt etmekle beraber İskoçya ve İrlanda ve Gal memalike dahi İngiltere şevketini tanıttırmış ve hususiyle İngiltere'yi birtakım mütegalibe elinden kurtararak yalnız bir hükûmete tâbi' etmiş olmasıdır ki bunlar dahi az hidmet değildir. Çi-faide ki kendisini istihlaf eden Richard ve John nam oğulları bu babaya hayr-ül-halef olamadılar şöyle ki:

Henry'nin tarih-i mezkûrda vefatını müteâkıb Richard⁴⁰ makam-ı hükûmete geçip evvel-emirde gayet âdil ve müşfik görünüp “Babamın birtakım çocukça vuku bulan harekâtından dolayı İngiltere'nin sinesinde açılmış olan yâreleri ben iltiyâm edeceğim” diye birçok ıslahat ve tadilata başlamış idise de muahharen işini gücünü yalnız hazinesini doldurmaya hasredip halkı yine birçok vergiler altında ezmeğe dahi kanmayarak memalik-i mevcudeyi kısım kısım ve malikane suretiyle fûruht etmeye başladı ve hatta pederinin haraca kesmiş olduğu İskoçya'nın harac-güzârlığını dahi bir bedel mukabilinde İskoçya kralına sattı ve nihayet merkûm “Londra'ya dahi bir â'lâ müşteri çıkar ise onu bile fûruht ederim” sözünü vird-i zebânı etmiş idi.

⁴⁰ Aslan Yürekli Richard

Meğer merkûm bu paraları arz-ı Filistin'e geçerek İslam üzerine muharebe etmek için biriktirmiş imiş. Çünkü tamam hazinesini doldurduktan sonra memleketin zaten sarf-ı nazar etmiş olduğu tamirini bütün bütün yüzü üzerine bırakarak bir ordu ile arz-ı Filistin'e geçti. Bari orada olsun bir iş görse? Heyhât! Tafsîlî Mısır tarihinde görüleceği üzere cezayir-i bahri sefidde ufak tefek bazı fütûhâtta sonra ehl-i İslam'ın pençe-i kahrından güç hâl ile yakayı kurtarabilmiş ve bu aralık refikâsı bulunan sair hükümdarları ve prensleri dahi darlatmış bulunduğundan ehl-i İslam'dan kurtarabilmiş olduğu yakayı esna-yı firarda husemâsından Dük de Leopold eline vererek bir sene müddet mahbesinde mahbus kalmıştır ki hürriyetini birçok akça mukabili(n)de güç hâl ile satın alabilmiştir.

Merkûm bu suretle arz-ı Filistin'de ve mahbeste vakit geçirmekte iken beri tarafta karındaşı John Sans Terre İngiltere krallığını gasbetmiş olup kendisi 1194 senesinde İngiltere'ye avdet eylediği zaman evvela sandali-i kraliyeti karındaşının bed-gasbından kurtararak sâniyen Fransa'da bulunan müstemlekâtından Normandiya'yı Philip Augustus'un tasallutundan kurtarmak için Fransa üzerine yürüdü ve müstemlekâtını kurtardı ise de bir iki sene sonra yani 1199 tarih-i miladisinde küçük bir hatır kırgınlığından dolayı Limousin kontu ile açtığı muharebede mecruhen vefat eyledi.

Merkûm Richard'dan sonra John Sans Terre makam-ı hükûmete geçmiş ise de nevbet-i hükûmet kendisinin olmayıp daha büyük karındaşı bulunan Arthur nam prensin olduğundan zaten Richard arz-ı Filistin'de iken sandali-i hükûmeti kabullenme hakkı olmadığı gibi bu kere karındaşının hakkına taarruz etmesi dahi bütün bütün mugayir-i hakkaniyet görülmesiyle bu bâbda güya umumun itirazını bertaraf etmek için canı ciğeri karındaşını kendi eliyle katl ve idam eyledi yani dört günlük ikbali bir karındaşa tercih etmek rezaletini dahi irtikâb etti. Şu vaka-i fecî'a üzerine umum kendisine lanet etmeğe başlayıp karındaşı ma'dumun hâmî ve müzâhiri bulunan Fransa kralı Philip Augustus ise İngiltere'nin Fransa'da bulunan müstemlekâtını zapt ve ahz etmek gibi bir garezi icra ile ma'dumun intikamını almış oldu. (Bu da gariptir.) John Sans Terre eğerçi tebaasının teveccühüne mazhar bir kral olmuş olsa idi biraz iş görecektik kadar iktidarından istifade edebilir idi. Lakin her tarafın nefretine dûçâr olmuş bir menkûb bulunduğundan 1214 tarihinde Almanya ile bi-ittifak Fransa'nın zapt etmiş olduğu malikanelerini kurtarmaya kalkıştığı hâlde tafsîlî Fransa tarihinde görüleceği üzere meşhur Bouvines Muharebesi'nde öyle bir bozuluş bozuldu ki bu mağlubiyete tebaası bile kahkaha-i istihzâ ile güldüler. Lakin bir milletin hükümdarını bu kadar istihzâ etmesinin sonu ekseriya vahim çıkageldiğinden halk istihzâyı müteâkib "Bu murdar bize kral olamayacak" diye kendisini azl ve hâl' etmeğe kalkışmagla eğerçi bazı ser-

âmedân-ı milletin tavassutuyla ba‘de-zîn vükelâ-yı mevcudenin hilaf-ı rey ve rızası olarak hareket etmeyeceğine dair yemin ettirerek makam-ı hükûmette ibkâ edilmiş idise de muahharen merkûm yemini dahi bozduğu görülmeleriyle halk merkûmu bütün bütün tard etmek ve İngiltere tahtı için Kral Philip Augustus’un oğlu Louis’yi davet etmek üzere iken 1216 tarihinde merkûmun vuku-ı vefatıyla Philip Augustus müteveffânın oğlu Henry’nin hukuk-ı irsiyesine riâyetle kendi oğlunu davete icabetten men‘ etmiş ve binaberîn prens mumaileyh III. Henry unvanıyla sandali-i hükûmete iclâs edilmiştir.

Mumaileyh III. Henry henüz 9 yaşında bir çocuk olup sinn-i rüşde vusulüne kadar Dük de Pembroke nam zat kendisine vasî nasb olunmuş idi. Dük mumaileyh evvela kralın pederi aleyhine isyan etmiş olan baronları ve derebeglerini birer birer getirip Henry ile barıştırmış ve hatta sadık baronların maiyyeti halkıyla teşkil eylediği orduyu bi-l-istishâb prensliği zamanında kendisinin İngilizler tarafından kral intihab olunması cihetiyle İngiltere’yi istila ümidinde bulunan Fransa Kralı XIII. Louis’yi dahi ric‘ata ve ümidinden vazgeçmeye mecbur etmişti. Binaberîn dük mumaileyhin himmetiyle Henry’nin müddet-i sabâveti içinde İngiltere oldukça rahat etmiş idise de o zamanlar zulmet-i cehl içinde kalmış olan gözleri mezalim ve vakıayı görmez itikadı kralların zamirlerinde cây-gîr olduğundan Henry sinn-i rüşde vusulüyle beraber bu itikadın hükmünü meydana koydu.

Hatta kendisi çocukluğuyla beraber gayet zeki ve fatîn bir şey olup taht-ı hükûmette bulunan bir adamın halkı istediği gibi soyması ahalinin taassub-ı fevkaladesinden dolayı ele bir kuvve-i ruhaniye almaga ve bu dahi Roma’da makam-ı vekâlet-i İsevi’de bulunan papayı akça ile doyurmaga mütevakkıf olduğunu takdir ederek papayı ol suretle kendi lehine celbetmiş ve her kim III. Henry’ye muhalefette bulunur ise mel‘ûn olacağı hakkında papadan bir de fetva almış idi.

Bu gibi harekâtından dolayı Henry en evvel kendi vükelâsının itirazlarına tesadüf ederek İtalya’dan ve Roma’dan ve memalik-i saire-i ecnebiyeden getirdiği ecnebileri makam-ı vekâlete nasbederek yerli vükelâyı birer birer tard ve def‘ etmeğe başlamış ve işbu ecnebi vükelânın inzimam-ı rey ve muvafakatlariyle artık halkı soyup soğana çevirmeğe ibtidar eylemişti.

Bunun üzerine ser-âmedân-ı millet bir araya gelerek gidip halkta tâb ve takat kalmadığından tekâlîf-i miriyeyi tahfif etmek lazım geleceğini ve bu hâlde gider ise hiç kimse bir para vermemeye karar verdiklerini arz etmeleriyle ve bu maruzatı silah kuvvetiyle dahi teyid eylemeleriyle kral vahamet-i akıbetinden korkarak Büyük Alfred ve saire

zamanında olduğu gibi Oxford nam memlekette bir meclis-i umumi akd edilmiş ve bu mecliste ba‘de-zîn hiçbir ecnebinin memuriyette bulunmayacağına ve bir mikdar ma‘înden başka tekâlîf tarh edilmeyeceğine ve evvelleri olduğu gibi senede üç defa parlamento akd edilerek umûr ve hususât-ı mühimme o parlamentoda millete haber verileceğine milletin efkârı istihsal edileceğine dair bir büyük şart akd olunup Henry’nin bekâ-yı hükûmetini bununla meşrut kıldılar. (Acayıptır ki halk zulmet-i cehl ile gözleri bağılı iken hükûmetlerinin nevakıs ve nekaisini görüp ıslahına dahi muktedir olurlar imiş.) Şimdi Avrupaca nur-ı maarif herkesin gözünü münevver ettiğı hâlde milletler hükûmetlerinin hiçbir kusurunu göremeyerek hürriyet namıyla bir büyük esarete katlanırlar besbelli nur-ı medeniyet ve maarif gözlerini adeta kamaştıracak ve cihanı hiç görmeyecek derecede münevver etmiş olmalıdır.

Her ne ise Henry bir zamana kadar bu şartları bozmaya muktedir olamayıp fakat Fransa’da bulunan malikanesini istirdad etmek ve oğlunu Sicilya krallığına nasb eylemek gibi birtakım ham hayallerden kendisini geri alamayarak 1242 tarihinde Taillebourg ve Saintes nam mahallerde Fransızlar elinden dūçâr olduğu mağlubiyet İngiltere için şürût-ı münakideyi bozmak derecesinde mucib-i hasarât olmuşıdi.

Kral mumaileyh bu gibi teşebbüsâtında adem-i muvaffakiyeti televvün ve tenevvü-i efkârından ileri geldiğini bilmeyerek veyahud bilmek istemeyerek papas güruhunun dahi bir taraftan vuku bulan işğalâtından dolayı mücerred Roma’nın eskiden kazanmış olduğu teveccühünü kaybetmiş işbu belanın sebep-i müstakili olduğuna kanmış idi.

Binaberîn Roma’yı ve sair papasları yine akça kuvvetiyle ele almak için evvelki gibi ağır ağır vergiler tarh ederek Oxford ahdini bozmuş olmasından dolayı halk ayağa kalkarak 1264 tarihinde kendisiyle beraber oğlunu dahi habs ve tescin eylediler.

Bu isyanın mürettibi Simon de Montfort namında bir zat olup ekseriya halkı bir zalim hükümdarın elinden kurtarmaya çalışan erbab-ı himmet... Mücerred biçaregân ahaliyi kendi zulm ve kahrı altına almak gareziyle yola çıktığı gibi merkûm Simon Montfort dahi kralı ve oğlunu habs ve tescin ettikten sonra kendisi adeta kral gibi zimam-ı idare-i devleti eline almış ve fakat kral-ı mahbusun zevcesi Eleanor meydanı merkûma تنها bırakmayıp o dahi erbab-ı bagî ve şekâya avuç avuç altınlar dağıtarak peyda eylediğı taraf ile oğlu Edward’ı mahbesden kurtarıp silah kuvveti ile istihsal-i hukuka kalkmışıdi.

İşbu muharebe-i dahiliye dahi halkı birçok ezdikten sonra baronlar vesair büyükler Eleanor'la beraber Kral Henry'nin artık âkilâne hareket edeceğine dair halka teminat vererek nasılsa merkûmu habsden kurtarabilmişler ve 1265 tarihinde yine mevki-i hükûmete oturtmuşlardır.

Kral mumaileyh iyi kötü her nasılsa 1272 sene-i miladiyesine kadar icra-yı hükûmet ederek sene-i mezkûrede vuku-ı vefatıyla yerine oğlu mumaileyh Edward geçmiş ve Edward babasının aksine gayet halim mekin ve âkil bir zat olduğundan halk memleketin ıslahı muvaffakiyetini bundan beklemekte bulunmuş idi.

Mumaileyh Edward, İngiltere'nin ıslahı mutlaka derebeglerinin ve papasların elinde bulunan nüfûzu kaldırmaga ve hükûmeti mutlaka müstakil bırakmaga mütevakkıf olduğunu anlamış idise de bunların kesr-i nüfûzuna kalkıştığı zaman dahi tevellüd eden fenalıkları da görmekte bulunmuş olduğundan kendisi bu meselede mütevassıt bir meslek ihtiyarıyla meramını oldukça icraya muvaffak olmuştur. Şöyle ki:

Zâhir hâlde zadeğân ve papaslar ile asla rekâbete bile lüzum görmeyip bir taraftan bunlara fevk-al-hadd hürmet ve riayet göstermekle beraber diğer taraftan en hakîr zadeğânı ve en az nüfûzlu papasları ele alıp suret-i fikrini bi-t-tedric bunların vicdanına tasvir etmiştir.

Bunun üzerine işbu zadeğân ve papaslar bir taraftan halka kralın kendileri hakkında olan teveccühât ve hüsn-i âmâli niyatını ilan ve işâaya kendisi dahi diğer taraftan en büyük zadeğânın malikanelerinden senevî almakta oldukları iradları hazineden nakden tesviye ederek malikanelerin varidat-ı seneviyesini hazine hesabına kendisi tahsil etmege ve hîn-i tahsilde halka gayet rıfk ile muamele gösterdiği gibi tekâlif-i emriyesi ağır olan malikaneler tekâlifini dahi tahfif etmege başladı.

İşte bu suretle tekâlif-i şâkka altında ezilip kalmış olan halka biraz vüs'at verdikten ve akd eylediği parlamentoda küçük zadeğândan dahi adam bulundurarak her işi ittifak-ı ârâ ile görüp menâfi-i mülk ve milleti müstevcib nizamlar dahi vaz' ettikten sonra efkâr-ı umumiyeyle layıkıyla kendi tarafına celb eyledi ve halktan bu suretle emin olduktan sonra en muzırr müteneffizânı bazı kabahatlerinden dolayı birer birer azl ve tard ve nefy ve tagrib ede ede memleketi zîr-i idare-i müstakillesine aldı. Vâkıâ müteneffizân şu hâli görünce yine itirazlara başladılar. Lakin mumaileyh memleketi kendi idare-i keyfiye-i zatiyesi altına almayıp hükmü lâ-yetegayyer bir kanunun ahkâm-ı müstakillesi altına almış ve her işi parlamentoda milletvekillerine arz ede ede ve anlata anlata icra etmekte bulunmuş

olduğundan halk vuku bulan ifsâdâta kulak bile vermeyip hükûmetlerinin lutf ve re'fetinden müteşekkir kaldılar.

I.Henry zamanında Gal memalikinın şimal taraflarından bazı yerler zabt olunduğu gibi İskoçya memalikinın dahi haraca kesilmiş idüğü yukarıda beyan olunmuştur. Mumaileyh I. Edward İngilterece ber-minval-i muharrir teşebbüsâtını bir dereceye kadar hüsn-i neticeye îsâl eyledikten sonra John Sans Terre zamanında Gal ve İskoçya üzerinden kaybedilen hakk-ı tagallübü iade için ıslahat-ı askeriye bi-t-teşebbüs evvela 1283 tarihinde Gal memaliki üzerine hücum ve Gallileri mağlub ve münhezim eyledi. Mumaileyh evvel-emirde şiddet-i galibiyeti mağlublara göstermek için Gallilere gayet haşm ve huşûnetle muamele ederek tamam her ne teklif etmiş olsa kabul etmekte Gallilere mecburiyet hâsıl olduğunu görünce rüesasını bir yere toplayıp “Gal memaliki feth etmekten muradım Gallileri taht-ı esarete almak değildir bu memleket mademki şimdiye kadar müstakilen idare olunmuştur yine müstakil kalsın ben bu istiklali bir kat daha takviye etmek için oğlum Edward’ı size prens nasb ettim ismini dahi ‘Prens de Gal’ tesmiye eyledim” demesiyle bu lutfu Galliler nasıl teşekkür edeceklerinde âciz kaldılar. İşte el-yevm İngiltere devletinin veliahdlarına yine “Prens de Gal” tesmiye edilmesi o zamandan kalma bir usuldür.

Kral mumaileyh Gal memaliki bu suretle İngiltere’ye rabt etmesini müteâkıb İskoçya Kralı Alexander’ın vuku-ı vefatıyla İskoçya hükûmeti birkaç heveskâr miyânında münâziün-fih kalmış ve bunun üzerine Galliler, John Sans Terre’in lagvetmiş olduğu harac-güzârlığı bizzat tecdid ederek kendilerine bir kral intihabı için İngiltere’ye müracaat etmiş idi. Mumaileyh Edward için bu müracaat cana minnet bir nimet olduğundan heveskârlar miyânından Balliol nam zatı intihab ve tayin eyledi ki mumaileyh Balliol bir kere kral olduktan sonra İskoçya artık İngiltere’ye rabt olunmuş demek oldu.

İngilizler müddet-i ömürlerinde ne mumaileyh Edward gibi bir hükümdar ve ne de onun koyduğu usul-ı idare gibi bir idare görmediklerinden kralları her ne emreder ise canla başla icra edeceklerini fiiliyat ve harekâtıyla temin etmişler idi. İmdi Edward her işi böyle sırasıyla yoluna koyduktan sonra evvelce İngiltere müstemlekâtından olup ahîren Fransızlar tarafından zabt edilmiş bulunan Normandiya ve Anjou ve sair dükalıkların istirdâdına kıyâm ederek yine milletin inzimâm-ı reyile Fransa’ya ilan-ı harb eyledi ve âkîb-i ilan-ı harbde hücum gösterip teşebbüsâtının mukaddemât-ı galibanesini gördü. Lakin tamam-ı harbin neticesini istintâc edecekleri zaman İskoçya’da evvelce taht-ı hükûmetten mahrum kalmış olan bazı heveskârlar kralın Fransa ile meşguliyetini fırsat addederek Fransız kralı tarafından

dahi gördükleri muavenet üzerine bir fesad çıkarmakla öte tarafta Edward, Fransa ile iki sene için bir mütareke akd ederek İngiltere'ye geçmege mecbur oldu.

İskoçyalılar pespaye bir familyadan olduğu hâlde mücerred şecâat ve besâleti semeresiyle birçok fütûhâta mazhar olmuş ve hatta bir aralık İskoçya'ya kral vekili dahi edilmiş bulunan William Wallace ve yine bu rütbeden aşağı kalmayan John Stewart nam reislerin kumandası altında olarak Forth Körfezi'yle Clyde Körfezi arasında vaktiyle Romalılar tarafından inşa kılınmış olan surun boyunu muhafaza etmekte ve o civarda kâin Falkirk şehri dahi bunların merkezi addolunmakta idi. Binaberîn Edward mükemmel bir fırka-i askeriye ile doğruca şehir-i mezkûr üzerine hücum ederek orada John Stewart'ı elli bin askeriye bulmuş ve lede-l-muharebe düşman ordusundan hemân dîl kurtulmayıp John dahi maktul olmuştur ki 1298 senesi idi.

İşbu galebe üzerine İskoçya'nın emniyet ve itaati yerine gelip bundan sonra Edward, Fransa ile olan muharebesinde devam etmek istediği sırada Fransa Kralı Philip hem muharebeye cesaret hem de terk-i harbe tenezzül edemediğinden 1300 senesinde İskoçyalılara tekrar bir fesad ve bir muavenet daha vermiş olduğundan Edward bi-l-mecburiye Fransa ile müddet-i mütarekeyi uzatıp yine İskoçya'ya gitmiş ve bu defa memleketin altını üstüne getirip merkûm Wallace'ı dahi haya tutarak boynunu urmuştur. Fakat Fransızlar İskoçya'yı la-yenkati ifsâddan hâlî kalmadıklarından 1306 tarihinde Robert isminde bir adamın kumandasıyla üçüncü defa olarak bir isyan daha çıkıp bundan bir sene sonra 1307 tarihinde Edward vefat etmekle Fransa üzerine kurduğu muharebeyi hitâm edememiştir.

Mütetâbi tecrübelerle bulunmuştur ki ekseriya böyle âlî-himmet ve âlî-gayret olan hükümdarların halkı himmet ve gayrette kendisine müsâvî olamaz. İmdi mumaiyleh Edward'ın vuku-ı vefatından sonra yerine geçen oğlu “Prens de Gal” II. Edward gayet hafif-ül-meşreb ve zevk ve safaya münhemik olup şehvet-i hayvaniyesi altında esaretinden nâşi zevcesi bulunan Fransız prenseslerinden İsabella dahi hissiyât-ı şehvaniyesini başka tarafın teminatıyla tesviyeye mecbur olmuş ve binaberîn kral bir taraftan ve kraliçe diğer taraftan zevk ve safâ ile meşgul oldukları sırada İskoçya tarafında silah be-dest isyan olan sâlif-üz-zikr Robert Bruce'un galibiyetiyle İngiltere bir de büyük hezimet görmüş olduğundan herkes kraldan şikâyeteye başlamışlar idi.

Bu aralık merkûm II. Edward'ın oğlu olup hasb-el-usul “Prens de Gal” tesmiye olunan Edward pek küçük bir çocuk olup Kraliçe İsabella halkın kocasından olan nefreti hâl'i

mucib olacak dereceye varır ise makam-ı hükûmete kendisinin intihab olunacağını sevgilisi bulunan Mortimer tarafından haber alıp mumaillehyin nasihatına tatbik hareketle kendisiyle olan fuhşiyâtını gayet mektûm tutmaga ve halka karşı iffet-furûşluk etmege başladı.

Vakıa 1325 tarihinde halk pederinin bunca himmetler ile mazhar olduğu muvaffakiyât semerâtını oğlu kral Edward'ın çürütüp mahvedeceğini anlayarak aleyhine kıyâm ettiler. Hatta karındaşı Edmund bile erbab-ı ihtilal tarafını iltizâm eyledi. Kraliçe İsabella ise güya böyle bir zaman-ı fetrette ne kocasını ne de erbab-ı ihtilali tesahub etmez de sarayında kadın kadıncık oturur ise halk nazarında meziyeti daha ziyade artacağından hem el altından fesadâdını yürütür ve hem de sarayında bi-l-ihfâ Mortimer ile eğlenir idi. İmdi vuku bulan mücadelede kral mağlub olup bir zindanda habs edildi ve oğlu Edward, III. Edward namıyla sandali-i kraliye ik'âd olundu ise de mızrak çuvala sığmayacağı meselince kraliçenin Mortimer ile olan macerası halkça malum olduğundan kraliçeye kendi umduğu gibi makam-ı hükûmete davet değil kendisine vesayet bile teklif olunmadı. Kraliçe ve imparatoriçe gibi kadın hükümdarların vefret-i adl ve re'fetlerinden millet ne kadar müstefid olsa hiçbir kayd ile mukayyed olmayan şehvet-i hayvaniyelerinden dahi ol kadar mutazarrır oldukları tarihçe sebkât edecek misâli ile malum olur.

Kraliçe İsabella çocuğunun hâl-i sabâvetinden behemehâl müstefid olmak için rüesâ ve ser-âmedândan kimisine pâyeler ve rütbelere ve bazısına mîve-i hüsn ü ânını vaad ederek hiç olmaz ise Mortimer'i çocuğa vasî nasb etmek çaresini buldu. Lakin kocasının hayatta olması ve bir gün olup çıkar da intikam alır fikrinin müstebad bulunması kendi efkâr-ı mahsusası için bir mani-i kâvî addolunduğundan sevgilisiyle sözü bir ederek bir gece mahbese iki adam irsâliyle o zaman usulünce kral-ı biçaresinin karnına kızgın teymür sokturmak suretiyle idam ettirmek lazım geldi ve ettirdi.

Makam-ı kralide bulunan III. Edward bu hâllerin hakâyık ve dakayıkına kadar vâkıf idise de çocukluğu teşebbüsât-ı vâkasının netice-pezîr olmasına mümanaat edeceğini bildiğinden hazm ve tahammüle cebr-i nefis ederek merkûm Mortimer'in üç sene müddet-i vesayetine katlandı lakin mumaillehyin bu üç sene zarfında vasîsinin tagallübü altına girmeyip istiklaliyetini nev ü mâ muhafaza edişi hem kendisinin dirayet ve kifayetini ve hem de ileride ne teşebbüslerde bulunacağını ima eder idi. İmdi tamam on sekiz yaşını tecavüz edip de celb ve davet eylediği meclis-i kebir-i umumide büyük pederi I. Edward'ın harekât-ı muvaffakiyetkâranesinden pederi II. Edward'ın misâl alamamasından dolayı dûçâr olduğu vehâmet akıbetine arz-ı teessür ve teessüf eylediği ve kendisi ancak büyükbabasına hayr-ül-

halef olmaya çalışacağı ve saadet ve selamet-i milliyeyi kavânin-i kadimenin muhafaza-i ahkâmından bulunduğunu dermiyân eylediği zaman sözü öyle bir tavr-ı kibarane ile söyledi ki nâsiye-i hâli ve evzâ-ı mahsusasıyla gösterdiği büyüklük huzzârı hem hayran ve hem de bir dehşet-i mahsusa ile lerzan eyledi.

Bunun üzerine meclisteki sözünü harekât-ı fiiliyesiyle dahi teyid ederek milletin emniyetini kazandıktan sonra bir gün yine meclis akdiyle “Pederimin katili bana vasî nasb ettiğiniz Mortimer’dır. Katil muavini dahi validemdir. Eğer İngiltere milleti âdil bir hükümdarın siyaset-i adaletkâranesine itiraz etmeyecek kadar hakk-şinâs ise bunlara edeceğim cezaya dahi itiraz etmemeleri lazım gelir” dedi ve halkın muvafakatı üzerine Mortimer’i salb ile idam ve validesini dahi bir kalede kalebend eyledi.

Bu siyasetin akîbinde halka bir muzafferiyet gösterilmek icab edip halbuki o aralık İngiltere’nin en ziyade ehemmiyet verdiği şey pederi II. Edward zamanında İskoçyalıların bi-suhûle nâil oldukları galebe olmağla mumaileyh III. Edward mükemmel bir ordu tertibiyle İskoçya’ya azimet ve bi-l-muharebe galibiyetle kıta-i mezkûrenin İngiltere’ye olan merbutiyetini bi-t-tecdid avdet eyledi.

Keyfiyetin daha tafsilicesi Fransa tarihinde görüleceği üzere bu aralık Fransa’da hanedan-ı kralinin tebeddülü vuku bulup Valois Hanedanı’nın Philip bilâ-vâris-i zükûr vefat eden Charles’tan sonra IV. Philip⁴¹ unvanıyla kendisinin krallığı ilan etmiş ve halbuki İngiltere kralı mumaileyh III. Edward’ın validesi İsabella, Fransa hanedan-ı sâbıkı için vâris olabilmek hukukunu hâiz bulunmuş olduğundan Edward validesinin bu hakkını kendisi istihsal emeline düşmüştü.

Mumaileyh bu emelde iken bir aralık Fransa’da kâin Artois dükası Robert mezkûr dükalık ahalisi tarafından tard olunmuş ve metbû’ı bulunan IV. Philip dahi hakkını ihkâk etmeyerek kendisini istiskâl ve def’ eylemiş olduğundan dük mumaileyh İngiltere’ye geçip kral Edward’a müracaatla eğer kendisine muavenet eder ve Fransa’ya ilan-ı harb eyler ise kendisinin memnuniyetinden ziyade Edward’ın memnun olacağını dermiyân ve adeta Fransa tahtını kendisine teklif eyledi ve dük mumaileyhın şu vaadi Edward’ın ber-minval-i muharrir emeline muvâfık gelerek zaten Fransa hükûmeti validesinden irsen kendisine intikal eyledi davasıyla 1338 tarihinde Fransa’ya ilan-ı harb etti ki ondan sonra tamam yüz sene devam eden ve müverrihîn indinde “Muharebe-i Sadsâle” diye şöret bulan cengin bidâyeti bu oldu. Mumaileyh Edward ilan-ı harbden sonra Fransa tarafında dahi bazı taraf-girler bulup

⁴¹ VI. Philip

hususiyile Cermanya İmparatoru Louis de Bavaria ile dahi akd-ı ittifak etmekle gayet mükemmel bir orduyu mustashiben Fransa kralı namıyla İngiltere'den kalkarak Flemenk ve Belçika taraflarına asker döktü ve muahharen Normandiya'ya dahi geçerek Fransa'nın şimal taraflarını talana başladı. Bir aralık ta Paris nevâhisine kadar geldi. IV. Philip emr-i muharebede izhâr-ı acz etmege dahi başladı. Hele 1346 tarihinde Crecy nam mahallde mazhar olduğu galebe Fransa'yı adeta perişan edecek bir derecede olup bunun üzerine Fransa kralı tarafından vuku bulan iltimasa mebni Calais şehri ve Calais boğazı sahilinin ekser mahalleri İngiltere malı olmak üzere altı sene müddet bir mütareke-i muvakkateye her ne hâl ise razı olabildi.

İşbu müddet-i mütareke içinde Fransa Kralı IV. Philip vefat eylediğinden teceddüd-i muharebe mumaileyhin oğlu John'un zaman-ı idaresine tesadüf ederek İngiltere Kralı III. Edward ise bu muharebeye Prens de Gal ve fakat Prens Nevvâr⁴² diye meşhur olan oğlunu memur edip prens mumaileyh Fransa kralı üzerine Poitiers nam mahallde öyle bir galebeye mazhar oldu ki pederinin ettiği muharebât bunun yanında adeta bir çarha menzilesinde kaldı. Fransa kralını bizzat yakalayıp hayyen Londra'ya babasının yanına getirdi ve kral Londra'da vefat etti.

İşte mumaileyh III. Edward, Fransa'yı bu suretle zebun edip evâhir-i ömründe egerçi bir hayli mağlubiyetlere dahi dûçâr oldusa da 1377 tarihinde vefat eylediği zaman Fransa'nın bir hayli yerleri yine İngiltere'nin zîr-i zabtında idi. Mumaileyhin vefatından sonra egerçi kendisini Prens Nevvâr istihlaf etmiş olsa idi İngiltere'nin pek büyük galibiyetlere mazhar olacağı der-kâr idi. Lakin çi-faide ki prens mumaileyhin ömrü vefâ etmeyip makam-ı hükûmete oğlu II. Richard geçti ve kendisi henüz on bir yaşında bir çocuk olduğundan zimam-ı hükûmet vasîler ellerinde kalıp halbuki böyle çocukluğunda hükümdar olan prenslerin terbiyesini bozmak vasîler için medar-ı menfaat olageldiği emsaliyle malum bulunduğundan mumaileyh dahi vasîlerinden aldığı terbiye üzerine sinn-i rüşde savlinde gayet hafîf-ül-mizac ve zevk ü sefaya münhemik bir adam çıkıp 1172 tarihinde Henry'nin bir pamuk ipliği kadar olsun kuvvetli bir rabita ile İngiltere'ye rabt etmiş olduğu İrlanda ceziresi isyan ettiğinden takviye-i merbutiyeti için Richard bizzat cezire-i mezkûreye gitti lakin berü tarafta İngiltere'de efkâr-ı umumiye kendi aleyhinde kararını bulmuş olduğundan yine Anjou Hanedanı'na mensub ve fakat Lancaster dükasının salbinden gelmiş olan Henry nam zat vaktiyle kendisinden görmüş olduğu hakaretin acısını çıkarmak için 1399 tarihinde sandali-i kraliyeti IV. Henry unvanıyla zabt eyledi ve akîb-i zabtında merkûm Richard üzerine adamlar

⁴² Kara Prens/Edward the Black Prince

gönderip kendisini habs ve olunan rivayete göre muahharen mahbeste iken idam ettirdi. İşte şu vaka aşağıda zikr olunacak “Çifte Gül” meselesinin menşei oldu. Mumaillehy IV. Henry ber-minval-i muharrir Lancaster dükasının oğlu ise de Lancaster dükası dahi herhâlde Anjou hanedan-ı kralisine mensub olduğundan mumaillehyin cülûsu İngilterece hanedan-ı kralinin tebeddülünü müstelzim oldu. Lakin merkûmun Richard elinden hakk-ı hükûmeti kahren ve cebren alması ve halbuki Richard’ın hayatında bu cebre bir nev salâhiyeti olsa bile vefatından sonra vâris hakiki torunu Rouge nam olmak lazım geldiği hâlde bu hakk-ı verâseti dahi tanımaması halkın gazabını davet ederek Lancaster Hanedanı namına bir büyük ihtilal peyda oldu.

Vakıa 1403 tarihinde merkûm IV. Henry erbab-ı ihtilale galebe ederek zimam-ı hükûmeti yed-i istiklaline almış ve bir aralık şevket ve azametini düzerek İskoçyalılara karşı açtığı muharebelerde der-dest bulunan muharebe-i sadsâlede az çok muvaffakiyetler dahi görmüş ise de mamafih halkın nefret ve lanetinden kurtulamayıp 1413 tarihinde vefatı vuku bulduğu zaman umum İngiltere kendisine lanet okumuştur.

Merkûmun vefatından sonra sandali-i hükûmete geçen V. Henry cülûsuna halkın ne nazarla bakacakları henüz malum olmamış iken tafsil-i keyfiyet Fransa tarihinde beyan olunacağı üzere Fransa hanedan-ı kralisi arasında bu aralık zuhûr eden bir münâzaa III. Henry’nin zamanından beri Fransa tahtına İngiltere tarafından kanca takılarak açılmış olan Muharebe-i Sadsâle’nin bu defa V. Henry tarafından dahi tecdidine lüzum göstermekle Henry derhal Fransa’ya karşı ilan-ı harb eyledi. Ve cülûsundan iki sene sonra Agincourt nam mahallde emsali nâ-meşhûd bir galebeye mazhariyetle Fransalıyı amana düşürerek iki sene müddetle bir mütareke akd eyledi. Halbuki Fransalı tamam bu mütarekeden istifade için terk-i silah eder etmez kendisi mütarekeyi bozarak harbi tecdid etmekle o zaman Fransa kraliçesi bulunan İsabella’ya muâhede imza ettirdi ve bu muâhede mucibince Fransa Kralı VI. Charles’ın kızı olup taht-ı kralinin vârisi Catherine ile izdivaç eylediği gibi Fransa’da kral olması İsabella için mültezim bulunan VII. Charles’tan sonra hakk-ı hükûmetin Catherine’ya terk edilmesini ve hasb-el-zevciye bu hakkın bil-âhire kendisine intikal etmesini kabul ettirdi ve ber-mucib-i muâhede hakk-ı hükûmet kendi eline girer girmez sair heveskârları bi-l-muharebe perişan ederek hem İngiltere ve hem de Fransa tacını kendi ser-i ibtihâcında cem‘ eyledi ise de 1422 tarihinde henüz otuz dört yaşında genç iken vuku-ı vefatıyla bu kadar muvaffakiyâtın semeresini göremedi. (Artık bu zamanda Fransa’nın dûcâr olduğu karışıklığı burada tafsil iktiza etmeyip tafsilât-ı mezkûreyi Fransa tarihinde irad etmek lazımdır.)

Yukarıda dahi denildiği vechile V. Henry pederinin Richard elinden gasb eylediği kraliyetinden dolayı halk beyninde kendisi dahi menfûr olmuş iken bu nefretin bir türlü seyyiesini göremeyip seyyiât-ı mezkûreye oğlu VI. Henry uğramıştır ki Henry’nin işbu seyyiâta ibtilası yukarıda haber vermiş olduğumuz “Çifte Gül” meselesini meydana urdurdu. Fakat burada mesele-i mezkûreden mukaddem Fransa ile olan maceranın bakıyyesini hikâyeye etmeliyiz. Şöyle ki pederi V. Henry vefat edip de işbu VI. Henry tahta geçtiği zaman topu topu sekiz aylık yani kundakta bir çocuk olup hem İngiltere ve hem de Fransa krallığı bunun namına ilan edilmiş ve İngiltere krallığı için Dük de Gloucester ve Fransa için dahi Dük de Bedford kendisine vasî nasb olunmuş idi.

Bu zaman Fransa’nın asıl kralları her ne kadar kendilerini mevki-i hükûmetten henüz düşürmemişler idise de ellerinde kuru bir namdan da başka bir şey kalmadığından Fransa krallığı unvanı elinde bulunan VII. Charles mumaileyh VI. Henry’nin pederi bulunan ve kendi tahtını tacını gasbetmiş olan V. Henry’den alamadığı öcünü kundaktaki oğlundan almaga kalkıştıysa da vasîsi bulunan Dük de Bedford pek güzel mukavemet göstererek çocuğun hukukunu muhafaza eyledi ki 1431 senesi idi. Fakat çi-faide Çifte Gül meselesinin İngilterece mukâddemâtı görölmeğe başladığından VI. Henry’nin kuvveti müteferrik olmaga yüz tuttuğu cihetle merkûm VII. Charles 1435 tarihinde tekrar silaha sarılıp Henry bir dereceye kadar örselendikten sonra herkes derhal kendi tarafını iltizâm etmiş ve bu suretle cemiyeti büyülterek gerek Fransa içinde bulunan bi-l-cümle İngilizleri tard ile Fransa tarihinde dahi görüleceği vechile “Muzaffer” namını almış idi.

Henry’nin Fransa tahtını bu suretle kaybetmesinden sonra büyük pederi IV. Henry’nin İrlanda ceziresinde bulunan Kral Richard’a ettiği muamele-i zulmiyeden dolayı halkın hâsıl olan kırıngnlığından istifade için bir büyük bir fırka III. Edward’ın ikinci torununun salbinden gelmiş olan Dük de York’un İngiltere taht-ı kralisine ik’âdı ve VI. Henry’nin mensub olduğu Lancaster familyası zaten taht-ı hükûmeti fuzuli zabt etmiş olduklarından onların tardı için tertibât-ı lazıme yi rüyet etmekte olsunlar 1445 tarihinde VI. Henry, Margaret namında bir Fransız prensesi ile akd-i izdivaç eyledi ki kendisinin mübtela olduğu zaaf-ı fikr ve adem-i cüret ve fikdân-ı cesaretine mukâbil prenses mumaileyhanın dirayet ve kabiliyet ve cesaret ve cüretini görmekle onun emr ü nehyinden çıkmamaga başlamış idi. Prensес mumaileyha evvel-emirde kocasının Fransa tahtında olan hukukunu kurtarıp tecdid etmek tasavvuruna düşmüş idi. Lakin bu tasavvurun kuvveden fiile çıkarılmasında olan müşkilatı görmekle beraber öte tarafta halk Dük de York’un etrafını ihâta ile adeta krallığını ilan etmege

kalkışmış olduklarını müşahede edince silah mukavemeti dahilen isti'mâle mecbur olup "Çifte Gül" meselesinin ilk muharebesini açtı.

Bu muharebeye Çifte Gül Muharebesi denilmesinin sebebi şudur ki tarafeynden birisi yani York dükası tarafdârânı silahlarının uçlarına bir beyaz gül bağlamakta ve Lancaster Hanedanı yani Kral Henry tarafdârânı dahi bir kırmızı gül takmakta idiler.

Prenses Margaret'in yukarıda dahi beyan olunan kifayeti cihetiyle bu muharebede galib gelmesi ümid edilir idi. Lakin daha evvelce haber vermiş olduğumuz vechile Richard-ı mazlumun vakasından dolayı bunun büyük pederi aleyhinde hâsıl olan nefret İngilterece umumi bir şey olduğundan 1455 senesinde vuku bulan muharebede Henry mağlub ve hasmının elinde esir olmasıyla York dükası taht-ı kraliyi bir aralık gasbedebildi kocasının şu mağlubiyeti üzerine Prenses Margaret fütûr getirmeyip tedarik eylediği taraf-girânı ile 1460 tarihinde York dükası üzerine galib gelmekle bu muharebede dük mumaileyh vefat ederek kocası Henry bir aralık kurtulup yine iade-i şevket etmek üzere iken 1461 ve 1464 tarihlerinde gerek prenses ve gerek Henry bizzat merkûm York dükasının oğlu Edward'ın eline geçerek Edward bunların ikisini dahi habse ilkâ ve 1470 tarihinde IV. Edward namıyla kendi krallığını ilan eyledi.

Edward makam-ı hükûmeti gasben ank⁴³ ele geçirmiş bir zat olduğundan bünyân-ı hükûmetini teyid için Prenses Margaret ile oğlunu evvelce mumaileyhanın kocasının hapsedilmiş olduğu kalede hapsederek muahharen oğlunu tarifi nâ-kâbil bir işkence ile öldürdüğü gibi ondan sonra emr-i muharebede kendisine karşı şiddet-i mukavemetlerini görmüş olduğu adamları öldüre öldüre ol kadar kan döktü ki dökülen kan kendi tarafdârânının dahi sinirlerine dokunmuş idi.

O zaman medar-ı selameti harbe münhasır kalmış olan İngiltere için mumaileyhin gördüğü hizmet Fransa tarafından lâ-yenkatı ifsad edilmekte bulunan İskoçya'nın muhafaza-i inkıyâdı zımında İskoçya'ya karşı bir muharebe ile Fransa ile olan mâhud Muharebe-i Sadsâle'nin idaresi için yalnız Pas de Calais Boğazı'nı geçmekten ibaret olup İskoçya tarafında gördüğü işin derecesi ol kadar ehemmiyete şayan bir şey olduğu gibi Fransa'ya olan mürûruna dahi Fransızlar bir mikdar akça ile mukâbele etmiş olduklarından halk nazarında bütün bütün bed-nam kalmış idi.

⁴³ Gasben anı

Edward evâhir-i ömründe karındaşı George'un kendi vefatından sonra nâil olacağı saadet-i hâli kıskanarak biçarenin canına kastetmeye kadar vardı ve 1483 tarihinde vefatı vuku bulduğu zaman İngilizler bir büyük cebbarın elinden kurtulmuşçasına memnun oldular.

Merkûmun iki oğlu var idi ki birisi V. Edward namıyla kendi vefatından sonra yerine kral olmuş ve diğeri dahi York dükası Richard tesmiye kılınmakta bulunmuş idi. Mumaileyh V. Edward henüz on iki yaşında bir çocuk olup kabl-el-tetevvüc Gal memalikinde bulunmasıyla kendisinin amcası olup İskoçya ordusu kumandanı bulunan Dük de Gloucester berây-ı tetevvüc Gal memalikinden Londra'ya gelen yeğenini gerek istikbal ve gerek muhafaza için Londra'ya geldi ve şehrin birkaç saat mesafesinde kral-ı masumu istikbal eyledi.

Merkûmun asıl meramı istikbal ve muhafaza olmadığından güya kralın yanında bulunan zevâta kralın emniyet edilemeyeceği cihetle cümlesini bir hud'a ile Pontefracte nam şatoya habs eyledi ve kral zevât-ı mumaileyhimden ayrılır iken çocukluğu icabınca dayanamayıp ağladıkda birtakım va'd ü vaîdlerle onun da gönlünü ele almaya çalışır idi.

Çocukların validesi merkûm Gloucester'in fikrinden bir dereceye kadar şüpheli bulunduğu cihetle bari ikinci oğlunu kurtarayım diye diğeri oğlu Richard'ı alarak Westminster Sarayı'na tahassun eyledi. Bu aralık Gloucester, Kral V. Edward'ı âlây-ı vâlâ ile Londra'ya idhal edip âlây içinde kendisine bir hâmîlik ve muhafızlık süsü verir idi ki bu unvanı meclis-i vükelâya dahi kabul ettirmiş idi. Bundan sonra güya resm-i tetevvücün icrası için kralı Tower denilen kaleye izâm ile beraber kendi teşebbüsâtına karşı gelecekleri der-kâr bulunup evvelce Pontefracte Şatosu'nda hapsedtirmiş olduğu lordları idam ettirip resm-i tetevvücün icrası zımında Tower'a geldikde lordlar beyninde küçücük bir mesele çıkararak orta yerde bulunan masa üzerine kemal-i hiddetle bir yumruk urmasını müteâkıb evvelce hazırlamış olduğu celladlar içeriye girdi ve orada kendisine muhalefet etmiş olanları dahi idam ettirdi.

Merkûm bu hareketleri güya hep genç krala sadakatinden emin olmadığı haveneyi ayıklamak gareziyle ihtiyar eylediği tavrında bulunup yine bu tavır ile ve kendi tarafına celb etmiş olduğu birkaç başpapaslar refakatiyle Westminster Sarayı'na giderek orada validesiyle beraber mütehassın bulunan Richard'ı resm-i tetevvüde hazır bulundurmak için nasılsa validesinin elinden kurtarabilerek onu da Tower Kalesi'ne getirdi. Kale-i mezkûrede biçare iki karındaşçık birbirini görünce sevinçlerinden sıçramağa başlamışlar idi.

Hain-i merkûm işi bir kere bu dereceye vardırıdktan ve akça kuvvetiyle birçok tarafdardlar dahi peyda eyledikten sonra bir meclis-i kebir-i umumi akd ederek orada V. Edward'ın takviye-i bünyân-ı hükûmeti için elinden geleni diriğ etmemiş ise de halk böyle bir çocuğun idaresi altında bulunmağı istemediğinden bahsla her kimi isterler ise kral etmeleri lazım geleceğini dermiyân eyledi. Bunun üzerine âhâd-i nâse varıncaya kadar umumi intihab meclisinde keyfiyet-i intihab ortaya konulup evvelce gözlerini doyurmuş olduğı yirmi otuz nefer-i amele “Kralımız Dük de Gloucesterdir. III. Richard unvanıyla hükûmeti kabul olundu. Yaşasın III. Richard” diye bağırımlarıyla merkûm böyle akla fikre sığmaz bir hud'a ile taht-i kraliyi gasb eyledi. Ve bundan sonra hükûm-i intihaba bir kat daha kuvvet vermek için eyâlâta devre çıkıp her tarafça hükûmetini kabul ettirdiğinden artık ortada bir mani ve mezâhim görmemekle Tower kalesinde mahbus bulunan iki biçare masumun üzerine beş on nefer-i bî-rahm ü şefkat asker göndererek ikisini dahi uykuda bulundukları hâlde boğdurdu.

Merkûmun işbu gadr ve cevrine kendisinin şiddet-i zulmünden korkan halk razı olsa bile cenab-ı hakkın razı olmayacağı derkârdır.

Aradan birkaç gün geçip de iki maktulün keyfiyet-i ihnâkı haberi münteşir oldukda valideleri biçarenin gözlerinden akan yaş birtakım lordların yüreğini delip en garibi şurası ki zikr olunan mazlumların idamı hususunda cümleden ziyade kendi hidmeti sebkât etmiş bulunan Buckingham nam hain bile umduğı derecede nâil-i mükâfat olamadığından dolayı merkûm Richard'ın şu hareketini mugâyir-i insaniyet görmeğe başladığından henüz hitâm bulmamış olan Çifte Gül Muharebesi'nin bir vakasında Lancaster Hanedanı katliam edildiğı sırada Henry Tudor isminde bir prensin nasılsa kurtulup kaçmış ve bir dükanın dairesine sığınmış olduğunu haber verdi. Bu hâl üzerine ser-âmedân-ı millet bir araya gelip mumaillehy Henry'ye haberler göndererek ve maiyyeti için bir fırka-i harbiye hazırlayarak Kral Richard keyfiyetten haberdar oldukça halecana dûçâr oladursun prens mumaillehyi bir aralık meydan-ı mücadelele attılar ve kendileri her tarafça efkâr-ı umumiyeiy prens mumaillehyin lehine davet etmekte bulunduklarından fırka-i harbiyesini büyülttükçe büyülttüler.

İşbu iki fırkanın ma'reke-i harbi Bosworth nam mahall idi ki 1485 senesi Ağustos'un yirmi ikinci günü tarafeyn saflarını bağladılar. Richard'ın çarhacı asâkiri Lord Stanley nam zatın kumandası altında olup mumaillehy ise Henry Tudor gayretkeşlerinden ve Kral Richard aleyhinde erbab-ı intikamdan bulunduğuna mebni harbe mübaşeret edilir edilmez maiyyeti askeriyle beraber Henry tarafına firar edince Richard akıbet-i hâlini anlayarak ve hiddet ve

şiddetinden kendisini zabt edemeyerek “Bari şu kahbeyi öldüreyim. Nerede o kahbe? Nerede o kahbe?” diye Stanley’in arkasından koşup ta Henry ordusunun içine kadar at saldırdı ise de neferât etrafını ihâta ederek süngülemekle yere düştü ve bu aralık Stanley gelip merkûm henüz teslim-i ruh etmemiş olduğu hâlde başındaki tac-ı kraliyi çıkararak Henry Tudor’u onunla bi-t-tetevvüc “Kral Henry ömrün uzun olsun” diye alkışlar iken merkûm Richard dahi kemal-i ıztırab ve hiddetle teslim-i ruh eyledi. (Artık bu ma‘rekenin ne kadar dehşetli bir şey olacağı azıcık olsun mûlahazaya muhtaçtır.)

İşte merkûm Richard bu suretle son nefesini çıkarır iken İngiltere’de Anjou Hanedanı’nın tarih-i hükûmetine ve Çifte Gül Muharebesi’ne hâtıme çekmiş oldu ki bizim dahi artık III. Bâb’a nihayet vererek Tudor Hanedanı’nın hikâye-i ahvâl-i tarihiyesi için IV. Bâb’a mübaşeret etmekliğimiz lazım geldi.

IV. BÂB

Anjou Hanedanı’nın hitâm-ı müddetiyle Tudor Hanedanı’nın bidâyet-i hükûmetinden Stuart Hanedanı’nın iade ve hitâm-ı ikbaline kadar vukuâtı mutazammındır.

An sene 1485 ila sene 1714

Birinci Fasil

Tudor Hanedanı’nın ibtida-yı hükûmetlerinden nihayetine kadar olan vukuâtı mutazammındır.

An sene 1485 ila sene 1603

-Tafsil- Mumailayh Henry, VII. Henry unvanını alarak reisi bulunduğu Tudor Hanedanı’nın hukuk-ı hükûmrânîsini teyid ve temin edinceye kadar bir aralık haylice zahmetler çekti. Zira III. Richard’ın vefatından sonra bazı hükûmet heveskârları uzaktan uzağa York Hanedanı’na karâbet davası ve ale-l-husus bir kevne karâbetleri olmayanlar bile “Ben falan prensim” şâyiasıyla gelip başlarında bulunan şirzimelerle Henry’yi iz’âcdan hâlî kalmazlar idi. Henry gayet cesur ve vakur ve mekin ve metin bir adam olup işbu müziçlerin

iz‘âcından dolayı asla telaş göstermeyerek cümlesine birer birer mukavemet ettikten başka hususât-ı hariciyesini dahi bir hüsn-i suretle tesviye etmiş idi.

O zaman İngiltere’nin hususât-ı hariciyesi Fransa ile der-dest bulunan Muharebe-i Sadsâle’den ibaret olup Henry Tudor bu meselede İspanya ve Almanya devletleriyle sair bazı tarafların dahi fikrini ve müzâheretini kazanarak ale-l-husus sevk ettiği yirmi beş bin kadar askere Fransızlar müdafaadan âciz kalmağla Fransa devleti senevî İngiltere’ye bir mikdar vergi vermek üzere akd-ı musâlahaya mecbur oldu.

İşbu Henry gibi makam-ı hükûmete mücerred himmet-i âlem-pesendleriyle yol bulmuş olanlar hükm ve hükûmetin kadrini bilegeldikleri misillü Henry dahi pek dakika-şinâs ve kâr-âşinâ bir adam olduğundan o zamana kadar gelen hükümdarlar istiklali yed-i inhisârlarına almak için zâdegânı eze eze bitirmiş olduklarını Henry görerek hükûmet tarafına tevvecühât-ı umumiyei celbe medar olmak üzere zâdegânın hukuk ve imtiyazlarını tayin ve temin eder nizamlar vaz‘ ederek hem bunları memnun etmiş ve hem de ileride bir zalim hükümdar zâdegânı zulme alet ederek yine yüz verir ise bunlar halkı ezip bitirmemek suretini kavî bir kazığa bağlamış idi.

Kral mumaleihin maarif ve sînâat ve ale-l-husus ticaret için sebkât eden himmetleri tarih nazarında ziyadesiyle şayan-ı takdir olup tafsîl-i keyfiyet bu dereceye kadar İspanya ve mükemmel Amerika tarihinde zikr olunacağı üzere bu zamanlar Kristof Kolomb’un garb cihetine doğru Atlas Denizi’nden gide gide Hind-i Garb’ı (Amerika’yı) bulmuş olduğu havadisi İngiltere’ye dahi münteşir olduğundan Henry 1497 tarihinde Venedikli Caboto nam zatı lüzumu kadar sefineler ile Bahr-i Atlas’ın sevâhil-i garbiyesini keşfe memur etmiş ve Terre Neuve yani arazi-i cedide ile Amerika’nın sair bazı cihât-ı şimaliyesini keşfettirmiş idi.

Bu zamana kadar İskoçya ile İrlanda’nın İngiltere’ye iltihâkı yalnız memalik-i mezkûre krallarının başları sıkıldıkça ve canları istedikçe İngiltere kralını şehin-şah tanımlarından ibaret olup Henry Tudor, İskoçya’nın şu yolda olan bir merbutiyetini bir kat daha teyid etmek için kralı bulunan IV. Jak (James) ile bi-l-ittifak büyük kızı Margaret’i mumaleiyhe tervic eyledi ki bu izdivaç ileride görüleceği vechile İngiltere tahtı için Stuart Hanedanı’nı hazırlamış ve iki kıtanın sahihan irtibatı için bir mukaddeme makamına geçmişti.

İşte VII. Henry İngilterece şu kadar icraata muvaffak olup 1509 tarihinde vuku-ı vefatıyla yerine oğlu VIII. Henry gayet mükemmel ve muntazam bir heyet-i devlet bulmuş

olduğundan kendisi henüz on yaşında bir delikanlı bulunduğu hâlde vükelâ ve ümenâ-yı devletin inzıam-ı himmetiyle halka Tudor Hanedanı cedidinden nefret ettirmemeğe muvaffak olmuş idi.

Mumaileyhin bidâyet-i hükûmetinde İskoçya kralı olup kendi hemşiresiyle izdivaç etmiş bulunan IV. Jak (James) zevcesiyle hukuk-ı irsiyesinden bahsla bir dava çıkarıp İngiltere'ye vuku bulan hücumu üzerine Kral Henry güzel güzel mukâbelede bulunmuş ve Fransa üzerine dahi birkaç muzafferiyetlere mazhar olmuş olduğundan halk nazarında hüsn-i teveccühü bir kat daha arttırmış idise de muahharen lezâiz-i şehvaniyesine olan inhimakından dolayı teveccühât-ı mezkûreyi kaybetmeğe başlamıştır. Şöyle ki Anne Boleyn ismiyle zevcesinin musahabesi bulunan bir kadının şaşaa-i hüsn-i cemali nazar-ı dikkatini kamaştırmış olduğundan zevcesi Catherina'yı terk ve tatlik ile mezbûreyi almaga kalkışmış idi. O zaman papalık makamında bulunan zat bu talâkı kabul etmeyip mukavemet gösterdise de Henry dinlemeyip karıyı aldı ve dört sene taayyüşten sonra müteâkiben Jane Seymour ve Anne Lokholmo ve Catherine Howard ve Catherine Parr nam kadınları dahi birer birer daire-i izdivacına almış idi ki bunlardan birincisi doğurur iken vefat etti ve ikincisi çirkinliğinden dolayı tatlik edildi ve üçüncüsü fıkdan-ı iffeti vesilesiyle idam olundu ve dördüncüsü kendisiyle beraber muammer oldu. Mumaileyhin bu gibi harekâtı halk ile beraber Roma'nın dahi nefret ve adâvetini mucib olduysa da kendisi bu nefretten bu adâvetten asla fütûr getirmeyip kendisi Katolikliğe kema-kan teveccüh göstermekle beraber o zamanlar henüz uyanmaga başlamış olan Protestanlık fikrine dahi iltifat eder idi.

Hulâsa mumaileyh İngiltere'ye oldukça hizmet de gördü ve bir dereceye kadar halkın nazar-ı nefretine de dūçâr oldusa da müddet-i hükûmeti ol kadar karışıklık ve kargaşalıklara dūçâr olmayıp 1547 tarihinde vuku-ı vefatına kadar şikâyet edilmeyecek bir suretle icra-yı hükûmet eyledi.

Tarih-i mezkûrda mumaileyhin vuku-ı vefatı üzerine nevbet-i hükûmet Edward'a gelip mumaileyh VI. Edward unvanıyla makam-ı hükûmete geçmiş ve sabâvet-i sinni hasebiyle ser-âmedân-ı millet tarafından kendi dayısı olan ve Kont Hertford unvanıyla muanven olduğu hâlde bu tarihten itibaren Dük de Somerset unvanını alan zatın vesayeti altına verilmiş idi.

Mumaileyh Somerset gayetle hırs ve tama' sahibi bir adam olup bir aralık krala vesayet unvanına razı olamayarak vekâlet davasına kalkışmış ve kendisi Protestanlık mezhebinin taraf-girânından bulunduğu cihetle kralı dahi o mezheb terbiyesi içinde terbiye

etmege başlamışidi. Kral VI. Edward'ın sinn-i rüşdi on sekiz yaşına tav'îk olunduğu cihetle Somerset, kralın rüşti ilan olunduğu zaman İskoçya kraliçesi bulunan ve kendisine akran olan Mary Stuart nam prensesi krala alacağını beyan etmesiyle İskoçyalılar keyfiyete itiraz eylediklerinden o sekiz binden ziyade bir orduyu müstashiben İskoçya üzerine hareket ve Edinburgh piş-gâhında cenge mübaşeret eyledi.

Bu muharebede İskoçyalılar on sekiz kadem tûlinde mızraklarla müsella olup muharebeyi daima askeri kale tarzına koyarak davranmakla icra eylediklerinden Somerset bayağı harbden âciz kalmaya başlamışidi.

Fakat İngiltere askeri içinde bir mikdar dahi tüfenk ile müsella asker bulunduğundan ve tüfenk düşmanın perişanlığını müstevcib olduğundan İskoçyalılar bi-l-hezime firar edip ancak kraliçelerini VI. Edward'a vermemek için Fransa'ya bi-l-izâm II. Henry'nin oğlu II. Dauphin'e nişanladılar.

Somerset bu muharebede hiçbir netice istintâc edemeksizin İngiltere'ye avdetle krala bütün tagallüb için sair bazı hayl ü hud'aya kıyâm eyledikde karındaşı Seymour mumaileyhin ikbalini kendi ikbaline mani gördüğünden hud'alarına karşı koymaya başlamış Kont dö Warwick ise bu iki karındaşın ikisini dahi yardan atarak vesayetinden muntazır olan ikbali kendisi kazanmak davasına düşmüşidi.

Böyle çoluğun çocuğun birtakım vasîler himayesi altında hükûmete geçmeleri pek çok fenalığı müstevcib olageldiği emsaliyle malumdur. Şu üç rakibin rekâbeti hasebiyle yek-diğeri hakkında îkâ'eyledikleri iftiralara uğrayarak Seymour'un idamına hüküm olunmuş ve idam edilmiş olduğu gibi Somerset dahi Protestanlık taraf-girliğinden dolayı halk başına üşüşerek kendisini pârelemiş idiler.

İşbu iki rakib aradan çıktıktan sonra Warwick kral tarafından vekil nasb olunup mumaileyh İskoçya meselesine bir suret-i hasene verdi ve Fransa ile der-dest bulunan muharebeye dahi Fransa tarafından İngiltere'ye dört yüz bin ekü lira verilmek ve İngiltere tarafından dahi Fransa'ya Boulogne şehri terk olunmak suretiyle netice verdi.

Vasîlerin ve vekillerin vesayet ve vekâletinden ber-minval-i muharrir bekledikleri ikbal Edward'ın pek hastalıklı ve nahîf-ül-mizac bir adam olmasıyla tekerlenüb gittiği zaman daha büyücek bir külâh kapabilmelerinden ibaret olup kral mumaileyhin Mary ve Elizabeth nam iki kız karındaşı kendisinden sonra hükûmete gayr-i muktedir oldukları Somerset'in hud'asıyla parlamento tarafından kabul olunmuş olduğu misillü Warwick dahi krala kız

karındaşlarının kendisine vâris olamayacaklarından ve kendisine en yakın hısmı VIII. Henry'nin kız karındaşı bulunan Markiz de Dorset olduğundan bahsla kralı bi-l-ikna bertakrib kurtardığı vasiyetnamede Mary ve Elizabeth'i hukuk-ı irsiyeden bütün bütün düşürüp ve mumaileyha Markiz de Dorset'in kızı Jane Grey ile kendisinin dördüncü oğlu bulunan Guildford Dudley Warwick'i yek-diğeriyle tezevvüc edip Jane Grey'e irsen intikâl eden hakk-ı hükûmeti bu suretle kendi oğluna nakl ettirmişidi.

Aradan biraz vakit sonra yani 1553 tarihinde biçare VI. Edward bilâ-veled vefat etmesiyle Jane Grey'in hükûmeti ilan olunduysa da biçare kızcağız için aslını bildiğinden "Ah bu benim için bir ukûbet olacaktır. Çünkü bir vârisin hakk-ı verâsetine müdahale etmek iyi bir şey değildir. Hakk-ı verâset evvela Prenses Mary'ye ve ondan sonra Prenses Elizabeth'e aid olup bana olsa olsa üçüncü derecede olarak râci' olacaktır" diye ağlamaya başlamışidi.

Bu alım satım üzerine Prenses Mary hukukundan asla vazgeçmeyip Suffolk Kontluğu'na çekilerek bir küçük ordu bi-t-teşkil en zengin ve hasib ve nasib zadeğânı dahi başına toplayıp Londra üzerine yürümekle parlamento a'zâsı dahi kendi hakkını tasdike mecbur olmağla Mary galiben Londra'ya girdikde Jane Grey'in hükûmetini ilan iden rüesayı idam ve Jane Grey ile kocası Guildford'u dahi habse vaz' eyledi.

O zaman halkın Mary'ye gösterdiği hüsn-i kabul kendisinin Katolik ayinine olan mahabbet ve inhimakinden neşet edip binaberîn mumaileyha Protestan ayinini men ve Katolikliği ihya etmekle beraber Protestan ayininin taraf-girânı ayağa kalkışmasından dolayı biçare Jane Grey ile kocasının idamı lazım gelmekle bunların ikisi dahi bî-günah oldukları Mary nezdinde malum olduğu hâlde emniyet-i umumiyenin devamı uğrunda feda-yı can etmeleri lüzumunu Mary ağlayarak hükmetmişidi. İşte bu suretle Jane Grey ve kocası idam edildi.

Kraliçe mumaileyha İspanya kralı meşhur Şarlken'in oğlu II. Philip ile akd-i izdivaç edip İspanya'nın dahi inzimam-ı himmetiyle Protestanlar üzerine galib gelerek Katolik ayinini bir kat daha takviye eylemişidi.

Mary'nin evâhir-i hükûmeti birtakım entrikalar içinde cereyan edip mesele arapsaçı gibi girift olmasıyla beraber hadd-ı zatında ol kadar ehemmiyeti dahi hâiz olmadığından yalnız 1558 tarihindeki vefatı kemal-i yes ve nevmidi içinde vuku bulduğunu beyan ile iktifa etmek lazımdır.

Mary'nin ol suretle vefatından sonra vasiyetnamesi mucibince kız karındaşı Elizabeth İngiltere sandali-i kraliyesine kuûd eyledi. Mumaileyha Elizabeth egerçi yigirmi beş yaşında bir kız olmasına göre henüz genç ve hususiyle “kız” olduğundan kendisinden vatan ve millet için ol kadar hüsn-i hidmet beklenmez idise de daha bidâyet-i hükûmetinde kendisi zan ve tahminin hilafında çıkmagla hilaf-giranını mahcub etmişidi.

Zira mumaileyha müddet-i ömründe kocaya varmamak azmine düşmüş (ve hatta bu azmi üzerine kendisinden sonra taht-ı hükûmete vâris olacak çocuk kalmamış olduğundan Tudor Hanedanı'nın son hükümdarı kendisi olmuştur) ve ehass-ı ââmî İngiltere'de Protestanlık ayinini birleştirmekten ibaret olduğu cihetle ilk himmetini bu emelin husulüne tahsis eylemiştir.

Protestan ayininin ne zaman ve ne suretle meydana çıktığı hakkında bu cildde malumat-ı kâfiye veremeyip işbu birinci cildin yani İngiltere tarihinin zaten büyümüş ve hacm-i mukarrerini aşmış olmasından dolayı bu bâbda tafsilât-ı lazımeysi sair cildlere bırakarak burada yalnız İngiltere'ye âid olan kısmından bahsedilmesi lazım gelmiştir.

İşbu Protestanlık ayini Saks ahalisinden Martin Luther namında bir zatın telkiniyle Avrupa'yı hemen alt üst edecek derecede inkılâbâta uğratmış olup bunun İngiltere'ye duhûlü zaman en evvel VIII. Henry ve VI. Edward'ın himmetlerine tesadûf ederek bir dereceye kadar yerleşmiş idi. Elizabeth makam-ı hükûmete geçtiği zaman İngiltere'de bir hayli Protestan mevcud idise de halkın bunlar aleyhinde olan kin ve huşûneti biçare Jane Grey'in Kraliçe Mary tarafından idamını dahi icab eylemiş olduğundan ve ayin-i mezkûr taraftarları kâmilmen menfî veya mahbus bulunduğundan Elizabeth, Protestanlığı ihya edebilmek için gayet ağır davranmaga bi-l-vücûh mecbur bulunmuşidi.

Binaberîn sandali-i hükûmete kuûdunu müteâkıb İngiltere'de esas ayin Katolik ayini olacağından ve kendisi Katolik ayininin muhafaza-i hürriyeti için kellesini dahi meydana koyacağından bahsla umum papasların ittifak-ârâsıyla İngiltere içinde Katolik hâmîsi ancak kendisi olduğunu kabul ettirdikten sonra menfî ve mahbesde bulunan Protestan taraf-giranını birer birer kurtarıp bir dereceye kadar gizli olmasından kat'-ı nazar yine ayin-i mezkûru ihya edebilmişidi.

Kraliçe-i mumaileyha fevk-al-hadd güzel ve evzâi gayet latif ve lisanı her kimi olsa aldatır bir afet-i cihan olup Protestanlık ayininin bu derece ihyası emrinde hüsnünün pek çok dahli yani vefret-i cemaline arz-ı perestîş edenlerin ziyadesiyle yardımı olduğu gibi

muahharen ziraatin ve hususiyle ticaretin tevsii ve İngiltere kuvve-i bahriyesinin terakkiyyâtı emrinde dahi bu yardımların hayli tesirâtı olmuştur. Fransa erbab-ı kaleminden birisi kraliçe-i mumaleiyhayı vasf ettiği sırada “Elinden iş gelebilecek olan adamların kâffesi gördükleri işi kraliçenin aşkına başladıktan sonra muvaffak olmamak mümkün müdür” demiştir. Bu derece hüsn ü ânı civar hükümdarların mucib-i veleh ve hayreti olduğundan pek çok hükümdarlar kendisine dest-i izdivacı arz etmiş ve hatta parlamento dahi mumaleiyhanın serâir-i ahvâlini bildiği cihetle içlerinden birisini bi-l-kabul varması hususunda ilhâh ve ibrâm eylemiş idise de kendisi Leicester Kontu Rudley ve Ast Saks Kontu Robert⁴⁴ nam iki güzidesinin sohbet ve ünsiyetlerini feda edemediğinden evvelce dahi ilan eylemiş olduğu üzere hiçbir hükümdarı kocalığa kabul edememiştir.

Hâsıl-ı kelâm mumaleiyhanın evâil-i hükûmeti pek muvâfık bir surette gidip evâhir-i hükûmeti bazı mertebe karışıklıklara uğramış ise de onların dahi ol kadar mazarratlarını görmemiştir. Şöyle ki:

Mumaleiyha Protestan ayininin yevmen fe yevmen terakkiyâtını görerek Katolik ayini aleyhinde olan sû-i niyâtını meydana urduğu zaman İskoçya kraliçesi bulunan Mary Stuart güya İngitere’yi mumaleiyha gibi bir Protestan hükümdardan kurtarabileceği davasıyla “İngiltere Kraliçesi Mary Stuart” unvanını alarak İngiltere’ye geçtiği zaman Elizabeth mezbûre üzerine asker sevgiyle muharebeye başlamış idi.

Mary Stuart kendisinden daha güzel ve işveli bir şey olup o zamanlar ser-âmedânı ise genç ve güzel hükümdarlara hüsn-i hidmette bulunmagı kendileri için medar-ı iftihar bildiklerinden halk Mary Stuart’a dahi teveccüh etmege başlamasıyla Elizabeth olanca himmeti bazuya verip mezbûreyi der-dest ettirmiş ve der-dest edilen bir hükümdarı idam etmek o zaman dahi usul-i düveliyenin haricinde iken Elizabeth, mumaleiyha Mary Stuart mahbesde ve işkenceler içinde idam ettirmişidi.

İmdi şu hâl o zaman Katolik diyanetinin hâmîsi bulunan İspanya devletini ahz-ı intikama mecbur eder bir keyfiyet olmağla İspanya devleti cesim bir donanma tedarik ve İngiltere’ye sevk eylemiş idise de o esnada zuhûr eden şiddetli bir fırtına donanmayı berbad eylediği gibi bakıyyesi dahi İngiltere donanması tarafından harab edilmiş olduğundan 1588 senesinde İspanya devleti elinde donanma-yı mezkûrdan bir nam ve nişan kalmamış idi.

⁴⁴ Robert Dudley

Elizabeth İspanya donanmasını bu hâle koyduktan sonra İspanya'nın teşviki üzerine kendi aleyhinde silaha sarılmış bulunan İrlanda'yı urarak haddini bildirmiş olduğu gibi tafsili Belçika ve Flemenk tarihinde zikr edileceği üzere o zaman İspanya müstemlekâtından ma'dûd olan memleketeyn-i mezkûreteynin İspanya'ya karşı vuku bulan isyanlarında kendilerine iâne iderek o yüzden dahi İspanya'ya bir büyük hasar gösterdi.

İşte kraliçe-i mumailyha bu suretle ve kemal-i şan ve şevketle hükûmet edip durur iken 1603 tarihinde vuku-ı vefatı sevgilisi bulunan Kont Robert'ın diğer bir kadın ile bazı macerasını haber alarak idamına hüküm verdikten ve idam ettirdikten sonra nedametle hâsıl olan teessürüne tahammül edemediğinden dolayı kemal-i ızdırabla vuku bulmuştur.

Kendisi yukarıda dahi denildiği üzere Tudor Hanedanı'nın son hükümdarı olup tarih-i mezkûrda vuku-ı vefatı esnasında sandali-i hükûmeti bâ-vasiyetname evvelce mahbeste idam ettirmiş olduğu Mary Stuart'ın oğlu olup İskoçya kralı bulunan Jak'a⁴⁵ terk eylediğinden ba'de-l-vefat kral mumailyh İngiltere'ye dahi krallığını ilan eyledi. Ve bu suretle hanedan-ı krali Stuart Hanedanı'na münkalib olmuş oldu.

İkinci Fasıl

Stuart Hanedanı'nın keyfiyet-i hükûmetlerini mutazammındır.

An sene 1603 ila sene 1649

-Tafsil- İşbu İkinci Fasıl kırk beş kırk altı senelik vukuâtı ve yalnız iki kralın vukuât-ı tarihiyesini göstereceği cihetle sair fasılların en küçüğü ise de bu faslın mutazammın olduğu zaman içinde İngiltere'nin gördüğü vukuâtın ehemmiyeti ve dûçâr olduğu inkilâbın cesâmeti cihetiyle fasl-ı mezkûr en büyük bir fasıl-i itibar olunmaga dahi şayandır.

Stuart Hanedanı'nın İngiltere'de hükûmet eden şubesinin reisi demek olan Jak İskoçya kralı iken IV. Jak unvanını hâiz olduğu hâlde İngiltere krallığına intihab olunduktan sonra İngiltere için I. Jak unvanını ihrâz eylemiş idi. Kral mumailyh İngiltere'de hükûmet etmek için icab eden iktidar ve kabiliyeti hâiz olmayıp bazı fûnûnla iştigâli ve horos döğüşdürmegi ve sofrada başında uzun uzadıya yemek yemegi sever bir adam olduğundan hanedan-ı hükûmetin ber-minval-i muharrir Stuart familyasına intikâl edişi İngiltere için pek büyük vukuâtı hazırlamış idi.

⁴⁵ I. James

Kendisi İskoçya’da iken halka pek nazik ve pek mütevazı bir vaziyette görünmekte olduğu hâlde Londra’daki tahtına cülûs için gelir iken Londra’ya yaklaştıkça tavrı değiştirip gayet tünd ü gazûb bir çehre ile Londra’ya girerek bununla beraber esna-yı râhda rast geldiği İskoçyalılara daha başka bir tavr-ı mültefidâne bulunuşu daha o zaman İngilizlere acib görünmüştü.

Mumaileyh gelir gelmez İngiliz vükelâsının ekserisini değiştirip yerine İskoçyalı adamlar koymaya başlamış ve İngilizleri ve hususiyle Katolik ayininde bulunanları tahkir etmek mebde-i hareketi olmuş bulunduğundan İngiliz ser-âmedânından ekserisi kendisinden yüz çevirdiği gibi Kraliçe Elizabeth zamanında maharet-i askeriye ile şöhrat bulmuş ve hatta Amerika kıtasına dahi birkaç sefer vermiş olan Walter Raleigh nam kimsenin hidemât-ı mesbûkasını tanımayarak keçe-kûlah etmesi İngilizler için başkaca bir tesiri müstevcib oldu. İşte bu gibi hâller ve ale-l-husus saray-ı kralinin ez-tahammül masârifât ve isrâfâtı halkın canına kâr eylemiş ve binaberîn ser-âmedân-ı millet bir araya gelerek “Bizim bir kanunumuz vardır o kanun iktizasınca biz devletimizin harekâtınca bazı mertebe fenalık görünce bir parlamento akd ederek görülen fenalıkları ıslah ve tashîh ederiz bu sene dahi bir parlamento akd edelim” diye 1604 tarihinde yani Jak’ın ikinci sene-i hükûmetinde bir teklifte bulunmuşlar ise de Jak bu parlamentonun sene-i âtiyeye ta’lîkini emretmekle bu suretle halkı bütün bütün dil-gîr etmiş ve bu zaman İngiltere’nin mükteseb olduğu terakkiyât-ı medeniye memleketin hükûmet-i cumhuriye usulünce dahi idaresi imkânını vaad etmekte bulunmuş olduğundan erbab-ı muhalefet kralın sarayını ve meclis-i mebusan ve sair devair-i hükûmeti kâmilten ber-hevâ ederek hükûmet-i cumhuriyeyi ilan için saray civarında bir hanenin mahzenine gayet külliyyetli barut yığmışlar idi. Lakin her nasılsa keyfiyet taraf-ı hükûmetten haber alınarak mütecâsirlere firar etmekle lagımın ateşlenmesine meydan kalmadı. Mamafih halkın kin ve şiddetle dolu olan yürekleri lagımını ateş almaktan men’ edebilme ihtimali bulamadı. Zira bu keyfiyeti müteâkıb 1607 senesinde Northampton, Warwick ve Leicester eyaletlerinde ihtilal ve isyan lagımları patladı ve ateş saçağa kadar sardı.

Eyâlât-ı mezkûrede ateş-i ihtilal yanıp tutuşadursun kral cenabları bu işi hemen yüz üstüne bırakarak İskoçya ve İrlanda ahalisinin Protestanlık ve Katoliklik davasından dolayı zuhûr eden kırınglıklarını ber-taraf etmek için İskoçya’ya azimet eyledi ve vâkıâ kendisinin fevkalade hilmi ve binaberîn sabr u sükûtu semeresiyle bu işe bayağı muvaffak olabildi.

Kral mumaileyh azamet ve debdebeyi pek ziyadesiyle sever bir adam olduğundan oğlu veliahdı bulunan ve binaberîn hasb-el-usul Prens de Gal tesmiye kılınan Charles’ı o

zamanlar şevket ve servetle şöhet-şîâr olan İspanya hanedan-ı kralisinden bizzat hükûmete müstehak bulunan bir prenses ile tezvîce kalkıştı ise de kendi sû-i idare ve israfından dolayı hazinesinde beş parası olmaması ve muhassasât-ı seneviyesinin zımnı hakkında parlamentoya ettiği istid‘â dahi is‘âf kılınmaması cihetle tamam söz kesilmiş olduğu hâlde işbu tehhül kararının bozulması İspanya ile bir muharebeyi davet eyledi.

Bunun üzerine Jak oğlu için Fransa Kralı XIII. Louis’nin hemşîresi Henrietta Maria nam prensesi akd etmege kalkışıp bu esnada yani 1625 tarihinde vefatı vuku bulmasına mebni karar-ı mezkûr oğlu Charles’ın I. Charles unvanıyla mevki-i hükûmete geçtiğinden sonra mevki-i icraya vaz‘ olundu.

Mumaileyh I. Charles sû-i ahlak ve idarede pederi derecesinden biraz aşağı olsa bile babasının tûl-ı müddet soyup soğana döndürmüş olduğu boş bir hukûmette kendi arzularını temin edecek servet ve iktidar görememiş olduğundan saray-ı krali muhassasâtının behemehâl zammını talep etmesi üzerine hükûmetinin ilk senesinde tecemmu‘ eden parlamento kendisine zam-ı maaş şöyle dursun öteden beri gümrük varidâtı hasren krallara verilir iken mumaileyhe gümrüğün yalnız bir senelik varidâtını vermege kalkışmagla kral dahi bu kararı veren ve bu fikirde bulunan a‘zâları birer vesile ile ezmege ve yerlerine aharlarını koymaga başlamışidi.

Yukarıdan beri verilen tafsîlât mütalaasından malum olmuş olacağı üzre İngilizler ezmine-i sabıkadan beri böyle pek çok zaleminin pençe-i kahrı altında ezilegelmişler ve en çoğunun zulm ve cevrine tahammül etmişler idise de o zamanlar halkın cehalet hâli hükümdarların zalim olması güya şart imiş gibi efkâr-ı umumiye de fena bir yer tutmuş olan zannı yerinden koparmaga mani olduğu ve binaberîn hükûmet aleyhinde isyan çıkarmak bir dereceye kadar müşkil bulunduğu cihetle işe akl erdirenler dahi bi-l-mecburiye sükût ederler idi. Fakat bu zamanda halkın gözleri açılmış ve millet ve devlet arasındaki revabıt tayin edilmiş olduğundan halk hükümdarın yalnız mezalimini kabul değil belki bir kralın idare-i müstakillesi altında bulunan hükûmete itaat dahi etmemek ve kendi işlerini usul-i cumhuriyetle yine kendileri görmek hevesine düşmüşler idi. Binaberîn 1628 tarihinde teşekkül eden umum-ı a‘zâsı serbestî tarafdarânı bulunan büyük parlamento politika töhmetiyle müttehim olan bir adamın bir mahkeme-i umumiye de muhakeme-i aleniyesi bi-l-icra kanuna hükm giymedikten sonra ne habs ve ne de nefy edilmemesi ve İngiltere tâbiyeti altında bulunan her ferdin hürr-i mutlak olması milletin medar-ı mahz-ı selameti olduğundan şimdiye kadar politika töhmetiyle müttehim olarak habs veya nefy edilmiş bulunanların dahi

tahliye-i sebili ve her ferd-i hürrün kendi emlak ve emvâline serbest serbest malik olması ve ne kral ve ne de heyet-i hükûmetin millete sormaksızın kimsenin malından emlakından vergi ve resm-i istifasına kalkışamaması hakkında bir şartname kaleme alarak bunun imzasını krala teklif eylediler. Ve millet saray-ı krali muhassasâtına zam etse etse ancak bu şürûnun kabulü üzerine zam edeceğini dahi suret-i kat'iyede der-miyân ettiler.

Ne yapsın? Millet bu karara heyet-i umumiyesiyle suret vermiş olduğundan kral güya ahz-ı intikam âtiye bi-t-ta'lik muvakkaten olsun bu şürûtu imza eyledi. Lakin bunu kabul etmekle milletin hürriyet-i kâmile-i mutlakasını kabul ve tasdik etmiş olduğundan artık hürr-i kâmil bir millet elinden bir hükûmet-i müstebiddenin neler çekmesi melhûz ise cümlesini kendisi için hazırlamış oldu. İhtisâr-ı kelâm İngilizler, İskoçyalılar ile sözü bir ederek ya milletin terakkiyât-ı maddiye ve maneviyesini teminat-ı lazıme ile taahhüd edecek bir hükûmet-i kraliyeye tâbi' olmak veyahud usul-i cumhuriyeti vaz' etmek hususunda ittifak etmekle kral I. Charles dahi bu gibi bir ittifakın vehâmet-i akıbetini anlayıp bazı tedâbir-i şedideye daha kalkışmağla ve hatta serbestî tarafdârânından ekserisinin Protestan olmasından dolayı güya Protestanları iltizâm eder ise erbab-ı bagî ve fesada pek kolay galebe edeceğini dahi ümid ile Katolikleri bütün bütün ezmeğe başlamakla en evvel İskoçyalılar silaha sarılarak yalnız kral mumaileyh aleyhinde değil doğrudan doğruya hükûmet-i kraliye namına isyan eylediler.

Charles işbu isyanın suret-i men'ini müzakere için umumi bir parlamento daha celb ve cem' ederek zikr olunan isyan zaten parlamentoya davet edilen a'zânın tensîbiyle vuku'a gelmiş olduğundan a'zâdan bazıları mezkûr isyanın men'ini kraldan birtakım hukukun daha iskâtı ve millet için bir mikdar daha serbestî ve hürriyet istihsali şartıyla men' etmeyi ister ve birtakımı ise artık hükûmet-i kraliyeye nihayet verilecek zaman hülûl etmiş olduğundan bahsla hemen hükûmet-i cumhuriyenin ilan edilmesi fikrinde bulunur idi.

Bu aralık İrlanda'da dahi gayet müretteb ve muntazam bir fesad çıkarak İrlandızların İngiliz memurlarını tard ve def' etmiş oldukları haberi gelince Charles bu işlere mutlaka bir çare bulunmasını parlamentodan musirrâne talep etmeğe kalkışıp hususiyle bu ısrarına mukâbil parlamentodan "Memleketin asayişini muhafazaya biz memur değiliz kral sensin elinden gelir ise git ihtilali men' et yok eğer beceremeyecek isen bize de bir cevap ver" cevabını almasıyla bütün bütün kudurdu. Ne edeceğini şaşırdı. Parlamento a'zâsından beş neferini nazarında ittiham etmiş olduğu cihetle maiyyetine bir mikdar asker alarak kalktı parlamentoya gitti. Haklarından gelmek için zikr olunan beş nefer-i a'zâyı istedi ise de onları

orda bulamayınca a‘zâyı saireye “Ya falan ve falanı bulur bana teslim edersiniz veyahud ben...” diye tehdid-âmîz birtakım lakırdılar dahi söyledi. Artık iş bir kere bu perseyi bulduktan sonra netice-i hâli tarifte tafsil iktiza eder mi? Parlamento a‘zâ-yı mevcudeden bazılarını memur ederek maharet-i harbiye ile meşhur gayet cerî ve cesur Oliver Cromwell nam asilzade bir yüzbaşıya miralaylık rütbesi bi-t-tevcih mumaileyhin kumandası altında bulunan “parlamento askeri” meydan-ı mücadeleye çıktı ve kral dahi kendi tarafdârânı yardımıyla tedarik eylediği askeri parlamento askerine mukâbil gönderdi.

Şu hâl ile İngiltere içinde iki hükûmet teşekkül etmiş oldu. Galibiyet ve muzafferiyet ise kâh parlamento askeri tarafında ve kâh kral tarafdârânı cihetinde kalır idi. Hâsıl-ı kelâm muharebe-i dahiliye taraf taraf baş gösterip nihayet ekser galibiyet parlamento askeri elinde kalmaga başlamagla Charles dahi serbestî tarafdaranı eline yakayı verdiğinden 1649 senesi kânun-ı sânisinde Charles bir mahkeme-i umumiye huzurunda bi-l-muhakeme idamına hükm olundu ve meclis-i siyasette hükm ilâmı bi-t-tanzim mucibince idam edildi.

Üçüncü Fasl

Hükûmet-i cumhuriyenin müddet-i devamı ahvâl-i tarihiyesini müştemeldir.

An sene 1649 ila sene 1660

-Tafsil- Kadimden beri bir hükümdarın velev cebbar olsun velev adalet-şiâr bulunsun siyaset-i hükümrânîsi altında yılmış kalmış olan halk hükûmet-i avam demek olan hükûmet-i cumhuriyeden korkmayacakları ve hükûmet-i cumhuriye a‘zâsı ise halkı yıldırıp bina-yı cumhurinin esasını teyid etmege çalışacakları cihetle her kangı memleketteki hükûmet-i cumhuriye tesisine kalkışılmış ise dereler gibi kanlar akıtılmış ve bununla beraber ekseri ve belki aglebi muvaffakiyet hâsıl olamayarak akıtılan kanlar boş yere gitmiştir.

İmdi İngiltere’de dahi 1649 senesi Mart’ının on yedisi tarihiyle meclis-i umumi-i millet tarafından ilan olunan kararname mucibince hükûmet-i cumhuriye vaz‘ olunmasını müteâkıb hükûmet-i kraliye zamanının kâffe-i devair-i resmiyesi fesh ve yerine kırk nefer mebustan mürekkeb şura-yı millet teşkil olunarak yukarıki fasılda ismi sebkât eden Oliver Cromwell nam miralay dahi ceneral rütbesiyle bu meclise a‘zâ nasb olunmuş idi.

Hükûmet-i cumhuriyenin bu suretle ilanına en evvel İrlanda halkı itiraz edip usul-i cumhuriye aleyhinde bazı tedarikâta kıyâm etmeleriyle ceneral Cromwell on bin nefer güzide

asker ile İrlanda'ya geçerek Drogheda şehrini hücum ile zapt ve asâkir-i müstahfazasıyla beraber ahali-i mevcudesini dahi katliam ettirdiği gibi Vexford ve Castleton ve kalan vesair şehirler ve kaleler dahi hücum ile zapt olundukça ahali ve asâkir beyninde katliamlar eder idi.

Ceneral mumaileyhin işbu harekât-ı hûn-rîzânesi herkesin kalbine dehşet vererek sair şehirler ve kasabalar kendi rızalarıyla hükûmet-i cumhuriyeye arz-ı mutâvaat eylediklerinden Cromwell, Londra'dan aldığı emr üzerine cezirede yedi bin nefer asker bırakıp kendisi Londra'ya avdet eyledi ve güya bir hükümdar geliyormuş gibi alkışlarla istikbal edildi.

I. Charles'ın idamını ve hükûmet-i cumhuriyenin ilanını müteâkıb Charles'ın oğulları Flemenk'e firar etmişler idi. Bunlardan Charles namında birini İskoçyalılar II. Charles unvanıyla İskoçya tahtına davet edip mumaileyh ahali-i mezkûrenin evvelce pederi aleyhine vuku bulan hareketlerinden ürkerek bâdî-i emrde tekliflerini kabul etmemiş idise de muahharen kendi namına ve erbab-ı cumhuriyet aleyhine bir büyük fırka teşekkül ederek bazı kilâ' ve kasabâtı zapt etmiş olduklarını görünce bi-l-itimad gelmişidi.

Hükûmet-i cumhuriye şu haberi alır almaz yine bir muntazam ordu ile ceneral Cromwell'i sevk ederek mumaileyh Edinburgh civarında kraliyet tarafdarlarını perişan ve nicelerini bî-nam ve nişan ettikten sonra II. Charles, Fransa tarafına kaçmak isteyip fakat tarafdarlarının elinden kurtulamamış olmasıyla yine teşekkül eden bir fırkayı müstashiben bu kere İngiltere tarafına geçmişidi.

Mumaileyhin gügendiği şey İngiltere'de dahi kendi namına bir fırka teşekkül etmesinden ibaret idise de halkın hükûmet-i cumhuriyeden gözü yılmış bulunmasına mebni kimse yerinden bile kımıldanmadığından ve Cromwell kralın pîşini bırakmadığından 1651 senesi Eylül'ünün üçüncü günü Dunbar nam mevki'de kralın ordusunu yakalayıp berbad eyledi.

Artık bu mağlubiyetten sonra Charles, İngiltere'de dikiş tutturamayacağını anlayarak Fransa'ya geçmeği azm ile biçare her gün bir kıyafete gire gire ve gündüz saklanıp gece gide gide açlık ve susuzluk dahi bir yandan hükmünü icra ederek nihayet Portsmouth nam iskeleye indi. Ve orada bir balıkçıya kendisini karşıya geçirmesini teklif eyledi.

Kayıkçı mumaileyhi tanımağla Charles'ı hayye ve meyyiten hükûmet-i cumhuriyeye teslim eden için vaad olunan nâiliyet tama'ıyla biçareyi hükûmete teslim etmege kalkıştıysa da karısı "Herif kralı kurtarmak gibi bir şerefi beş on altın tama'ıyla mı kaybedeceksin" deyü ibrâm etmesi üzerine bi-n-nedâme kralı karşıya geçirdi.

İşte bu suretle cumhuriyet gereği gibi yerleştikten sonra Cromwell cumhuriyetin kendi himmetiyle teessüsünü görerek tama'ı arttırıp heyet-i askeriyeden peyda eylediği tarafdarlar 1653 senesi Nisan'ının yirminci günü mumaileyhin cumhuriyet riyâsetini ilan eylediler.

Hükûmet-i cumhuriye demek ya bütün bütün mahvolmak veyahud i'lâ-yı şan ve şevket etmek azm-i kat'isiyle topuzuna tükürmüş birtakım şüç'ân ve gayûrânın cemiyeti demek olmağla ekseriya cumhuriyetlerin bidâyet hâli pek parlak olageldiği gibi milel-i ecnebiye işbu İngiltere Cumhuriyeti'nin dahi gayret ve himmetini ve binaberîn şevket ve azametini pek büyük görerek hayran kalmışlar idi. Lakin aaleb cumhur reislerinde görülegeldiği üzre Cromwell dahi muahharen emelini bi-t-tebdil başına bir tac-ı kraliyet giymek hülyalarına sapmağla ve bu yolda bi-t-tabî birçok mevânî' ve müşkilata tesadüf etmekle her mani her mezâhim kalbine bir zahmet vererek ve binaberîn kılıcı kuvvetiyle kazandığı ikbalin dahi zevkini süremeyerek 1658 sene-i miladiyesi Eylül'ünün üçüncü günü kahrından helâk oldu gitti.

Mumaileyhin vefatından sonra büyük oğlu Richard Cromwell güya bir hükümdar zadenin pederine irsen halef olması gibi bir suretle cumhuriyet riyâsetine intihab ve tayin olundu. Şu hâl herkesin istigrâbını celb eylediği gibi İrlanda ve İskoçya valiliklerine ve ordular kumandanlıklarına ve mecâlis-i hükûmet riyâsetlerine hep Cromwell familyası a'zâsından adamlar konulmasına millet nazar-ı hayretle bakıp bu işin vahamet-i akıbetini anlayarak 1659 senesi kanun-i sânisinde suret-i hükûmete bir karar vermek için büyük bir parlamento akd edildi ki a'zâsı cumhuriyet tarafdarânı ve askerî ümerâsı ve kraliyet tarafgirânı olmak üzre üç kısma münkasım idi. Gerek Ceneral Cromwell'in ve gerek oğlu Richard'ın ettikleri riyâset adeta imparatorluktan daha istiklalkârâne bir surette olmasına mebni cumhuriyet tarafdarânı ile askerî ümerâ ve zabitânı bile Cromwell'den memnun olmadıkları misillü hükûmet-i kraliye tarafgirânı dahi Fransa'ya firar etmiş olan sâlif-üz-zıkr II. Charles'ın hükûmetini istediklerinden Richard Cromwell riyâsetten azl ve hâl' edilerek gerek memleketin ve gerek kralın menâfî'ni temin eder bir yolda akd edilen mukavele-name mucibince 1660 senesi Mayıs'ının yirmi sekizinci günü II. Charles'ın kraliyeti ilan edildi.

Dördüncü Fasl

Stuart Hanedanı'nın iade-i ikbal ve müddet-i hükûmetlerini mübîndir.

An sene 1660 ila sene 1714

-Tafsil- II. Charles'ın ber-minval-i muharrir 1660 tarihinde iade-i hükûmetten sonra Stuart Hanedanı, Orange Hanedanı'nın dahi müdahalesiyle 1702 tarihine kadar icra-yı hükûmet etmiştir.

Kral mumaileyh Londra'ya dahil olduğu zaman halk kendisini ol suretle alkışlamışlar idi ki on bir sene mukaddem pederinin dûcâr olduğu hâl-i hevl-nâkın tesirâtı bütün bütün mahv olarak kendi kemal-i ikbali hakkında pek büyük ümid hâsıl etmişidi. Lakin kendisi bu ümidi muhafaza edecek ahlak ve etvârda bir adam olmadığından bu ümidin gün be gün kesb-i zafiyet edeceği erbab-ı mütalaa nazarında malum olmuşidi. Kral mumaileyhin birinci derecede tesadüf eylediği müşkilat artık İngilterece bir mesele-i esasiye rengini kesb etmiş olan Katoliklik ve Protestanlık davası olup kendisi kangı tarafı iltizâm etse diğer tarafın ta'n ve teşnî'ne dûcâr olur idi ki zaaf-ı ümidini icab eden hâl dahi bu idi.

Bundan başka mumaileyh gayet müsrif bir adam olup Hollanda aleyhine açmak istediği sebeb-i mucibi nâ-malum bir muharebe için hazinesinde para bulamayıp tehî-dest olduğu hâlde dahi muharebeyi açtı ve bi-t-tesadüf mazhar-ı muvaffakiyetle Afrika sevâhil-i garbiyesi üzerinde bulunan ve Hollanda'ya müteallik olan Corse Burnu ve Yeşil Burun ve Georgeo adalarını zabt ve Amerika'dan Novel York şehrini dahi teshir eyledi. Fakat çi-faide ki akçanın fıkdanı oraların muhafazası için asker tutmaga müsaid olmadığından Hollandızlar, Corse Burnu'ndan başka sair memaliki yine istirdad eylediler ve bu suretle kralı millet nazarında bir kat daha mahcub ettiler.

El-hâsıl Charles öyle sekiz on sene hükûmet-i cumhuriye idaresi altında kalmış bir milleti memnun edecek ahlak ve etvârda bir adam çıkmamış idise de kendisi milletin kendi intihab-gerdesi olduğundan halkın tahammülü zaruri idi mamafih İngiltere hükümdar-ı mumaileyhin zaman-ı idaresinde yine ol kadar hasarât görmeyip bir dereceye kadar müstefid dahi oldu.

Zira keşfiyât-ı cedide için Amerika'ya ve sair sevâhil-i baîdeye seyr ü seyahat mecburiyeti İngilizlerin maharet-i bahriyesini arttırmış olduğundan keşfiyât ve muharebât-ı bahriye hususunda İngilizler cümleye takaddüm etmişler idi. Hatta 1665 senesinde Hollanda üzerine ettikleri bir muharebede düşmanın dört gemisinin ber-hevâ olması ve on sekizinin dahi batırılması o zamana kadar emsali nâ-mesbûk bir muvaffakiyet idi. Şu kadar var ki 1666 senesinde Londra'da zuhûr edip tamam beş gün beş gece mümtedd olan harîkin mucib olduğu hasarât dahi unutulmayacak hasarâtta ma'dud idi. İmdi II. Charles'ın medh olunacak bir hidmeti var ise o da Londra'yı derhal tamire sarf ettiği himmettir.

Bu esnada Hollandızların kuvve-i bahriyeleri pek fevkalade olup İngiltere'nin bunlara karşı açtığı muharebe dahi uzayıp gitmekle Charles akça tedariki zımnında Fransa tarafında vâki ve İngiltere'ye râci' Dunkirk şehir ve limanını Fransa kralı bulunan XIV. Louis'ye satmaga mecbur olmuş idi ki bu da halkın kendi aleyhinde olan nefretine kuvvet vermişidi.

Netice-i kelâm Charles'ın nice vakitten beri soyulmuş soğana dönmüş olan İngiltere hazinesini böyle birtakım tahammül-güzâr masraflar altında ezmesi halkı kendisini intihab ettiklerine pişman eylemiş olmakla taraf taraf peyda olan hilaf-gîrlerin niyyât-ı muzırresini meydana koyamamaları için kral dahi cebr ü şiddete mecbur olmuş ve Lord Russel ve Lord Algernon vesaire gibi birtakım rüesâyı idama kadar varmışidi. Hele 1685 tarihinde vuku-ı vefatıyla İngiltere bunun sû-i idaresinden kurtulabildi.

Kral mumaileyh bilâ-veled vefat eylemiş olduğundan taht-ı hükûmet karındaşı Jak'a intikâl etmekle mumaileyh II. Jak⁴⁶ unvanıyla ilan-ı hükûmet eyledise de bunun karındaşı gibi sû-i idaresinden fazla kavânin-i mevcudenin kâffesini feth etmek ve o zaman Protestanlar çoğalıp ekseriyet onlar tarafında bulunduğu hâlde kendisi Katolik ayinini bi-l-himaye Protestanları kırmak geçirmek gibi birtakım mezalimi dahi munzamm olduğundan Nassau dükası II. Guillaume'un oğlu olup bazı sıhriyet-i zevciyeden dolayı Prens de Orange namıyla şöhrat bulan Guillaume mumaileyh II. Jak'ın kızı Mary ile bi-l-izdivaç İngiltere tahtı için bir nev' hakk kazanmış ve hususiyle Jak-ı Sâni'nin ber-minval-i muharrir harekât-ı nâ-becâsını ayn-ı fırsat bilmiş olduğundan 1688 senesinde Hollanda tarafından İngiltere'ye geçip kraldan nâ-hoşnud bulunan İngilizler dahi derhal etrafını almakla bi-l-muharebe ve bi-l-galibiye kayınpederi bulunan kralı Fransa'ya kaçırıldı ve kendisi III. Guillaume⁴⁷ namıyla ilan-ı hükûmet eyledi.

Kral Jak'ın Fransa'ya firarından dolayı Fransızlar zaten hâl-i zaaf ve nâ-tüvânîde bulunan İngiltere hakkında istedikleri oyunu oynamak için Jak'ın hukuku bi-l-muhafaza Guillaume'u protesto etmişler idise de Guillaume kraliyetini müteâkıb açtığı müteaddid muharebeler üzerine 1697 tarihinde Fransa'ya dahi krallığını kabul ve tasdik ettirmişidi.

Mumaileyhin kendisi karısından ve karısı kendisinden daha âkil ve muktedir olup mehâmm-ı milleti ikisi bi-l-müzakere rüyet etmekte bulunduklarından 1802 tarihine kadar mümtedd olan müddet-i hükûmeti içinde İngiltere'nin zaafını bir dereceye kadar kuvvete tebdil etmiş ve maarif ve sınaatın tevessü' ve terakkisine dahi hidmet eylemişidi. Kendisi

⁴⁶ II. James

⁴⁷ III. William

tarih-i mezkûrda vefat eylediği zaman başka vârisi olmadığından baldızı Anne makam-ı hükûmete cülûs eyledi.

Mumaileyha Anne eğerçi hafif-ül-mizac bir kraliçe idise de Malborough Düşesi Leydi Churchill nam âkile kadın ile daima bi-l-istişare hareket eylediğinden İngiltere için iki büyük hizmeti sebkât etmiştir ki birisi İskoçya ile İngiltere'nin tamamî-i ittihadı ve diğeri Fransa Kralı XIV. Louis ile ettiği muharebedir.

Yukarıki fasılların mütalaasından malum olmuş olacağı üzre İskoçya'nın İngiltere ile ittihadı yeni bir şey olmayıp bu ittihad birkaç asır mukaddeminden beri başlamış idise de İskoçyalılar zikr olunan ittihadı her ne zaman ki İngiltere'nin muavenetine muhtaç kalmışlar ise o zaman tanımış ve vâlâ kendi istiklaliyetlerinin muhafazası azm ve gayretinden geri durmamış idiler. 1707 tarihinde Kraliçe Anne iki memleketin yek-diğerine böyle pamuk ipliği ile merbut olması selamet-i âtiyeyi temin edemeyeceğinden ve hususiyle ekser mesâilde İngiltere a'dâ-yı ecnebiyeden ziyade İskoçyalıların isyanlarıyla sarsıldığından bahsla temin-i selametleri için iki memleketin tamamî-i ittihadı kaziyyesini İskoçyalılara arz eyledikde iki tarafın intihab-gerdeleri bulunan vekiller bi-l-ictimâ' sene-i mezkûre martının dördüncü günü bir ahd-name tanzim eylediler ki o günden itibaren İngiltere ile İskoçya "Büyük Britanya" hükûmet-i müctemiası namını alarak ikisi bir krala ve bir parlamentoya tâbi' oldular. Şu kadar var ki tarafeyn kendi hududları dahilinde yine kendi kavânin-i mülkiye ve nizamât-ı belediyelerini muhafaza eylediler.

XIV. Louis'ye yani Fransa'ya karşı açılan muharebe dahi İngiltere için pek şanlı bir muharebe idi. Bu muharebe yalnız Fransa aleyhinde olmayıp nev-üma İspanya ve Bavaria devletleri aleyhine dahi şümûlü var idi.

Zira tafsil-i keyfiyet Fransa ve hususiyle Belçika tarihinde gösterileceği üzere İngiltere ile Belçika'dan teşekkül eden askere Marlborough dükası serdâr nasb olunup...⁴⁸ o zamana kadar İspanya müstemlekâtı gibi bir hâlde bulunan Kelder şehir ve kasabâtını feth ve teshir eyledikten sonra 1704 tarihinde Bavaria ve Fransa asâkir-i müttefikesi üzerine dahi Höchststadt nam mahâlde bir galebe çaldı ki şaşası cihanı tuttu.

Bu esnada İngiliz donanması dahi diğer taraftan Rooke nam amiralin kumandasıyla feth ve teshiri nâ-kâbil olan ve İspanya elinde bulunan Cebelitarık Kalesi'ni ber-takrib teshir eyledi.

⁴⁸ Baskı hatasından dolayı bu bölüm okunamamaktadır.

Zikr olunan 1704 senesinden sonraki seneler dahi İngiltere için şan ve şerefli seneler idi. İngiltere'nin hasmı bulunan Fransa ve müttefikleri 1707 senesinde Ramillies ve 1708 senesinde Oudenarde ve 1709 senesinde Malplaquet nam gayet meşhur bozgunluklara dûçar oldular ki bu mağlubiyetler umum-ı Avrupa'yı iade-i sulh davasına mecbur etmişidi. Binaberîn 1711 senesi teşrin-i evvelinin sekizinci günü Fransa ile akd-ı müsâlaha olunup bu müsâlaha iktizasınca İngiltere devleti Avrupa kıtasından Cebelitarık Kalesi'yle Akdeniz'den Minorca adasına ve Amerika kıtasından yeni İskoçya ve Terre Neuve ceziresine sahib oldu. Biçare Anne bu kadar fütûhât ve muzafferiyâtın şan ve şerefiyle daha çok vakit muammer olamayıp 1714 tarihinde bilâ-veled vefat eylemiş olduğundan evvelce parlamentonun vermiş olduğu karar üzerine I. Jak'ın torunu olup Hanover elektorası bulunan George ber-minval-i muharrir 1714 tarihinde makam-ı kraliyete intihab olundu ve bu intihab hasebiyle teşekkül eden Hanover hanedan-ı kralisinin reisi makamına geçti.

V. BÂB

Hanover hanedan-ı kralisinin müddet-i hükûmetleri ahvâl-i tarihiyesini mutazammın olup asır üzerine taksim kabul etmemiştir.

An sene 1714 ila sene ...

-Tafsil- İşbu Hanover Hanedanı lab Brunswick familyasına mensub olduğundan buna “Brunswick Hanover” derler ki el-hâletü hâzihi İngiltere’de mesned-nişîn mevki-i hükûmet olan hanedandır.

Bu hanedanın birinci kralı mumaleiyh George elli dördünü mütecâviz tecribe-kâr bir adam olduğundan İngiltere’yi hüsn-i idare edeceği derkâr idise de zuhûr eden bazı ahvâl-i fevkalade kendisini ziyadesiyle meşgul etmişidi. Şöyle ki:

Sâbık Stuart Hanedanı a‘zâsı İskoçya taraflarında pek çok taraf-gir bulduklarından bunlardan Kont dö Mar, III. Jak unvanıyla İskoçya cihetinde ilan-ı hükûmet edip Perth nam şehri zabt eylemişidi. Kral George bunun üzerine Argyll dükasını musallat edip dük mumaleiyh yürüdükde Jak-ı Sâlis, Fransa’ya firara mecbur olmasıyla İskoçya ordusu dahi perişan olduğundan George ba‘dezîn İskoçya’nın isyan edememesi için işbu isyana taraf-gir bulunan ne kadar rüesâ var idise kılınçtan geçirdi.

1716 tarihinde İsveç kralı olup Osmanlılar nezdinde Teymür Baş diye şöhrat bulmuş olan XII. Charles, İngiltere Kralı George'un Almanya'da bulunan Hanover müstemlekâtına göz dikmesiyle ve be-tahsis İsveç ile İspanya'nın İngiltere aleyhinde ittifak etmek üzere bulunduklarını George hiss eylemesiyle Hanover'e gidip Fransa ve Hollanda ile dahi zikr olunan ittifak aleyhinde ittifak eylemişdi. Binaberîn o aralık Teymür Baş'ın vuku-ı vefatı İspanya'dan ahz-ı sâra bir fırsat demek olmağla Amiral Byng nam zatı memuren izâm eyledi ve mumaileyh dahi 1718 tarihinde İspanya donanmasını münhezim ve perişan etti. Bir sene sonra İspanyalı yine muharebeye kalkıştıysa da tedarik eylediği donanma fırtınaya uğrayıp battığından 1720 senesinde akd-ı müsâlahaya mecbur oldu.

1723 tarihinde I. George vefat eylediğinden oğlu II. George yerine geçmişti. Mumaileyh zaten pederi gibi âkil bir adam olmakla beraber pederinin en mutemed ve en mütemeni bulunan Robert nam başvekili memuriyetinde ifa etmekle bunun himmeti sayesinde haylice muvaffakiyetlere mazhar oldu.

Şöyle ki Almanya'da bulunan Hanover müstemlekâtı İspanyalının tahrikâtıyla daima tehlikede bulunduğundan bu tehlikeyi def etmek ve hususiyle o zamanlar Fransalının İngiltere aleyhinde olan niyyât-ı seyyiesini men etmek için Almanya İmparatoriçesi Maria Theresa ile bi-l-ittifak 1743 tarihinde Fransalı aleyhine Dettingen galebesini kazandıysa da iki sene sonra Fontenoy nam mahalde dûçâr olduğu mağlubiyet bu galebeye mukâbil gelmişti.

Mağlûbiyet-i mezkûreyi müteâkıben Stuart Hanedanı prenslerinden Charles, Edward'ın İskoçya'da yine bir fesad çıkardığını ve adeta Perth ve Edinburgh şehirlerini zabt ile ilan-ı hükûmet eylediğini haber almagla kendisi asi-i merkûma mukâbele için Londra'ya gelinceye kadar merkûm dahi Londra üzerine yürümeğe başlamıştı. Fakat George-ı Sâni'nin 1746 tarihinde Culloden nam mevki'de mazhar olduğu galibiyet merkûmu perişan eyledi.

1748 tarihinde Fransa ile İngiltere miyânında imza edilmiş olan Aix la Chapelle ahdnamesi devleteyn beyninde harekât-ı harbiyeyi tatil edebilmiş idise de sulh ve salâhı ikâme edememişti. İngiltere devleti Fransa'nın terakkiyât-ı bahriyesini nazar-ı hayretle görmekte olduğu misillü Amerika'da bulunan müstemlekâtının hududunca olan ihtilaf dahi tarafeyn beyninde münâzaayı eksiltmez idi. Bu aralık Fransa tüccar sefaininden üç yüz kıtası sekiz bin nefer tâifesiyle beraber İngilizler tarafından taht ve zabt-ı esarete alınmagla 1756 tarihinde Fransızlar dahi Minorca adası üzerine hücum ve zabt ettiler.

Biçare Amiral Byng cezire-i mezkûreye derhal imdad yetiştirememiş olduğundan dolayı İngilizlerin hışmına uğrayıp bi-gayr-i hakkın idam edildi. İmdi bu suretle açılan muharebe yalnız muharebe-i bahriye derecesinde kalmayıp muharebe-i berriye dahi baş gösterdi ki tamam yedi sene müddet devam eyledi. Amerika tarafında açılan muharebeler daima İngilizlerin fevâidini netice verir idi. Fransızların orada bulunan müstemlekâtından en çoğu İngilizlerin ellerine geçer idi ki bu bâbda İngiltere kuvve-i harbiyesinden ziyade William Pitt nam meşhur başvekilin kuvve-i maharet-i siyaset-kârânesi işe yarar idi.

II. George bu mesâile henüz nihayet verilmeksizin 1760 tarihinde vefat eyledi ve hakk-ı hükûmet torunu bulunan III. George’a intikâl etti.

Kral mumaileyh kendisi yirmi iki yaşında delikanlı olduğundan mesâil-i hazıraya bir suret verecek tecrübeyi hâiz değil idise de mumaileyh William Pitt’in memuriyetini ibkâ etmiş olduğundan bunun himmet ve muavenetiyle Fransa devletiyle akd-ı müsâlaha etmeyip 1761 tarihinde Fransa sevâhili üzerinde kâin Belle ile nam cezireyi zabt etti ve aşağıda görüleceği üzere İngiltere’nin Hindistan taraflarında der-dest etmiş olduğu çend kıta kılâ’ ve kasabâtı dahi harab eyledi.

Bu aralık Fransa’nın İspanya ile tehâfüzü ve tecavüzü bir mukâvele akd ettiği William Pitt’in resîde-i sem‘-i ittilâ‘ı oldukda derhal İspanya’ya ilan-ı harb ile bu ittifakı men‘ etmek istediye de parlamento muvafakat etmediğinden Pitt memuriyetinden istifa eylemişdi. Muahharen yine mumaileyhin fikri kabul olundu ve İspanya namına ilan-ı harb ile Küba ceziresinde Havana şehri ve Filipin adalarında Manila adası zabt olundu Antilles adalarından Fransa idaresinde bulunan Martinique ve La Desirade ve sair cezireler dahi teshir edildi. Bunun üzerine Fransa’nın dahi vuku-ı talebiyle 1763 senesi Şubat’ında Paris’te bir muâhede-i sulhiye imza olunup muâhede-i mezkûre üzerine Fransa ile İspanya’nın Amerika’da kâin müstemlekâtından en çoğu İngiltere’ye intikâl etmekle İngiltere’nin bu asırlardaki kazancı hiçbir şeye kıyas kabul etmez idi.

İşbu şan ve şerefın vesile-i husulü olan muharebâtın muhtac olduğu masârif İngiltere’yi haylice züğürtletmiş idi. Binaberîn devlet-i müşarünileyha sia-ı hazineyi Amerika kıtasında bulunan muhacirler üzerine yüklettiği vergiler ile tamga rüsumü yüzünden husule getirmege kalkışmışıdı.

Amerikalılar ise öteden beri Avrupa’da gördükleri mezalimden bî-zâr olarak belki memalik-i vahşiyede emniyet ve hürriyet yüzü görebiliriz hülyasıyla kalkıp metâib-i seferieyi

bi-l-ihhtiyar Amerika'ya gitmiş bulunduklarından orada dahi işbu mezalime dūcâr olunca artık bütün bütün meyûs olarak İngiltere hükûmetinin tekâlif-i vakıasından yüz çevirmege başladılar ve devlet metâlib-i vakıayı tenzil ettiği hâlde dahi kabul etmeyip birinci hareket-i isyaniye olarak 1773 senesi evâhîrinde bazı mühimmât hamûlesiyle Boston limanına giren sefînenin kâffe-i hamûlesini denize attılar.

İngiltere'den Amerika'ya hicret maddesi Kraliçe Elizabeth zamanında başlayıp on üç defa vuku bulmuş idi ki bunların ekserisi civariyet hasebiyle Amerika-yı şimaliye yerleşmişler idi.

Ber-minval-i muharrir birinci hareket-i isyaniyeden sonra fırka-i muhalife Philadelphia nam şehirde yerleşip orada Amerika'nın istiklaliyeti ve hukuk-ı hicriyesi ortaya konularak bu istiklaliyetin bu hukukun muhafazası için yeminler ettiler ve o tarihten itibaren İngiltere ile olan muamele-i siyasiye ve ticariyelerini dahi kestiler. Cümlesi silahlandılar. Zuhûr edecek vukuâta muntazır oldular.

Amerika'da bulunan İngiltere kuvve-i harbiyesinin kumandanı Ceneral Gage olup erbab-ı muhalefetin Boston kurbunda vâki Concord nam mahalde birçok esliha tedarik ve idhal etmiş olduklarını haber alarak gidip zabt ettiyse de hîn-i avdetinde erbab-ı muhalefet tarafından hücum gösterilerek üç yüzden mütecâviz telefât ile mağlub oldu. Artık bu vaka üzerine harb ilan olunmuş denildi. Erbab-ı muhalefet her eyaletten biner kişi toplayıp ordularını tanzim etti. George Washington nam zat kumandan intihab olunarak mumaileyh 1776 senesinde Boston şehrini zabt ile hükûmet-i cumhuriyeyi ilan eyledi.

Hâl bu merkezi bulduktan sonra İngiltere devleti Amerika üzerine sevk-i askere karar verip Amerikalılar ise Fransız muhacirlerinden dahi bi-l-istimdâd cemiyetlerini büyültmüş olduklarından taraf taraf muharebâta bi-l-ibtidar tafsil-i keyfiyet Amerika tarihinde beyan olunacağı üzere araya Fransa'nın dahi muavenet ve müdahalesi girerek İngilizler her taraftan mağlub olduğu cihetle 1783 tarihinde Fransa'da vâki Versailles şehrinde bir muâhede-i sulhiye tanzim olunup bu muâhede mucibince Amerika hükûmât-ı müctemiasının istiklaliyeti tanındığı gibi İngiltere devleti gerek Afrika ve gerek Hindistan'da vâki müstemlekâtından birçoğunu dahi Fransa'ya terk etmege mecburiyet gördü.

1600 senesinden beri keşfiyât-ı cedide-i bahriye semeresiyle Hindistan yolunu bulup ticarete başlamış olan İngiliz kumpanyasının muâmelâtı git gide ticaret renginden çıkıp bunlar güzel güzel toplanla teslîh eyledikleri sefain-i ticariyeyi mürâselât-ı ticariyeden ziyade

keyfiyet inşallahu teâla Hind tarihinde mufassalan beyan olunacağı üzere Hindistan'dan bir büyük kıtayı zîr-i zabtına geçirerek zalimane bir suretle idare etmekte idiler. Şu keyfiyet İngiltere hükûmetinin nazar-ı dikkat ve ehemmiyetini celb etmekle zikr olunan kumpanyanın imtiyaz-ı mahsusu muhafaza edilmekle beraber 1784 tarih-i miladisinde Hind'e mahsus olmak üzere bir nizam-name tanzim olunarak ahali-i Hindiye'nin dahi emniyet ve asayişleri bir dereceye kadar muhafaza edildi.

Keyfiyetin daha ziyade muvazzah ve mufassalı Fransa tarihinde görüleceği üzere 1792 tarihinde Fransa'da karışıklıklar ve ihtilaller baş gösterdiği zaman İngiltere hükûmeti Amerika mesele-i ihtilaliyesinden dolayı Fransa'dan ahz-ı intikam fırsatını bulup Avusturya ve Prusya ve Hollanda ile bi-l-ittifak Fransa'ya ilan-ı harb eyledi ki bu muharebe tamam yirmi sene mümtedd oldu. İngilizler, Fransa'dan zabt edip de muhafaza edemeyecekleri memaliki ihrâk bi-n-nâr ederler idi. Fransa'nın müstemlekât-ı hariciyesi muhafazasız kalmağla İngilizler zabt ettiler. Bu esnada Fransalı bir yardımı olur ümidiyle İrlanda'yı fesada vermiş idi. Binaberîn İngiltere hükûmeti 1799 sene-i miladiyesinde İrlanda'ya dahi İskoçya gibi tamamî-i ittihadı teklif etmekle İrlandızlar dahi kabul ederek cezire-i mezkûrenin İngiltere'ye tamamî-i ittihadı bu tarihte vuku buldu. Bir yandan işbu İrlanda meselesi rüyet olunup diğer taraftan dahi Fransa muharebesi devam eder idi. Hususiyle Napoleon Bonaparte tafsil-i keyfiyet Devlet-i Aliyye ve Mısır tarihinde zikredileceği üzere Mısır taraflarında birtakım şaşaalı fütûhâta mazhar olmağla bu fütûhât İngilizlerin nazar-ı dikkatlerini celb etmekle emr-i muhâsamaya bir kat daha şiddet verip Amiral Nelson kumandasında bulunan İngiliz donanması geldi Napoleon Bonaparte'ın Abu Qir limanında yatan donanmasını ateşe yaktı. Bundan başka İngiliz Mısır'a dahi asker döküp Ceneral Abercrombie Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ile bi-l-ittifak refakatinde bir de Osmanlı ordusu bulunduğu hâlde Fransızlar'ı Mısır'dan tard etmeğe başladılar. (Bu maddenin ehemmiyeti pek büyük ise de bu bâbda verilecek tafsil sadedin haricinde kalacağından burada bu kadarıyla iktifaya mecburuz.)

Diğer taraftan İngilizler, Fransa aleyhinde yine bazı Avrupa devletlerini ittifaka davet etmişler idise de Napoleon Bonaparte'ın İtalya'da kazanmış olduğu şan ve şöhet-i askeriye Avrupa'nın gözünü yıldırılmış bulunduğundan teklif ettiği ittifaka muvafakat eden bulunmayıp İngiltere yalnız kalmağla bu kere Napoleon, İngiltere üzerine hareket etmeğe kalkıştı ise de 1802 tarihinde akd olunan Amiens mütarekesi Napoleon'un harekâtını tatil eylemişidi. Fakat bu mütarekenin hükmü pek az devam edebildi bir sene sonra yani 1803 tarihinde harekât-ı askeriye teceddüd eyledi.

Şöyle ki İngiltere devleti Fransa aleyhine Avusturya ve Rusya devletlerinin dahi ittifakını kazanarak düvel-i müttefika Fransa aleyhine tedarikât-ı harbiyeye başladıkları zaman Bonaparte dahi İngiltere'ye akın etmek ve kolunu kanadını kırıp geçirmek için Boulogne şehrinde gayet büyük bir ordu teşkiliyle meşgul idi. Fakat düvel-i müttefikanın harekât-ı askeriyesini gördükde orada tedarik eylediği askeri bi-l-istishâb Rusya ve Avusturya asâkir-i müttefikasını istikbale gitmiş ve tafsîlât-ı lazimesi Fransa tarihinde görülecek olan Austerlitz muharebe-i meşhuresi vuku bulmuş idi.

Bu aralık İspanya sevâhilinde kâin Trafalgar Burnu pîş-gâhında İngiltere donanması meşhur Amiral Nelson'un kumandası altında olduğu hâlde Fransa ve İspanya'nın müttefik bulunan donanmasını tarumar etmekle İngiltere bahren ol kadar azamet kesb etti ki nihayet Napoleon, İspanya ve sair devletlerle bi-l-ittifak İngiltere adalarını abluka içine alarak İngiliz ticaret-i bahriyesini bütün bütün muattal bir hâle koymağla İngiltere'yi sulha mecbur etmeğe çalıştı. Fakat hariçte bulunan İngiliz donanması 1807 tarihinde Kopenhag önüne gelip Danimarka devletinin muavenet-i bahriyesini isteyerek aldığı cevab-ı redd üzerine şehri altı gün altı gece topa tutmuş ve ebniye-i mevcudenin sülûsânından ziyadesini yakıp yıkmış olduğundan yirmi kıta korvet on beş kıta fırkateyn ve altı kıta brig ve yirmi beş kıta şalopeden ibaret bulunan Danimarka donanmasını kahren ve cebren alıp götürmüş idi.

Yine İngiltere'nin teşvik ve teşcîi sayesinde üçüncü defa olarak akd olunan ittifak-ı umuminin meydana koyduğu Waterloo muharebe-i meşhuresi (ki tafsili bi-z-zarure Fransa tarihine kalmıştır) bu muharebede Napoleon himmetinin en büyük kısmını İngilizler aleyhine saklamış idise de biçarenin artık zevâle yüz tutmuş olan tâlî'-i harbiyesi seyyiâtıyla İngilizler kendisini der-dest ederek Saint Helena ceziresine nefy etmişlerdir. Artık muharebeden sonra bütün bahr-i muhit ticareti İngilizlerin yed-i inhisârında kalıp her tarafta bender-gâh ticaretlerini yoluna koydular. Ümid Burnu'na sevk-i muhacirîn kaziiyyesi ve Malta ceziresinin İngiltere'ye iltihâkı ve cezair-i seb'a-i Yunaniyenin zabtı ve Bahr-ı Muhit-i Hindî'de İle de France ceziresinin teshiri ile Amerika'da vâki birtakım cezair ve arazinin istilasası hep o zaman vuku buldu.

İşte bu kadar şan ve şeref ve bu rütbe şevket ve azamet hep III. George'un ikbal ve iclâline hizmet etmiş olduğu hâlde tamam altmış sene böyle şaşaa ve debdebe ile icra-yı hükûmet eden ol hükümdar-ı İskender-şîâr akıbet ecel hapını yutarak 1820 senesinde tekerlendi gitti.

Kral müşarünileyhin vefatından sonra yerine geçen oğlu IV. George'un gençlik âlemi âlem-i mezkûrca ta'yib edilemeyen bir surette geçmiş idise de pederinin evâhir-i hükûmetinde artık mehâmm-ı devlet hususunda idare-i efkârdan âciz kalmaya başladıkda yani 1811 sene-i miladiyesinde oğlu mumaileyh makam-ı vekâlete geçmiş olduğundan ta 1820 tarihinde makam-ı istiklale geçinceye kadar dokuz sene müddet-i vekâletinde mehâmm-ı devlet üzerine hayli tecrübeleri sebkât etmişidi. Fakat mumaileyh İngiltere milletinin efkâr-ı serbestânesi önüne sedd çekmek tedbir-i hâmina sapıp matbuatın lisan-ı serbestîsini bağlamaya çalıştığından vekâleti zamanında olduğu kadar krallığı zamanında halkı memnun edememişidi.

Mumaileyhin Katoliklere gösterdiği hışm ve şiddet dahi takbîh edilebilecek hâllerinden olup hele bu meseleden dolayı İrlanda ceziresinin hazırlamış olduğu gayet vahim bir ihtilal Robert Peel nam âkıl-başvekilin 1829 senesinde himmet-i mahsusa-i dirayet-kârânesiyle ber-taraf olmuş yani İrlandızların efkârını ancak mumaileyh temin edebilmiştir.

1830 tarihinde kral mumaileyhin vuku-ı vefatı üzerine nevbet-i hükûmet karındaşı Guillaume'a gelip III. Guillaume unvanıyla hükûmeti ilan edildi. Mumaileyhin zaman-ı hükûmetinde görülen vukuât-ı cismiye iki maddeye münhasır olup birisi usul-i intihabın vaz'ı ve diğeri zenci mübayaa ve şîrâsı hususunun men'î kazıyyeleridir. Bunlardan birinci maddenin şan ve şerefi 1832 tarihinde başvekâlet mansıbında bulunan Lord Grey cenablarıyla Lord John Russel cenablarına aiddir. Bu zamana kadar İngiltere parlamentosunda pek çok memleketlerin â'zâsı bulunduğu hâlde usul-i intihabiye mucibince parlamento tevsî' ve â'zâsı tezyîd ve kendileri millet tarafından müntahab ve mebus olmaları cihetiyle serbestî-i efkârları temin edilmiştir.

İkinci meselenin şan ve şerefi ise Lord William Wilberforce cenablarına aid olup mumaileyhin 1834 tarihinde bi-l-cümle İngiltere müstemlekât-ı hariciyesinde üserâ-yı zenciye'nin alınıp satılması âdet-i vahşiyesini men' eylemişidi. Mumaileyh III. Guillaume⁴⁹ zaten sinn-i şeyhûhete vâsıl olmuş bulunduğundan 1837 tarihinde vuku-ı vefatıyla Dük dö kerîmesi ve kendi yiğeni bulunan Victoria hazretleri makam-ı kraliyete on sekiz yaşında oldukları hâlde intihab ve ik'âd edildi ki el-hâletü hâzihi İngiltere sandali-i kraliyesinde kraliçe-i müşarünileyha ferman-fermâdır.

⁴⁹ IV. Guillaume

İhtar

Hükümdar müşarünileyha hazretleri vesair ber-hayat bulunan hükümdarân-ı zî-şanın müddet-i hayatları tevârîhi ayrıca bir mecmua-i mahsusada cem' edilmesi mukarrer olduğundan İngiltere tarihine müşarünileyha hazretlerinin ilan-ı hükûmetiyle hitâm verildi.

İfade-i Umumiye

İngiltere tarihinin heyet-i umumiyesi göz önüne getirildiği zaman bunun için üç kısım görülebilir ki kısm-ı evvel ülke-yi mezkûrun ta Romalılar elinden kurtulduğu zamana kadarki hâli ve ikinci kısmı Saksonya ve Normandiyalıların teşkil etmiş oldukları yedi hükûmetin hükümdarı meşhur Egbert idaresi altında ictimâ' edinceye kadar geçirdiği vukuâtı ve üçüncü kısmı dahi o zamandan bu zamana kadar güzerân eden ahvâli tazammun eder.

Yukarıda tarihin ibtidasında zikredildiği üzere gerek Romalılardan mukaddem ve gerek İngiltere bunların zîr-i istilasında bulunduğu müddet İngiltere halkı adeta hâl-i vahşet ve bedeviyet içinde bulunur ve kendilerine mahsus olmak üzere Got ve Töton kavmlerinin eski Cermen kırıntısı lisanlarından müştakk bir lisan tekellüm ederler idi.

Muahharen Romalılar bunlara medeniyetle beraber Latin lisanının dahi bir dereceye kadarını telkine çalışmışlar ise de İngiltereliler gerek Roma medeniyetini ve gerek Latin lisanını kabul edemeyerek ellerinde bu medeniyetin ve bu lisanın ancak derece-i zaruriyesi kalmıştır.

Akvam-ı mütecâvirenin medeniyetini ve lisanını almak bir karada sakin olup da onların memleketlerine akın eden akvama mahsus olup yoksa cezire-nişîn ve hususiyle Britanya ceziresi halkı misillü tûl-ı müddet gemicilikten mahrum kalıp da memalik-i mütecâvire ile icra-yı muameleden mahrum olanlar milel-i mütecâvirenin ahlak ve elsinesine iştirakten dahi mahrum kalacakları der-kârdır.

El-hâsıl İngiltere'nin Roma istilasını altında bulunuşu terakkiyât-ı medeniyece hiçbir tesir hâsıl etmeyip ondan sonra yani ikinci kısımda Normandiyalılar ve Saksonyalılar cezireyi bi-l-istila teşkil ettikleri hükûmet-i seb'a yerleştiği zaman dahi yerliler bunların âdât ve ahlakını almak şöyle dursun milliyetleri bütün bütün Sakson ve Normand milliyetine münkalib olmuş ve yalnız Gal ahalisiyle İskoçya'nın ahali-i cenûbiyesi bir dereceye kadar milliyet-i kadimeyi muhafaza edebilmiş idi.

Üçüncü kısımda yani hükûmât-ı seb‘a hükûmet-i vâhideye münkalib olayıdan beri Sakson ve Normand milliyeti dahi yek-diğerine kalb olunarak meydana bir İngiliz milleti çıkmış ve bu zamana kadar asıl yerli lisanıyla Sakson ve Normand lisanı dahi birbirine kalb olarak ulûm-ı fûnûn tevellû‘ ettikçe Romalıların yadigarı olmak üzere lisanlara karışmış bulunan Latin elfâzı hayat-ı taze kesbederek işte şu dört lisanın hülâsasından meydana bir İngiliz lisanı çıkmıştır ki el-hâletü hâzihi devlet-i müşarünileyhanın lisan-ı resmiyesidir.

Bundan başka İskoçyalılar zaten İngiltere kısm-ı ahalisinden ayrı bir millet olup vaktiyle İrlanda tarafından geçmiş olan akvam ve Piktler karışarak ve kaynaşarak kendilerine mahsus olarak bir lisan teşkil etmişler ve Galliler dahi İngiltere’nin asıl yerli halkı miyânında mütedâvil olan lisanı bi-l-muhafaza muahharen Normand ve Sakson akvamının getirdiği lisanlarla ihtilâttan dahi bir dereceye kadar koruyabilmek el-hâletü hâzihi o lisanı istimal etmekte bulunmuşlardır.

İrlanda’ya gelince bunlar gerek lisan ve gerek ahlak-ı kadimelerini layıkıyla muhafazaya muktedir olabilip şimdiki hâlde ne halka ve ne lisana İngilizlere müşâbeheti yok gibidir.

İşte şu tarifât-ı muhtasaradan dahi müstebân olacağı vechile icabât-ı zamaniyenin ve siyaset-i düveliyenin gösterdiği lüzum ve mecburiyet üzerine İngiltere ve İskoçya ve Gal ve İrlanda birleşip el-yevm cism-i vâhid suretine girmiş ise de bunların el-sine ve âdât ve ahlakı yine ayrı ayrı ve başka başkadır. Mamafih umum-ı İngiltere halkı gayet hazmlı ve besâletli ve namuslu adamlar olup ahlak-ı haseneleri olsa olsa o da bazı sunûf-ı halka mahsus olmak üzere fakr u zarûretin icab ve icrasıyla bir dereceye kadar fesad görmüştür. Millet-i mezkûrenin sanat ve ale-l-husus ticareti el-yevm bütün dünyanın nazar-ı hayretini mucib olacak derecede olup bu ise daha hâl-i bedeviyet ve vahşetlerinde milel-i mütecâvire üzerine hücum ve gasb ve igtinamı kendilerine medar-ı taayyüş bilemediklerinden havâyîc-i beşeriyelerini yalnız memleketleri mahsulüyle ve elleri imkânıyla tesviyeye mecbur olduklarından ileri gelmiştir. Hatta vaktiyle maharet-i askeriyelerini kendilerine medar-ı taayyüş ittihaz edememiş olan halkın aplebi sanat ve ticarete yed-i tûlu kesb ettikleri meşhurdur.

İngilizlerin bugün dahi maharet-i askeriyeleri mefkûd denilebilecek kadar az olup egerçi kendileri haricen pek çok fûtûhât ve muzafferiyâta mazhar olmuşlar ise de bu mazhariyet Avrupa ve Asya ahali-i bedeviyesi misillü kuvâ-yı harbiyeden mahrum olan halk üzerine yalnız muntazam donanmaları sayesinde hâsıl olmuştur. Yohsa maharet-i

askeriyelerinin derece-i kemalde olması lazım gelen a'sâr-ı ahîre içinde bile İngilizlerin milel-i mütemeddine ile askerce medhe şayan muharebeleri vuku bulmamış gibi bir şeydir.

(İntihâ)

1. Cildin Yani İngiltere Tarihinin Fihristi

- **2** İngiltere'nin Ahvâl-i Coğrafîyesi
- **9** İngiltere'nin Mukaddeme-i Ahvâl-i Tarihiyesi
- **13** (I. Bâb) Ülkenin Tanınmaga Başlamasından Egbert'in İdare-i Vâhidesi Altına Girdiği Zamana Kadar
- **13** (Birinci Fasil) Ülkenin Tanındığı ve Romalılar Tarafından B-i-l-İstila Muahharen Terke Mecburiyet Hâsıl Olduğu
- **36** (İkinci Fasil) Saksonyalıların Britanya'yı İstilasıyla Teşkil Ettikleri Hükûmât ve Bunların Egbert İdaresi Altında İttihadları
- **54** (II. Bâb) Hükûmât-ı Sagîrenin İttihadıyla Anjou Hanedanı'nın Bidayet-i Hükûmetine Kadar
- **55** (Birinci Fasil) Saksonyalı Hanedanın Müddet-i Hükûmetleri ve Normandiyalıların İngiltere'ye Akın Etmege Başlamaları
- **83** (İkinci Fasil) Normandiyalıların İngiltere Hükûmetine Keyfiyet-i İştirakleri
- **102** (Üçüncü Fasil) Normandiya Dükası Guillaume Hanedanı'nın Müstakilen Hükûmetleri
- **116** (III. Bâb) Anjou Hanedanı'nın Müddet-i Hükûmetleri
- **174** (IV. Bâb) Tudor Hanedanı'nın Bidâyet-i Hükûmeti'nden Stuart Hanedanı'nın Hitâm-ı Hükûmetine Kadar
- **174** (Birinci Fasil) Tudor Hanedanı'nın Müddet-i Hükûmetleri
- **191** (İkinci Fasil) Stuart Hanedanı'nın Keyfiyet-i Hükûmetleri
- **202** (Üçüncü Fasil) İlan Olunan İngiliz Hükûmet-i Cumhuriyesinin Müddet-i Devamı
- **208** (Dördüncü Fasil) Stuart Hanedanı'nın İade-i Hükûmetleri
- **217.** (V. Bâb) Hanover Hanedanı'nın Zaman-ı Hükûmeti
- **234** İfade-i Umumiye

BİBLİYOGRAFYA

Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, 2. Baskı, İstanbul 2007

Ahmet Midhat Efendi, *Menfa*, Kırk Ambar Matbaası, İstanbul 1293

Ali Karaca, *Anadolu Islahâtı ve Ahmet Şâkir Paşa (1838-1899)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

Andre Maurois, *İngiltere Tarihi*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938

Bâki Asiltürk, “Ahmet Midhat Efendi Müşteşrikler Kongresinde” *Türk Dili*, sayı 521, 1995

Bekir Sıtkı Baykal, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi, 2/1: Otuz Yıl Savaşı Devri*, İstanbul 1988

Edmond Rossier, *Avrupa'nın Siyasi Tarihi*, Fazilet Basımevi, İstanbul 1944

İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2007

Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995

M. Orhan Okay, *İslam Ansiklopedisi*, “Ahmed Midhat Efendi”, c. II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989

Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi: Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar*, c. 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1971

Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2008

Sadi-i Şirazi, *Gülistan*, haz. Hikmet İlaydın, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, YKY, İstanbul 2010

Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar Avrupa Devletleri*, c. IV, Ankara 1991

ÖZEL ADLAR İNDEKSİ

A

Abu Qir	34, 129
Agincourt	26, 103
Agricola	14, 15, 52
Alaric	55
Alys	24, 92
Amerika	12, 28, 30, 32, 33, 34, 39, 44, 109, 116, 122, 125-130
Amiens	34, 129
Amiral Byng	33, 126, 127
Amiral Nelson	34, 129, 130
Anjou	22, 23, 25, 26, 27, 37, 45, 46, 62, 85, 86, 87, 91, 98, 102, 108, 134
Anne Boleyn	28, 110
Anne Lokholmo	28, 110
Antilles	34, 127
Antius	55
Antonin	53
Aquitaine	23, 91
Argyll	125
Athelstan	17, 19, 70, 71
Augustinus	59
Aulus Plautius	14, 50
Austerlitz	34, 130
Avusturya	5, 34, 129, 130

B

Bahr-i Baltık	56
Bahr-i Muhit-i Atlas	47
Bahr-i Sefid	47
Balliol	25, 98
Bavaria	26, 32, 101, 124
Belçika	5, 102, 115, 124
Belle Île	33
Beorhtric	61
Besançon	23, 91
Boston	34, 128
Bosworth	27, 107
Boulogne	111, 130
Bouvines	24, 94
Breri	22, 87
Bristol Körfezi	11, 43, 44, 63
Brunanburh	70
Buckingham	27, 107
Büyük Alfred.	19, 20, 22, 25, 38, 39, 66, 67, 69, 70, 76, 87, 95
Büyük Britanya... ..	11, 13, 16, 17, 32, 42, 43, 124

C

Caboto	28, 109
Caratacus	14, 50, 51

Cartimandua.....	14, 50
Cassivellaunud	14, 49
Castleton	31, 120
Castroi.....	59
Catherine Howard	28, 110
Catherine Parr	28, 110
Ceneral Abercrombie	129
Charles(I)	30, 31
Cheviot.....	12, 44
Claudius	14, 50
Clyde Körfezi.....	11, 43, 53, 99
Clyde Nehri.....	11, 15, 43, 44, 53
Concord.....	34, 128
Connacht	16, 60
Cornwall.....	18, 63, 67
Corse Burnu	32, 122
Crecy.....	26, 102
Cumberland.....	19, 71

D

Danimarka.....	5, 16, 18, 20, 39, 56, 57, 63, 70, 74, 75, 77, 82, 130
Dermot	90
Donegal Körfezi.....	11, 43
Drogheda.....	31, 120
Dublin	12, 44
Dunbar	120

Dunkirk	32, 123
---------------	---------

E

Eadric	76
Earl.....	78
Edgar (III)	82
Edinburgh.....	12, 44, 111, 120, 126
Edinburgh Körfezi	11, 12, 15, 43, 44, 53
Edmund.....	17, 19, 20, 39, 71, 76, 77, 100
Edred.....	17, 20, 72
Edward (I)	25, 98
Edward (II).....	25, 99, 100, 101
Edward (III)	25, 26, 83, 100, 101, 102, 104
Edward (IV)	27, 105
Edward (V)	27, 106, 107
Edward (VI)	28, 29, 110, 111, 112, 113
Elbe Nehri	56
Elizabeth (I)	28, 29, 30, 34, 39, 111-116, 128
Eltoni.....	60
Ethelbald	17, 18, 64
Ethelred (II).....	20
Ethelwig	72
Ethelwold	69
Ethelwulf.....	17, 18, 64
Etienne	21, 22, 85, 87, 88

F

Filistin 22, 24, 84, 93, 94
Flemenk 5, 102, 115, 120
Forth Körfezi.....99
Fransa.. 5, 11, 17, 21-26, 28, 30-34, 42,
47, 54, 55, 61, 82, 83, 84, 87, 88, 91-
96, 98, 99, 101-105, 109, 110, 111, 114,
117, 120, 121, 123-130

G

Gal.....11, 13, 14, 16, 17, 19, 22, 23, 25,
27, 30, 36, 43, 44, 47, 51-54, 58, 60, 69,
70, 85, 90, 92, 93, 98, 99, 102, 106, 116,
132, 133
Gaskonya 23, 91
Geoffrey Plantagenet 85
George (II) 33, 126, 127
George (III) 33, 34, 35, 127, 130
George (IV).....33, 35, 131
George Washington 34, 128
Grampian 43, 44
Gregorius 59
Guillaume(I).....21
Guillaume (III).....21, 31, 32, 33, 123, 131
Guillaume (X).....23, 91
Guthrum 67

H

Hadrian.....54
Hannover.....13, 33

Harald Hardrada.....80
Harold Harefoot 20, 77
Harthacnut.....20, 77, 78
Havana 127
Hengist 15, 16, 57
Henrietta Maria 30, 117
Henry (II)....22, 23, 24, 86, 87, 88, 91, 92,
111
Henry (III).....24, 28, 95, 103
Henry (IV).....26, 102, 103, 104
Henry (V).....26, 103, 104
Henry (VI).....26, 104
Henry (VII) 28, 108, 109

Hollanda..... 31-34, 122, 123, 126, 129
Honorius.....55
Horsa 15, 16, 57, 58
Höchstadt 32, 124

İ

İda 16, 58
İrlanda 11, 13-17, 19, 23, 26, 29, 30, 31,
34, 35, 36, 42, 43, 44, 47, 49, 53, 54, 60,
63, 69, 88, 89, 90, 92, 93, 102, 104, 109,
115, 116, 118, 119, 121, 129, 131, 133
İrlanda Denizi 11, 42, 43, 44
İskoçya 11, 13-17, 19, 21, 23, 25, 28-33,
36, 38, 43, 44, 47, 48, 51-54, 57, 59, 60,
69, 70, 71, 82, 85, 87, 88, 92, 93, 98, 99,

101, 105, 106, 109, 110, 111, 114, 115,
116, 120, 121, 124, 125, 126, 129, 132,
133

İspanya..... 28, 29, 30, 32, 33, 34, 55, 109,
112, 114, 115, 117, 124, 126, 127, 130

İsveç..... 18, 20, 21, 33, 63, 70, 74, 75, 77,
82, 126

İtalya 25, 95, 129

J

Jak (II).....31, 32, 123

Jak (IV) 28, 109, 110, 115

Jane Grey 28, 29, 112, 113

Jane Seymour.....28, 110

John Russel 131

John Sans Terre.....24, 93, 94, 98

John Stewart.....25, 99

K

Kant.....16, 17, 18, 58, 59, 61, 62, 66, 68

Kenneth.....19, 69

Knud.....20, 39, 75, 76, 77, 78

Kopenhag 130

Kraliçe Anne.....31, 32, 124

Kraliçe Mary.....28, 39, 113

Kristof Kolomb 28, 109

Küba.....34, 127

L

La Desirade 127

Leister 16, 60

Leydi Churchill 32, 124

Limousin 24, 94

Londra..... 11, 12, 20, 21, 22, 24, 26, 27, 29,
31, 36, 44, 51, 63, 64, 73, 75, 79, 80, 84,
93, 102, 106, 112, 116, 120, 122, 126

Lord Stanley.....27, 107

Louis (XIII).....30, 95, 117

M

Maine 22, 87

Malcolm 71, 82

Malta 130

Manila 127

Manş Denizi..... 11, 42, 49, 58

Maria Theresa 33, 126

Martin Luther 28, 113

Martinique.....127

Mary Stuart 29, 111, 114, 115

Matilda 21, 85-88

Mercia 16, 18, 59, 61, 62, 66

Mercia Kralı Offa.....17, 61

Mısır.....34, 84, 94, 129

Mide 16, 60

Minorca.....32, 33, 125, 126

Mortimer 25, 100, 101
Munster 16, 60

N

Napoleon Bonaparte 33, 34, 35, 129
Normandiya . 70, 74, 75, 77, 78, 79, 81-85,
87, 91, 94, 98, 102, 134
Northampton 30, 116
Northumberland .16, 18, 59, 60, 61, 62, 65,
66, 70
Norveç....18, 20, 21, 63, 70, 74, 75, 77, 80,
82
Notre Dame Kilisesi.....82
Novel York 32, 122

O

Olaf 74, 80
Oliver Cromwell 31, 119
Oxford.....25, 95, 96

P

Paris 6, 26, 82, 102, 127
Perth.....125, 126
Philadelphia 34, 128
Philip (I).....21, 82
Philip Augustus.....24, 93, 94,95
Poitiers 26, 102
Pontefracte 27, 106
Portsmouth.....120
Prens Nevvar.....26

Prusya.....34, 129

R

Richard (II) 24, 26, 102
Richard (III) 27, 107, 108
Robert Bruce 25, 99
Robert Dudley.....29, 114
Robert Peel.....35, 131
Rooke 124

S

Saint Helena.....35, 130
Saintes 25, 96
Saksonyalı Egbert 12, 13, 15, 17, 37, 45,
46
Severius.....53
Severn Nehri 11, 43, 50
Sezar.....13, 14, 47, 48, 49, 50
Shannon Nehri 11, 43
Solway Körfezi 11, 43, 54
Sweyn Forkbeard 20

Ş

Şarlken 29, 112
Şimal Denizi 11, 42, 56

T

Taillebourg.....25, 96
Terre Neuve 28, 32, 109, 125
Thames Körfezi.....11, 42, 43

Thames Nehri.....	11, 20, 43, 44, 57, 58, 59, 66, 75, 77, 78
Thanet	16, 57
Thomas Becket	23, 88, 90, 92
Tirel.....	22, 83
Tostig	80
Toulouse.....	23, 88
Trafalgar.....	130
Tweed Nehri	11, 43, 44
Tyne Nehri	53, 54

Ü

Ümid Burnu	130
------------------	-----

V

Versailles	34, 128
Vexford	31, 120

Victoria	33, 35, 37, 131
Vortigern.....	15, 16, 56, 57, 58
Vortimer.....	58

W

Wash Körfezi	11, 42, 43
Waterloo.....	35, 130
Westminster	106
William Pitt.....	33, 127
William Wallace	25, 99
William Wilberforce	35, 131

Y

Yeşil Burun	32, 122
York	18, 32, 65, 80

ÖZGEÇMİŞ

07.12.1989 tarihinde İstanbul’da doğdum. İlk ve orta tahsilimi İstanbul’da tamamladım. 2008 yılında kazandığım Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2012 yılında mezun oldum. Aynı yıl Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü’nde Yeni Türk Edebiyatı alanında yüksek lisansa başladım.